

SZÉKELYFÖLDI KÉPEK

IRTA:

DR. LÉVAI LAJOS
REF. TANITÓNÓKÉPEZDEI TANÁR

II-IK KIADÁS.

KIADJA A MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MÜNTEZET R. T.
CLUJ-KOLZSVÁR, 1940.

utószó
Molnár Margit, 2. sz. füzet kékes író
Könyvtárgyjelműkkel.
Budapest, 1940. aug. 24. Lévai

SZÉKELYFÖLDI KÉPEK

IRTA:

DR. LÉVAI LAJOS
REF. TANITÓNÖKÉPEZDEI TANÁR

II-IK KIADÁS.

KIADJA A MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R. T.
CLUJ-KOLZSVÁR, 1940.

MAGYAR IFJUSÁG!

Hozzátok szól e kis munka. Elolvashatjátok belőle apáink, őseink nemzettartó, nagy és hősiee erényeit, finomművű művészetét, istenes erkölceit.

Könyvünk olvasása közben, mikor kézenfogva bejárjuk e gyönyörű vidéket, lelketekbe ezt írjuk:

Látjátok, mit tettek apáink s *most nézzétek meg, mit kell nektek is cselekednetek!*

Harmadsorban átadunk nektek egy drága képet: a legnagyobb székelynek, Orbán Balázsnak az emlékét; őrizzétek meg, becsüljélek meg és védjétek meg!

Ha jó szívvvel fogadjátok szándékunkat, úgy érdeemes lesz munkánkat folytatnunk.

Jó munkát!

SZÉKELY ANYASZÉK — SZÉKELY ANYAVÁROS.

„Száz vihartól törve, tépve,
 Küzd a létért Csaba népe.
 Ős dicsőség, régi bánat
 Szárnyat ad még a dalának.
 Zeng a dal, égre szállva,
 Zeng a dal...
 Ébred lelke, régi álma;
 Míg ez a dal el nem hallgat,
 Csaba népe meg nem halhat.“

(Szabó J.—Tárcza B.: Székely
 dalosok jeligéje.)

Udvarhely megye az erdélyi medencének, ennek a hajdani tengerfenéknek keleti párkányán terül el: az északi szélesség 46/47 foka és a Greenwich-től számított keleti hosszúság 25/26 foka között. Maga a székváros, helyesebben az anyaváros — Székelyudvarhely — 8.592 (1930-ban) lélekkel a megye szíve táján lüktet csendesen, mint ősi, székely anyaszék, a haragjában tüzet és égő vasat hányó, most hallgatag Hargita aljában, a Nagyküküllő széles lapályán és vízözönkorabeli, hordalékos, dombjain. Legmagasabb tengerszintfeletti pontja 504 m. a plébánia templom küszöbén. Legmélyebb szintje a Budvár alatti híd magassága 470 m.

Székelyudvarhely földrajzi helyzete már földtani szempontból is végtelenül érdekes, mert az andezit,

trachit vulkánikus kőzetekből álló Hargita és a harmadkori tengernek üledékes határvonalán terül el. Így Székelyudvarhely egy sajátos, pazar, gazdagon megáldott helyen fekszik. Határa közelében a föld mélyében só (Parajd, Szováta), gazdag gyógyforrások (Szejke, Homoród, Korond) és sejtett földgázmedencék huzódnak. A földszínén termékeny lapály, a tűzhányó hegysíkján kitűnő legelő, magasabban sűrű erdők terülnek el. Van édes kenyere, tüzet adó fája és gyógyító ásványforrása.

Hát nem áldás ez!?

Mégis ez az iparos székely város általában szegény, vagy ha úgy tetszik: öntudatlanul gazdag. Erdőt levágja, de más csinál belőle hasznot. Gyógyító borvízkútjai körül nem helyezkednek kényelmes, modern szanatóriumok, ahová az idegenek méltán zárandokolhatnának. Nincsen megfelelő, lelkes vállalkozás a jótehető propaganda hiányában. *Gazdagság és jólét helyett kemény harc itten az élet és igénytelen küzködés.* Jellemző erre, hogy a vonat is, mint végállomásra dőcög be Székelyudvarhelyre.

Hát nem isten próbája ez!?

Pedig ékkövet is helyezett a Mindenható Udvarhely megyébe, az itt kaolinos, gipszes, meszes tufa, ott haematit-limonites, barna vasérc-kőzetek közé a gyönyörű korondi arragonitot, amiből remek dísz tárgyakat készítenek. Végül a Teremtő Isten behintette az egészet színes bokrétaival. Hiszen bátran lehet állítani, hogy az egész Erdély növényvilágának fele föllelhető mind Udvarhely megyében: a Hargitán szedett islandi zuzmótól kezdve egészen az udvarhelyi tornácosház előtt feltve őrzött rózsaszálig.

Az állatvilágra általában ugyanazt mondhatjuk, mint a flórára. Ezt az általános megállapítást azonban egy pár érdekesebb adattal is kiegészítjük. Vidrát

(*Lutra vulgaris*) több ízben láttak a Nagyküküllőben Székelyudvarhely mellett. Benkő József, a ref. koll. boldogemlékü tanárának följegyzése szerint 1775-ben még láttak bölényt Udvarhely határában. A tanítónő-képző természetrajz-szertárában van az a hatalmas *jakókeselyű*, amit Máréfalván ejtettek el. Külön meg kell emlékeznünk a sólymokról, nevezetesen a vándorsólymokról (*Falco peregrinus*). Nagyasszonyainknak ugyanis kedvenc szórakozása volt a sólymászat. Itt Udvarhelyszéken pedig valóságos sólyomtenyésztő és sólyomnevelő volt, melyről történeti adat is tanuskodik. Mikor a nemzeti fejedelemség idejében a szultáni adóban és ajándékozásban bizonyos számú vadászsólymot is kellett szállítani az erdélyi fejedelemnek, külön sólymárszék alakult itten ki, nemesi előjogokat élvezve. A vonatkozó oklevelekben különösen a szép székely viseletéről híres *Lövete* község neve van gyakran említve, de számos tanya, erdő és családnév őrzi ennek a kiváltságnak az emlékét Udvarhely megyében.

Székelyudvarhely éghajlati viszonyairól annyit említsünk meg, hogy az esőt hozó nyugati és a száraz, keleti szelek találkozó pontján épült fel. A szárazföldi, keleti szélnek azonban nincsen meg az a metsző éle, mint a háromszéki Nemerének, mert megmászva haragos írámban a védőül előálló Hargitát, kifárad már, mikor Székelyudvarhely falait eléri.

A DALIÁS VÁROS.

Egy pár erősebb vonallal húzzuk meg most Székelyudvarhely emberföldrajzát és történelmi múltját. Határában, a Hargita tetején hajdanában a pokol kéménye füstölt, amikor még ember nem élt a Székelyföldön. Hosszú századok után erdőinek széle sok menekült népnek adott biztos menedéket. Majd a rómaiak

idejében megerősített táborhely volt Székelyudvarhely helyén. Az előkerült téglákon a *Cohors Prima Ubiorum* jele látható. Állandó tűzhelyt Attila húnjai építettek itten.

Székelyudvarhely áldott és gazdag földrajzi helye: a dombvidék termelési öve és a sűrű, nagy erdők határvonalán, embervédelmi szempontból pedig legbiztosabb és a legtermészetesebb földrajzi adottságok határozták meg Székelyudvarhely történeti jelentőségét és településének fontosságát. Keletről, délről és északról a Hargita biztos láncza védte meg váratlan és hirtelen támadástól, nyugatról pedig a Küsküllő két könnyen védhető szorulata; a kiskalambfalvi szoros és a décsfalvi meredek, aztán Csicsér és Budvár oltalmazta meg Székelyudvarhelyt minden veszedelemtől.

A pogány kémények fojtó füstje később elapadt; a várak, házak, templomok imádsága, tömjénfüstje és zsoltárai kiengesztelték az Eget: Székelyudvarhely egészen felépült. Valóban ennek a városnak olyan súlyos és dicső multja van, hogy csak emelkedett szívvel és alázatos lélekkel lehet megemlíteni. Megremegett a föld és lehullott az égről egy csillag, mikor megszületett ez a város, amint a latin krónikás mondta: *stella cadit, tellus tremat*.

A székely anyaváros nevét többen magyarázzák: Pápai P. Ferenc a régi, római castrum nevéből, *Utidava*-ból magyarázza az Udvarhely szót, mert Székelyudvarhely összetett nevét az oklevelen csak a XVII. században találjuk.

Benkő József szerint Attila hún király udvarhelye volt az anyaváros. Diplomákon is jelentkezik ennek az elnevezésnek latin-görög fordítása: *Ariopolis*.

Más elmélet szerint Székelyudvarhely nem más, mint a székely nemzet *Adorján* törzse Telegd ágának székhelye s így sokszor *Telegd* néven is szerepelt:

Telegd-esperesség, telegdi (udvarhelyi) székelyek. A néphagyomány is megőrizte ezt a felfogást. Ugyanis Nagybacon község határa Háromszék és Udvarhely megye területe között oszlik meg. A Barát-patak jobb partját, amely Udvarhely megyében fekszik, még a mai napig is Telegdi-Baconnak nevezik, megkülönböztetve Sepsibacontól.

Udvarhely első, okmányszerű megemlézése 1301. szeptember 25-ről kelt, amikor Vencel, magyar király Szentegyházás községnek előírja szolgálatát és szállítmányát *Udvard* királyi vár számára.

A pápai dézsma-jegyzékben is elég korán szerepel *Wduorhel* vagy *Odvarhel* (1332—1337.) 7 banális tizedadójjával. Sorrendben már az esperességben a harmadik helyen szerepel Udvarhely a pápai tizedjegyzékben; előtte Bögöz szerepel 13 banálissal, második helyen Szentmárton következik 8 banális dézsmával.

A székely nép hite szerint Attila népének kezealkotása az a sok-sok emlék, mely Székelyudvarhelyt körülveszi, *Budvár, Kadicsfalva, Zetelaka, Réka sírja, Rika erdeje, Rika patakja, Csabatornya, Csicsér, Attila heggye és Cselekútja*, Udvarhelyszéken mind, de mind azt bizonyítják, hogy a székely nemzetség nem lehet más, mint Attila népe. Mert ezek az ősrégi nevek nem véletlenül maradtak meg a nép ajkán.

Székelyudvarhely tehát földrajzi helyzeténél fogva nemcsak az ókorban, hanem a középkorban is fontos szerepet játszott. Már az Árpádok korában székvárosa a bardóczi, keresztúri és az udvarhelyi székeknek, később az egész székelység anyavárosává lesz történelmi multjánál és nemzeti hagyományánál fogva. Nevezetes székely gyűléseket tartottak Udvarhelyen Nagy Lajos idejében 1357-ben. Majd 1505. november 23-án, Ulászló idejében a Bögözi János főkapitány elnökelete alatti nemzetgyűlésen szerkesztették meg a

Székelyek Constitutióját, alkotmányát, mely jelentőségére nézve a Verböczy Tripartitumával hasonlítható össze, de időrendben azt is megelőzi.

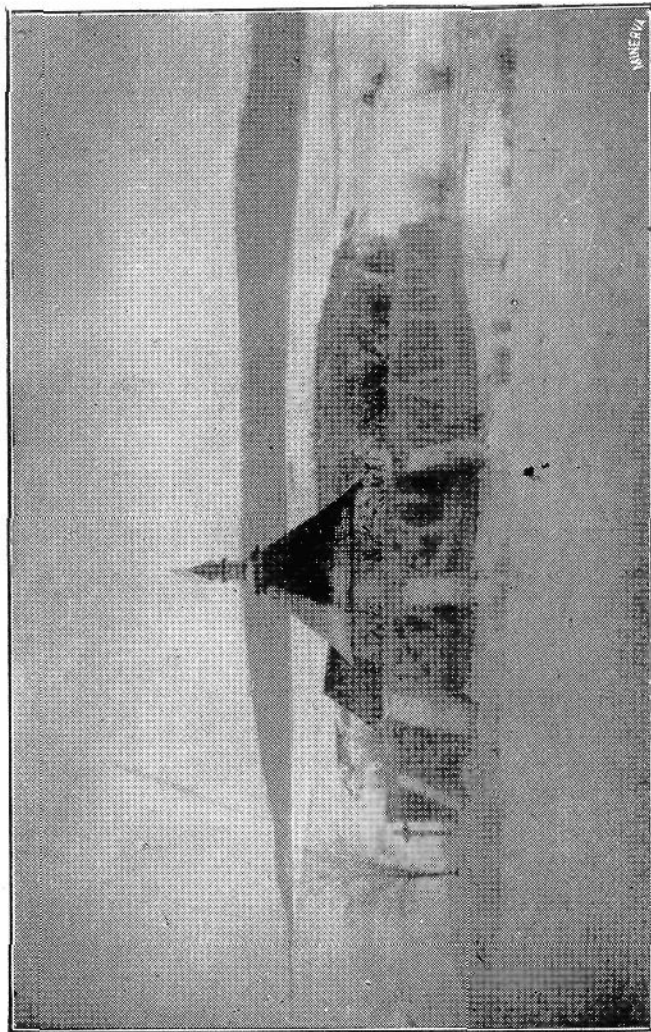
Generális hadiszemlére, úgynevezett *lustrára* többször gyűltek össze az összes székcek székely vitézei Székelyudvarhelyen. Így 1473-ban Mátyás király idejében, később 1614., 1627., 1635-ben. Ez a székely város tehát, mint anyaszék fontos alkotmányhozó nemzetgyűlésnek, csatákat döntő hadiszemléknek és táboroknak szemtanuja a középkorban és az újkor elején.

Székelyudvarhely a történelmi fejlődés útján a következő falvakat olvasztotta magába terjeszkedésének irányában. A községek mind a vár körül terültek el: Gyárosfalva (Gijarosfalva) a Budvár alatti fegyvergyártók és más mesteremberek települése. 1577-ben kebelezi be Somlyai Báthory Kristóf erdélyi vajda a várostól délkeletre fekvő Szentimre (Zent Imreh, Zent Emreh) községét is. Aztán sorban Dánfalva, Czibrefalva (Chijbre falva), majd 1895-ben a vártól északra, a Só-úton fekvő Szombatfalva következett.

Gyárosfalva bejárata előtt van a történelmi nevezetességű, még Árpád korabeli, tiszta bizánci alaprajzon épült Jézus kápolna, melynek emléke a tatárdulás idejére vezet vissza.

A monda szerint egy alkalommal erős tatársereg vette körül a maroknyi Budvárát. Mikor már nem volt a védőknek reményük sem a falakban, sem a hadiszerekben, a kétségbeesés szélén az egyik legsápadtabb, leggyengébb, de legistenfélőbb székely ijjasz a várfokáról egy nyílat röpített a tatársereg közepébe azzal a fohással, hogy *Jézus segítsd meg!*

Repült a nyílvessző egyenesen, mint akinek esze, értelme lenne, egyenesen a vezérkhán sátorába, oda is a tatárfőnök testébe, mégpedig a szíve közepébe. Mikor a tatársereg a levegőben látta repülni ezt a gon-

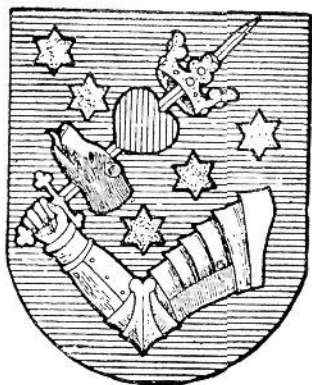

Jézus-kápolna.

dolkodó, végzetszerű nyílvesztőt, mely pontosan a vezérüknél tett nem épen tisztelgő látogatást, annyira megijedt, hogy gyorsan elkotródott a vár alól. A megmenekült Budvár keresztyén népe pedig a khán sátora helyén emlékkápolnát emelt, elnevezte *Jézus kápolnának*.

1557-ben Izabella királyné hozzávaló hűségéért a városnak adómentességi kiváltságot, élet és halál feletti hatalmat: a pallosjogot, bírójának a királybírói címet, az anyaszéknek teljes önkormányzati jogot és címet adományozott.

Székelyudvarhely címere egy páncélos kéz alakját mutatja, mint a székek hadai főrabonbánjának

Székelyudvarhely anyaváros ősi címere.

vezérleti hatalmát, rátűzve a medvefő, mint a bátorság, a szív, mint a jóság szimboluma, tetejében a korona, mint királyi vár tekintélye. Kék mezőben az egész székely nemzet ősi jelképe: az öt csillag. Udvarhely megye címerén is közös, turáni motívumok van-

nak: a nap és hold. Hollós Mátyás király erősítette meg ezt újra, majd Zsigmond király és császár fűzött hozzá magyarázatot. Szerinte *a székelyek úgy vigyáztak a török háborúkban hazájukra és becsületükre, mint nappal az égen a Nap és éjjel a Hold és csillagok vigyáznak az emberekre. Örökké ragyogjon hát a székely címerekben a Nap és a Hold!*

János Zsigmond az anyaszéket ellenséges magatartása miatt kiváltságaitól megfosztja; a még Szent László korában épült zárda körül erős várat vonat, a kitelepített szerzetesek helyébe a maga hadinépét hozván. János Zsigmond figyelmeztetésül a várat „*Székely támadt*” névre keresztelte s a feleletet a fejedelem a háromszéki Várhelyen építette meg „*Székely bánja*” elnevezéssel. Székelyudvarhely várában pihent meg 1599-ben — amint Midszenti Gábor krónikás megírja — Báthory Endre, a bíbóros fejedelem meggyilkolása előtt egy pár nappal. A vár romjai az állami főgimnázium körül a mai napig is jól láthatók.

A várostól délre fekvő Sz.-Miklós hegyen épült, többször megújított róm. kath. templomot a mai formájában 1793-ban szentelték fel. Ennek a templomnak világtörténelmi jelentősége is van. Ugyanis Erdélyben mondták ki legelőször a lelkiismeretszabadságot a vallás szabad gyakorlatában, a székelyudvarhelyi róm. kath. templomban pedig a reformáció idején egészen 1633-ig a katolikusok és reformátusok a legnagyobb békeességben közösen, felváltva tartották istentiszteletüket a hitbeli türelmesség tiszteletreméltó példájul. I. Rákóczi György parancsára épült fel ugyanis 1633-ban a piactéren a Sz.-Anna kápolna helyén a reformátusok temploma.

AZ ISKOLA VÁROS.

Székelyudvarhely jelenben *iskolaváros*, fejlett és híres kézműiparral. Manapság is öt középiskolája van: *ref. tanítónőképző, róm. kath. főgimnázium, agyag és faipari szakiskola, állami leánygimnázium és áll. fiúliceum*, ezenkívül van három kisdudovódája és hat elemi iskolája. A város 8592 lakójával szemben az iskolák száma kedvező arányt és jelleget kölcsönöz a székely anyavárosnak. Sok derék és kiváló embert adott ez az iskolaváros a magyar társadalomnak.

A szép eredménnyel működő intézetek közül a két magyar középiskolát ismertetem részletesebben, mert az állami iskolák nemzeti célkitűzéseit s kulturális munkaprogramukat saját szerveik, meg az Astra gazdagon és bőven propagálja. Így mindenki a saját lelki-kincsét őrizve, kötelessége nemzeti értékeit az emberiség közös javára művelni, ápolni és fenntartani!

RÓM. KATH. FŐGIMNÁZIUM.

Székelyudvarhely felett impozáns tekintettel szinte uralkodik a róm. kath. főgimnázium díszes, új épülete. A vonattal érkező utas ezt a háromemeletes palotát látja először a Szent-Miklós hegyen. *Ez a város első üdvözlője.* S mikor távozik a városból az idegen vagy vándor, ennek a büszke, fehér kultúrvárnak üveges, ragyogó szeme néz legtovább utána az elmenőnek. *Ez az anyafészek felejthetetlen utolsó köszöntése!*

Bitay Árpád dr. történész és Biró Lajos főgimnáziumi igazgató tanulmányai alapján a róm. kath. főgimnázium alapjait már 1593-ban megvetette *Marosvásárhelyi Gergely* (1561—1623.) lelkes székely származású jezsuita-atyja. Másfél emberöltő múlva az

iskola élén találjuk *Sámbár Mátyást*, a tüzes ellenreformátort. *Káldi Györgytől—Boga Lajosig* egész sora következik a kiváló magyar pedagógusoknak és professzoroknak. Az intézet fenntartói 1773-ig, amint Szeles János Udvarhely városról 1798-ban írt naplójából is kitétszik, maguk a jezsuita-atyák voltak, akik „*jótevőknek istenes adakozása által kiállított főpénznek interestéből, úgy a magok mezei — mondja a napló — különös ökonomiájából bizonyos számú ifjakat tápláltak.*“ Az 1892. október 31-én felszentelt főgimnáziumot (a mai fiúnevelő) a közeli székely községek hordták össze jószívű szolgálattal és Istennek ajánlott ajándékkal. Érdemes megörökíteni a régi, templomot és iskolát építő idők erkölcsét a nemes adakozók neveinek emlegetésében:

Bethlenfalva 100 drb. stakaturfa, meg négy öl kő;
Fenyéd 6 öl kő;
Máréfalva 12 öl kő,
 a két *Oláhfa* 24 öl kő;
Zetelaka 200 drb. stakaturfa;
Oroszhegy 300 drb. stakaturfa;
Szentkirály 8 öl kő;
Fancsal 25 drb. fa,
Ülke 50 szálfá;
Tibód 15 szálfá;
Kadicfalva 200 bárka főveny;
Farkaslaka 10 öl kő;
Szentlélek 100 fa;
Malomfalva 30 forint;
Dobó 3 öl kő;
Vágás 3 öl kő;
Béta 2 öl kő;
Lengyelfalva 200 szekér főveny;
Szombatfalva 20.000 téglá és fuvar;

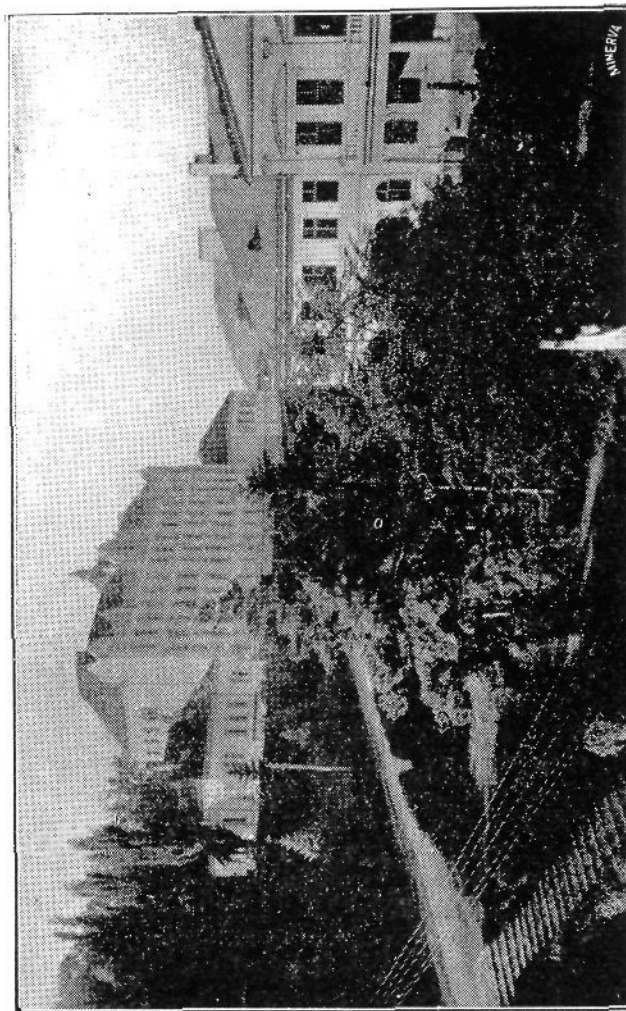
*Atyha 200 szekér főveny;
Korond 100 forint és
Lövéte 400 véka égetett mész.*

Ezek voltak a bejegyzett adakozók, de többen voltak olyanok, akik nevük bejegyzése nélkül örömmel ajándékoztak. Így építette fel a Szeretet a régi, még ma is diszes főgimnáziumot, míg a XX. sz. elején gyönyörű, új hajlékába költözhetett. Tanítványai közül sokan vannak, akikre már az egész nemzet büszke: az *Apor, Benkő, Orbán, Csáky gróf, Mikó és Kun családok* itt taníttatták gyermekeiket vagy a legújabbak közül *Nyirő József, Tamási Áron és Tomcsa Sándor* kitűnő székely írókat, meg *Palló Imre* jeles operaénekes nevét említsük csak meg. Könyvtárának értékei között ott találjuk a mohácsi vész idején magyar nyelven írt úgynevezett *Udvarhelyi kodexet*. Ez egy imádságos könyv, melyet *Nyujtodi András* ferencrendi szerzetes fordított és saját kezével írt testvére *Nyujtodi Judith* apáca számára. Keletkezési idejét maga a kodex így mondja el:

*„Ezen szerint végeztetik a szent Judith asszon-
nak ő könyve ... örök Kristus Jézusnak az szűz
Mária méhétől születésének utánna ezeröttszáz-
huszonhatod esztendőben.”*

A *Nyujtodi kodex* csak 1893. óta ismeretes a tudomány előtt *Szabó Sámuel* kolozsvári ref. kollégiumi professzor munkája révén. Az Imádságos könyv nemes célját és tömör lényegét is olvassuk el magából a kodexből:

*„Ime azért én szerető hugom, Nyujtodi Judith
az te neveden való szent asszonnak könyve melet
én a te szegén bátyád, Nyujtodi frater András
megírtam az diaki bötürről ez magyar nyelvre,*

A székelyudvarhelyi róm. kath. főgimnázium és fiúnevelő intézet.

Kovács L. felv.

az te hozzád való atyafiságos szeretetnek miatta meggyőződte, és hogy ne lennél az te celládban az Te szenteknek könyve nélkül, de vallanád ezt az te lelkednek vigasztalására, — ne nézéd pedig szerető hugom az írának az ő paraszti voltát, hanem az ő igaz értelmét, kiben hamisat nem lelhetsz.“

REFORMÁTUS TANITÓNŐKÉPEZDE.

A másik magyar tannyelvű középiskola a református tanítónőképző intézet. A székely Hargita rózsáskertje, ahogy nevezni szokták a jó szülők a székelyudvarhelyi református tanítónőképző intézetet, minden évben megtermi a maga drága, féltve őrzött, szép, illatos virágait. *Ezek a rózsák hintik be azután köszöntésükkel, munkájukkal a magyar falvakat, édes illattal díszítik a kálvinista templomok orgonáit s halnak meg halványan, zokszó nélkül, eltemetkezve annyi ezer meg ezer kacagó, ártatlan gyermek fehér lelkében.* Ezek a rózsák, ezek a virágok a magyar tanítónők!

A székelyudvarhelyi református kollégium hivatalos alapítási éve 1670., amikor gróf Bethlen János 1000 arannyal örökös fundamentumot ad a nemes „*orthodoxa scholának*“. Ez a hatalmas összeg leányának, a menyasszony Zsófiának, aki az esküvő előtt váratlanul meghalt, a hozománya volt, amely most örökös, állandó lelki kincsekké változott. Ez nevei a rózsákat s e rózsák illata: a tanítónők áldozatos élete.

Kiss Gergely professzor idejében (1768—87.) a kollégiumban megjelenik a bölcsészeti és a teológiai akadémia is. Így az udvarhelyi kollégium 1832-ben *főiskola* címet nyer és kibővül a jogi tanszékkal, melynek tudós tanára Sylveszter Dénes lett.

Az 1848/49-iki időkben a kollégium sokat szenved.

A székelyudvarhelyi református tanítónőképző intézet.

Diákjai a honvédseregben harcolnak és halnak meg a magyar szabadságért. Ezért derék tanárait rabságra hurcolják s az intézetre hadisarcot vetnek ki az osztrákok. Csak 1850-ben nyithatja meg kapuit a kollégium újra Magyarósy, Szabó L. és Kiss Ferenc professzorok buzgósága után. A főiskolai karok 1852-ben szűnnek meg. A fiú-főgimnázium dr. *Makkai Sándor* püspök teremő gondolata és dr. *Illés Gyula* egyházkerületi tanácsos jó igyekezete folytán 1927-ben alakult át a helyzet és a fejlődés törvénye szerint igazán minta leányiskolává, amelyre az egész Erdély magyarsága büszkeséggel néz.

A kollégium híres tanárai és igazgatói között megemlítjük Letenyei Pál, backamadarasi Kiss Gergely, Kiss József, Benkő József (jeles munkája, a *Specialis Transsilvania* kézírata az intézeti könyvtár birtokában van), Z. Sebess János, Magyarosi Szőke József, Kiss Ferenc, Bod Károly, Gönczi Lajos, Sólomossy Endre, Kovács Dániel, Olasz Gyula, Fejes Áron, Csefő Sándor és Szabó András neveit. Áldozatos gondnokai között ott találjuk a Bethlen, Ugron, Korda, Dániel, Toldalagi, Teleki, Kemény, Székely, Sebessi, Mezey, Gyárfás és Jodál családokat. Sok kitűnő tanítványa között csak korunk egyik legnagyobb magyar szónokát, *Ravasz László dr.-t* és a legédesebb szavú meseköltőt, *Benedek Elek*et említsük meg. Benedek Elek utoljára 1927-ben járt az ő hűségesen szeretett kollégiumában, amikor a székely tanulóifjúság meleg ünneplésben részesítette. Vadász Béla, kis harisnyás kollégista ekkor a következő köszöntőt mondotta Benedek Eleknek:

„Drága, jó Nagyapó! Mi, a kis székely diákok, a Tégedet nagyon szerető unokáid, kiknek annyi szépet meséltél a táltosokról, a szegény pásztorfiúból lett királyfiról, meg a gőgös, koldussá válto-

zott királyról, elmondjuk Neked, drága, jó Nagyapó, hogy, amit Nagyapó írt, mesélt nekünk, mind a szívünkbe zártuk s azzal megyünk ki az életbe! Mert Nagyapó arról beszélt mindig, hogy *a jó, a nemes, az igaz mindig győzedelmeskedik, a gonosz, a hitvány — minden látszólagos sikere dacára — örökké elbukik!*“

Dr. Váró Gézáné Csató Gabriella igazgatónő, ki-nek jóságos neve máris ott ragyog a legnagyobb magyar pedagógusok érdemei között, mikor átvette a tanítónőképző intézet vezetését, dr. *Makkai Sándor* püspököt üdvözlő ékes beszédjében ezeket mondta:

„A kollégium ősi cimerében három viruló, havasi rózsza van. Igérem, hogy ezek a szimbolikus virágok a hit, remény és szeretet áldott hajtásai lesznek a munkám és vezetésem alatt növekedő, ifjú tanítónő-nemzedék lelkében örökké!“

Valóban virág van mindenhol. A kertben, a játszó udvaron, az ablakokban, a kényelmes és tiszta folyósókon. A világos és ragyogó tantermekben a legszebb virágok: a mosolygó gyermekek. Mindeniken izléses, egyforma, világoskék, székelyszóttos egyenruha, de mindegyiknek más és más a gallér, kézelő és mell-díszítő hímzése gyönyörű, magyar motívumokból egyénien megtervezve. A városban nincsen közös, egységes vízvezeték, de ennek a művészi stílusban megépített intézetnek van külön, nagyszerűen működő vízvezetéki rendszere, dr. Imreh Domokos főorvos agilis terve és Szabó Árpád gazdasági felügyelő kitartása következtében. Pompás, hatalmas angol-park két gondozott tennispályával áll a növendékek rendelkezésére a kollégium kertjében. Télen kényelmes korcsolyapálya és 20 darab nagy szánkó

szórakoztatja a háziestélyen kívül az ifjúságot. Gazdagon felszerelt tantermek, szertárak, könyvtár, iskola-múzeum, zenetermek, Czirják Hermin intézeti elnök vezetése alatt álló, barátságos, családias dolgozók, hálók és a tiszta étkezde táplálja és látja el testiekben és szellemiekben az ügyes prepákat. Elismerő dícsérettel kell megemlétenünk a szép és rendes tornacsarnokban felállított „székelykapu” színpadot, Haáz Rudolf tanár művészi tervezését és munkáját.

Kevesen tudják, hogy Erdély egyik leggazdagabb iskolakönyvtára is több mint 20 ezer példányszámmal szintén a székelyudvarhelyi kollégium birtokában van. Alapját gróf Bethlen 26 darab és Apaffy Mihály fejedelem 18 darab könyvadománya képezi. A könyvtár kincsei között találtuk: *Thuróczy J. Chronica Hungarorum*át (1483.) kézzel színezett képeivel és iniciáléival, *Pázmány P. Igazságra vezérlő Kalauzát* (1623-ból), *Kenyis Tamás C. Jézus követéséről való könyvnek magyar fordítását* (egyetlen ismert példány), melyet „tekintetes és nagys. Haller Sigm. úrnak beteges caplanja, M. Vásárhelyi Gergely, peczj prépost” a helybeli r. kath. főgimn. alapítója fordított le. Általában a XVI., XVII. és XVIII. század irodalma gazdagon van képviselve a tanítónőképző könyvtárában. Nagy Elemér könyvtáros, az intézet aranyoskedvű, magyar irodalom tanára kalauzolja a kirándulókat a modern és szép bibliothékábn. Előveszi az újabb művek közül *Wesselényi Miklós báró és gróf Széchenyi István* sajátkezű dedikációjával ellátott munkáit. *Wesselényi a Szózatára ezt írta:*

„Nem avégre adom, hogy a könyvtárban herperjen, hanem, hogy az ifjúság kezei között forogjon s mi jó van benne, hasznukra váljon!”

Széchenyi István, a legnagyobb magyar figyelme

még ide a távoli, székely kollégiumig is elért, mikor az 1839. márc. 12-én Pesten kelt dedikációja így szól:

„A székelyudvarhelyi ref. Collegium könyvtárának hazafiúi indulattal, gr. Széchenyi István.”

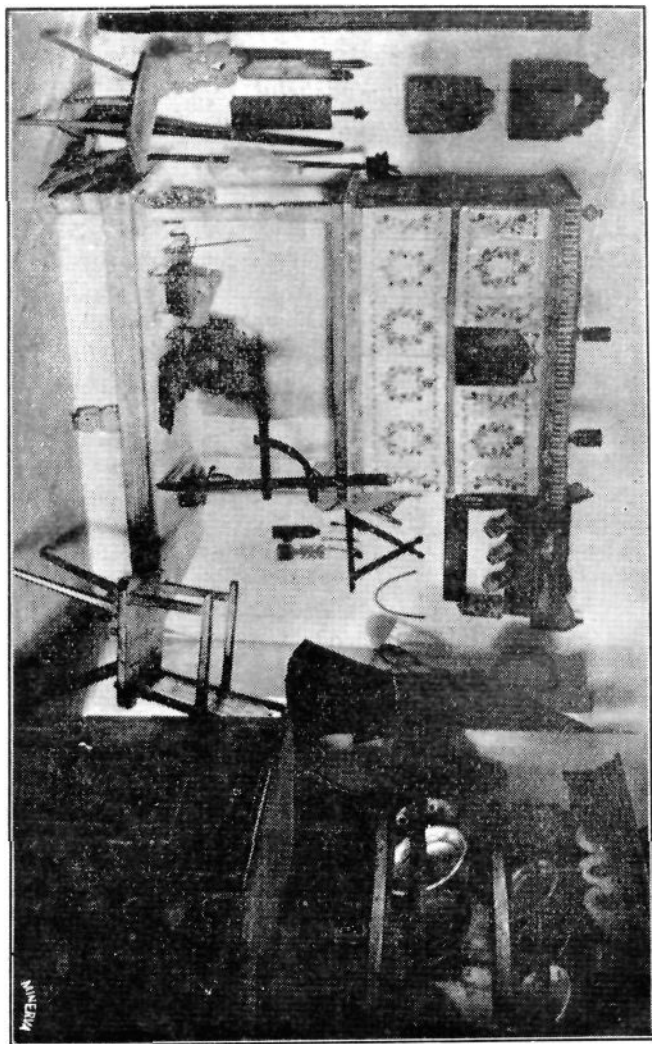
SZÉKELY, NÉPRAJZI MÚZEUM.

Szándékosan hagytam utoljára a ref. kollégium büszkeségét, a szakszerűen berendezett székelyföldi néprajzi múzeumot, a fáradhatatlan Haáz Rudolf tanár lelkes munkáját. Négy nagy teremből áll az iskola gazdag múzeuma. Nemes példa arra, hogy a nevelő jó tanítványaival mekkora szellemi vagyont tud összegyűjteni, ha hivatásának tudatában van. Hiszen a Székelyföld második legnagyobb néprajzi múzeumát nagyobbbrészt mind a diákok hordták össze, gyűjtötték a lomtárból, a padlásról, elpusztulásra szánt helyekről tanáruk irányítása mellett.

Az első teremben a templom, temető és a régmúlt emlékei fogadják a látogatót. A falon művészi Haáz-képek a régi diák életből: a diákbál, ahova cseberben vitték a város szép leányait, hogy be ne sározzák az új cipellőt, a cipőosztás jelene, a diák-törvényszék (sedria) csipős ítélete, a szolgafiú édes álma a ládáján, a számbavétel-lustra és így tovább.

A második teremben a mezőgazdasági szerszámok, szövőfonó felszerelések színes tárháza van kiállítva. Itt látható a farönkből készült és szittya-szekérnek négy kereke. Az érdekes kerék vastagsága 25 cm., magassága pedig 65, tengelynyílása pedig 18—20 cm. A patakfalvi Ferenczi-kuriából került a múzeumba. A földművelés és pásztorkodás tárgyai után egy teljesen beburkolozott székely konyha és szoba következik — díszben.

Az utolsó szobában a székely ezermesterkedés

pazar és mesés tárgyai vannak kiállítva. Míniatűr székely gyalogkapu, hímes járomfák, cifra, zörgös guzsalyfa-gyűjtemény, a finomművű sulykoló-sorozatban az a legszebb, melyet a legszerelmesebb székely legény készített az ő szíve választottjának. *Egyik szebb, mint a másik!* Kancsó, bokály, tányér-sorozata is lebilincseli a hozzáértő figyelmét. Népi hangszerek, lakodalmi szokások emlékei, húsvéti tojások, Vass Áron székely állatszobrásznak figyelemreméltó alkotásai, meg a székely néplélek sok szép remeke gyönyörködtet ebben a teremben védő üveg alatt.

A kollégium néprajzi múzeumának folyosóján két sor záporgerendát találunk. A leleményes, szellemes nép-lélek rejtett rigmusait olvashatjuk rajta 1829-ből. Olvassuk el!

1. Éltemben állottam,
Holtom után járok.
Akkor állatot, most
Embert is táplálok.

Az első szakaszban tehát a tölgyfa mutatkozik be furfangos szóképben.

2. Tsuda egy alkotmány,
Mert oly ház hoz mozgásba, *a víz*
Mely kimegy ablakán,
S benn marad lakása. *8*

Ne gondolkozzunk sokat! A malomkerék ez a csuda alkotmány, amely kimegy az ablakán, de a keréktengely benn marad a malomban.

3. Anya is egyszersmind,
Mely szüli leányát,
Mely csakhamar viszont
Szüli édesanyját. *víz - gőz - víz*

Ez meg a vízimalom úgynevezett anya és leánykerekere, melyek egymást kölcsönösen tartják mozgásban.

4. Munkám az egésznek
Hasznos és nem titkos.
Első tagom: *vigyáz!*
De a végső: *gyilkos!*

Gerenda és gyilkos! Önkéntelenül is az ember rosszra gondol, pedig az ártatlan malomörlőről van szó. Az őr vigyáz, az utolsó tagja bizony lő, de hát erről ő nem tehet!

Igazságtalan lenne e tájékoztató, ha a gondos és Istenben bízó kertészről, az emberrózsák gondozójáról, *Biró Sándor* professzorról, az intézet aranylelkű pásztoráról, bár nevének emlegetésével, meg nem emlékeznénk! A magyar ifjúságot pedig állandóan várják e megszentelt falak, melynek kapuján kőbe vésve a kollégium címerének latin felirata:

„*Per spinas ad rosas!*“
Töviséken át a rózsák felé!

Igy köszönti minden reggel az érkező leánysereget az ősi kollégium: *Töviséken át a rózsák felé!*...

**Látogatás a tudomány csarnokában,
a református tanítóképezde híres
könyvtárában.**

Itten őrzik Turóczy Jánosnak: Chronica Hungarorum, félmillió lejt megérő ösnyomtatványát Mátyás király korából, 23 darab csontpergament Elzevirt és 12 darab Jansonist, a többi kincsek között.

Ha a csillagfényes, kék ég megigézi a lelket, ha a virágos rét szépsége meggyógyítja a szíveket, ha a végtelennek látszó óceán megtanítja a szót: fenséges, akkor a világotteremtő szentírás, népeket sujtoló igaz-

ságok, testi és lelki sebeket gyógyító tudományok kincsháza: a könyvtár meggyógyít, megigéz, felemel egyszerre, mert virágos versköteleiben benne van az élet, bölcséleti művei mélyek, gazdagok és magasak, mint az ég és a tenger. Jó, ha a jelen nehéz napjait s a jövőendő lelkeit minél többször végig vezetjük e varázslatos helyen, a székelyudvarhelyi ref. kollégium tanítónökepezdjének könyvtárában.

*Kétszer akkora könyvsor,
mint az Eiffel-torony.*

Megilletődötten kopogtatunk be Nagy Elemér professzor, könyvtáros úrhoz. — Mennyi a könyvtár-állomány? — kérdezzük csendesesen. — Több, mint 40.000 kötet. Ha egy vonalban tudnók rakni az egészet, akkor könyvtárunk köteteiből két és félszer nagyobb tornyot tudnánk rakni, mint a párizsi Eiffel-torony, — mondja kedves mosolyával a professzor úr, s már is egy érdekes könyvet húz ki a katonás sorok közül. — Egyik legértékesebb ösnyomatunk. Hollós Mátyás királyunk ítélőmesterének, Turóczy Jánosnak: *Chronica Hungarorum*-ja. Ezek itten kézzel festett iniciálék és történeti képek. *Ingrossus Tartarorum in Hungarian temporibus Belae quarti* — olvassa tovább. A képen előttünk a tatársereg kígyócímeres lobogóval, amint a magyar foglyok szomorú csapatját maga előtt hajtja. A nagyértékű ösnyomat budai kiadás 1488-ból. — Külön sorozatban állítottuk össze az Elzevir sorozatot. Az 1604—1670 között összesen 658 mű jelent meg *Ex officina Elseviriorum*, az Elzevirek világhírű amsterdami nyomdájából. Ebből 23 mű a mi könyvtárunk birtokában van. Már is egyenként elém rakja ezeket a csodálatos, csontpergament kötésű ragyogó betűmetszésű, gondos kiállítású, nagyrészt tizenkettedrétű, gyönyörű könyvecskéket. Az Elzevirek híres sorozata

volt a Respublica 35 kötete, mindjárt Németország leírása után Magyarországot adták. Ime ez a mű is megvan nekünk: Respublica et Status Hungariae. Ex officiana Elzeviriana. 1634. Egymás után olvassa a nevezetes fejezeteket: De admirandis Hungariae aquis dissertatione. Origo Hungarorum. Historia regum Hungariae. Magyarország csodálatos vizeiről szóló értekezés. A magyarok eredete. Magyarország királyainak története. Legjobban bennünket az érdekel, amit ez a könyvecske a székelyekről ír az 1600-as évek elején. Olvassuk a beszélő betűket:

Mit mond Elzevir a székelyekről az 1600-as években.

Nemo apud illos ignobilis esse censetur... Durum enim et asperum genus hominum, quasi belienatum, qui meribus, sermone et vestitu non multum ab Hungaris discrepare videntur. A székelyeknél mindenki nemes... Kemény és kitartó nemzetség, mintha egyenesen a háborúra születtek volna. A székelyek szokásaikban, beszédükben és ruházatukban nem sokban különböznek a magyaroktól. Az Elzevirek között találjuk J. A. Comenii: Janus Aurea Resarata, Renati Descartes: Principia Philosophiae, Jus Canonicum R. Descartes: Meditationes című munkáját a többi jeles mű mellett. A 12 darab Jansonius között említsünk meg két magyar nyelven írott művet: Szent Biblia, magyar nyelvre fordítottatott Caroli Gáspár által. Kibocsáttatott a belgiumi Akadémiákban tanuló magyaroknak. Amsterdamban Jansenius János költségével 1645 esztendőben, aztán G. Perkinsusnak: A lelki ismeretnek akadékiról írott, drága szép tanításnak első könyve. Olvassunk is el pár sort ebből az 1648-as Janseniusból is: Mindenféle lelki és testi betegnek azért meg kell intetni, hogy ez állapotában Istennek

atyai ostromozása vagyon. Minekokáért azt jó néven kell venni és az akarattján Istennek örülni kell...

A szakfejtegetést most kerülöm, s a Szép könyvek Mátyás király előszavával zárom cikkemet: „Kedvesen és szívbeli örömmel fogadtuk az általad Rómában annyi gonddal és ékesen kinyomtatott Silius Italicust s máris többször átforgattuk. Szerencsések vagytok Ti, akik nem a vérontás és országok után áhítoztok, hanem a tudományoknak éltek s munkátok révén a gondok közt élő királyokkal is feledtetitek a hadilármát!...”

AZ IPAROSVÁROS.

Mondottuk, hogy Udvarhely másodsorban kitűnő kézműiparral rendelkező város. A Hargitától nyugatra minden székely község vevője és fogyasztója a székelyudvarhelyi kisiparnak. Ez a gazdaság-földrajzi tényező a városnak a képét már a középkortól kezdve alakítja, jelenlegi társadalmi életében pedig döntő szerepet visz. Tanulságos lesz, hogy ha ifjúságunk egy rövid bepillantást nyer a székely kézműipar fejlődésébe jelen alkalommal, amivel kiegészül ismeretünk: mert a *székely ember nemcsak nemes, vitéz katona, dolgos gazdálkodó, hanem kitűnő iparos is.*

Székelyudvarhelynek több mint 900 tagot számláló egyesülete, a Polgári Önképző Egylet szabad-líceum sorozatában egy tanulságos ipartörténelmi kiállítást rendezett. Ide vezetem el én most kedves olvasóimat. Nem fogjuk megbánni fáradságunkat.

A székelyudvarhelyi nemes céhek még nemesebb munkájának jelvényei: viharvert, öreg, sok dicsőséget és megpróbáltatást látott céhzászlói, kalapkarimájú lógó pecsétekkel ékes szabadság- és kiváltság-levelei már a középkortól, két kulcsos céhládák, egy-két ved-

res avatókorsók, diszes serlegek, szabadulólevelek, régi szerszámok, jellegzetes hirdetőtáblák, érdekes lustrabotjaik mind-mind megannyi értékes darabja ennek a beszélő múzeumnak.

Ahogy eltávolozunk a székelyudvarhelyi nemes céhek ritka és becses régiségei között, lassan-lassan a „remek“ rajzok, „remek“ munkák gondosan elkészített tömegéből eléink lép a mult szelleme. Látjuk a szigorú *Látómestert*, amint tisztességes komolysággal reáírja a rajzra: „*Egy év múlva álljon elő újra a nemes céh elé s orvosoltassék az elkövetett hiba!*“ Ott van a műhelyben az Atyamester is, kinek a szemelättára kell a szabadulni készülő legénynek elkészítenie a remekmunkát, hogy a Céhmester legényé avassa. Mert szigorúan szólott ezekről a céhek hivatalos jegyzőkönyve.

— „*Anno 1797. Februárius 27. Generális céhgyűlése lévén, az nemes csizmadia céhnek — szigorúan végeztetett egyenlő akarattal, hogy vásáron szabadulása előtt senki se áruljon suhut. Arra is rávigyázzon minden ember, hogy idejében előáljon, magának rendjében helyet csináljon. Céhba álló ifjúnak vagyon egy esztendő szabadságuk, hogy megházasodjék. Eltelvén pedig egy esztendő, olyan gondja legyen, hogy ha tisztességes és dolgoz hitvestársat nem választ: öt forintot fizessen büntetésképen s magának szabad ne legyen dolgozni, hanem az Atyamester kezére menjen, mint legény.*“

Bizonyos, hogy tisztos, jóerkölcsű idők voltak ezek, amikor az élet legszebb és legégszségesebb éveit a családi élet és a becsületes munka javára kívánták az emberek fordítani. Azután az avató 10, 20, 30 literes korsók néma szája kezd beszélni a lakomáról, a kolációról, amikor minden céhba álló tagnak meg kellett

tölletnie a korsót „*nemes rizlinggel*“, négy tál ételt és pecsenyét kellett felszolgáltatnia, majd három font turót és öt kenyeret a lakoma végén a céh tagok „*megtiszteltetésére.*“

A gyönyörű céhládákat felsoroljuk sorban, történelmi hűség gyanánt a céh alapítási évének megemlékezésével. Timár és cserző-varga céh alapítva 1445-ben, szűcs céh alapítva 1574., szabó céh alapítva 1606., fazekas céh 1613., csizmadia céh 1635., asztalos céh 1639., szíjgyártó céh 1639, cipész céh alapítatott 1677-ben és így tovább. Tekintélyes szép számok ezek, amelyek a székely ipar dicső régmúltjáról, fejlettségéről és szervezetségéről tesznek beszédes tanúságot. 1872-ben szünteti meg az ipari törvény a céheket országszerte. Azelőtt nem volt munkakönyv, ilyen-olyan ellenőrzés hat-hét pecsét, mert minden a lelkiismeret táblájára volt felírva. És ez elég volt! *Aki tudott dolgozni, boldogult, aki boldogultalan volt, az nem tudott dolgozni!* A céh által kiállított levelet vitt magával a segéd Brassóba, Kolozsvárra, Váradra vagy Pestre, ahova vándoréveiben ment, amely így hangzott:

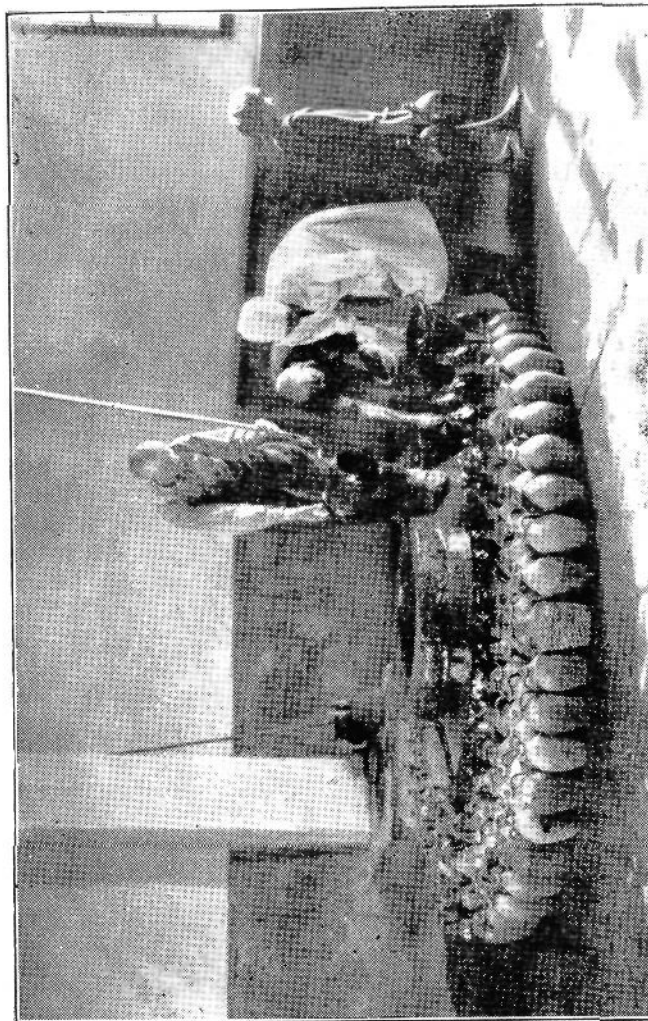
„*Mi, — Nemes Udvarhelyszékekben, Székely Udvarhely városában lakó szabómesterek, Krisztus születése után 1823. esztendőben — Bonyhai János Tzéhmaster, Boda Sámuel Atya Mester, Sojmosy Ferencz Látó Mester és több Tzéhbeli szabótársakkal együtt adjuk tuttára mindeneknek, a kiknek illik, hogy Székely János — ezen levelünket mutató, becsületes ifjú tziehbeli szabómester-társunknál, Sojmosy András úrnál töltötte ki apródesztendeit tisztességesen — a Tzéhnek rendtartása szerint. Azért ajánljuk őt minden Királyi Kultosz és Mezővárosbeli Nemes Szabó Tzéhnek...*“

Szép, ép állapotban vannak megőrizve ezek a munkalevelek, mutatva, hogy nem sok helyet változtattak akkoriban a tanulságos vándoruton a segédek.

Sok történeti érdekességet nyújtanak a céhzászlók is. Damaszk, taftt, nehéz selyem ó-arannyal hímzett lobogóin rendszeren Szent László, Szent István és Szent Imre képeit láthatjuk, de nagyon gyakori a kurucszászású, alabárdosvégű zászlókon a Boldogságos Szűz Mária képe is. Legrégibb a timár céh nehéz, kék selyemlobogója Szent Imrével és Szent Istvánnal. Aztán sorban haditisztelgésben így következnek: az égszínké a kerékgyártó és kovács céhé, a búzakék a lakatos, a meggypiros a lábbeli-készítő, a fűzőld a földművelő, a kordovánosoké a kobaldek, a fazekasoké a hófehér, a szabó céhé a tengerké, a kálvinista csizmadia céh képnélküli gyönyörű zászlója, a szűcsök smaragdöld, a mészárosok vérpiros hatalmas lobogója, meg a kalapos céh violaszín zászlója ott lobog az alatta fekvő régi emlékek, kincsek, diplomák és a régi tisztesség hallgató emlékei fölött...

*

Székelyudvarhely manapság is tartja iparosváros jellegét, piaca a körülötte fekvő sok székely községnek. Állatvásárai kitűnő havasalmi legelői miatt híresek és keresettek. Faragott fa-exportja elkerül Svájcba, Egyiptomba és Olaszországba is. Újabban, mint klimatikus gyógyhely látogatott üdülöhely. Fürdői közül nevezetes a városban levő Sósfürdő. Ebben a gyógyhatású sósvízben sok a szabad széndioxid és vashicarbonat. Használják eredménnyel csúsz, izzadmányok, köszvény, angolbetegség, bőrbajok és más betegségek gyógyítására. Régen valószínűleg csodájára jártak a kénes Szejke-fürdőnek, alig három kilométerre északra Székelyudvarhelytől. Szejke-fürdő borvizkutjából látják

Kovács I. felv.

A Szejke-borvíz töltése hajdan.

el vízvezeték hiányában Székelyudvarhely ivóvízszükségletének nagy részét. Négyes bivalyfogatok hozzák be naponta a kétliteres borvízes korsókat. *Általában a szabad borvízkútak a Székelyföldön természetes barometerekül szolgálnak, amelyek pontosan megjósolják az időjárást.* Ha heves pezsgést árulnak el, akkor nagy a légnyomás s nem engedi, hogy a felszínről a vízből elszálljanak a felivott gázok. Így a borvíz gázgazdagabb lesz, innen van csipős, pezsgő íze. Ez jó, száraz időt jelent. Ha a borvíz lágy s nem tartalmaz sok száz bugyborékoló, fölfelé szálló, piciny, fehér gyöngyszemeket, akkor a légnyomás nagyot esett, a víz felszínéről elillant a gázfeszültség: holnap eső vagy más csapadék lesz — mondja az üdítő ásványvíz. Székelyudvarhely kedves kirándulóhelyei közzé tartozik a Szarkakő, amely utolsó lávanyelve nyugatfelé a haragos Hargitának. Hajdani írások vipera- és hollófészkeket találtak a Szarkakő tar sziklái között. A legenda szerint itten emelkedett a délceg Tihadár vára. Mikor Udvarhely várának férfi népét a tatárok mind megölték — beszéli a monda — Székelyudvarhely asszonyai és leányai Tihadár vára alá jöttek sirni. Tihadár vitézei megszánták a síró fehérnépeket és felhagyva a várral, beköltöztek Székelyudvarhelyre mindnyájan. Mai napig is Siródombnak nevezik a Szarkakő alatti kerek dombot. Bizony már akkor ilyen okosak voltak Székelyudvarhely szépei! Tudták ők, hogy hova menjenek sirni.

Más kirándulóhelye a már említett sóvirágokkal ékes Jézus kápolna, Budvár a szembenlevő Csicserrel. Hajdan, amint mondtuk, ezeken is várak álltak. Székely fonókban még most is énekelnek szerelmes verseket a nyilvesszóval átlőtt, pirospecsétos levelekről, melyeket a két várúr eltiltott gyermeke küldözgetett egymásnak.

Székelyudvarhely a jövő városa, fejlődése állandó és természetes. Ezt írja elő földrajzi helyzetének energiája: ózondús levegő, gazdag, gyógyító fürdők, kitűnő legelők, sűrű erdők, keresett piac és a kultúrális tényezők eredője.

A SZÉKELY ANYASZÉK KINCSEI.

Aranyos-, Csik-, Harom-, Maros- és Udvarhelyszék közös történelme, rendeltetése, élete csillant elénk a székely nemzetnek az anyaszéken tartott országgyűlései, fegyveres lustrái, megalkotott törvényeinek a felemlegetésében. Udvarhelyszék központi jelentőségét, drága hagyományait őrzi ezeken kívül még a székelykapu, mely itten a leggyönyörűsebb, az ős, székely rovásírás, amelynek eddig csak itt, Udvarhelyszéken találták meg *eredeti emlékeit* és a legillatosabb lélekvirág: a székely népdal, amely színben szép, megjelenésben üde és csillogó, mint a Hargita zöld fűvére hullott égi harmatepep.

Nézzük meg egyenként ezeket: a székelykaput, a rovásírást és a székely népdalbokrétát.

A SZÉKELYKAPU.

Ami a buddhistáknak az óriásméretű *Dájbuc*-szobor, ami a spanyoloknak a világ nyolcadik csodája, „*octava maravilla del mundo*“, az Escorial hatalmas épülete, ami Párizsnek az *Eiffel-torony*, ami az amerikaiaknak a Nemzeti Park érdekes gazdagsága, ami a belgáknak a brüsszeli csipke, az alföldi magyarnak a cifra szűr, az a székelynek — a székelykapu.

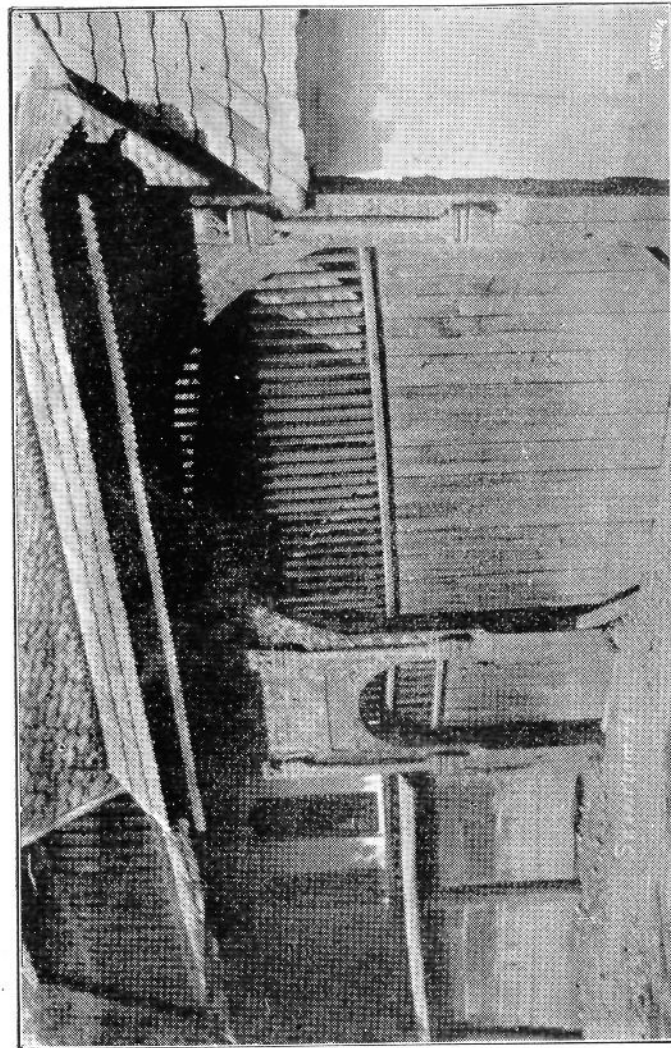
Dísze, büszksége, hite, izlése, becsülete, — a kezének a munkája.

Történelmi bizonyíték az idők százados pecsétjével. Az egész nemzetnek a névjegye, amiben ki van fejezve az, hogy népi művészete ősrégi, hogy szereti a nehezét, a szépet, hogy a kapun belül egy dolgos, rendes, becsületes, tisztalelkű család él. Minthogy olyan régi a székelykapu, mint maga a nemzet: beszélő tanubizonyosság honfoglaló őseink lelkükben őrzött művészi tehetségéről. Mindenhol építenek házat kapuval, *de ilyet sehol Európában*. Ilyen magas, művelt népművészettel seholsem találkozunk nyugaton, bátran mondhatjuk, hogy ezt a sokszor megcsodált székelykaput is a magyar nemzet édes testvére, a székely adta Európának. Így nemzettörténelmi szemponton túl a székelykapunak kultúrhistóriai jelentősége is van.

Történelmi időrendben soroljuk fel a Kr. sz. u. V. században élt Priscos Rhetornak írását, aki a nagy hún király, Attila kortársa volt és mint a keletrómai császárság követe megfordult Attila udvarában is, melyről hiteles jelentést írt. Ámbár őt nem azért küldték, hogy a székelykaput megnézzé, mégis politikai természetű munkájában is megemlékezik a hún király díszes fakerítéseiről. Görög írása magyar fordításban így hangzik:

„Néhány folyón átkelven, megérkeztünk a legnagyobb faluba, ahol — mint mondták — Attilának valamennyi közül leghíresebb szállása volt, fából és gyalult deszkából összeillesztve és fakerítéssel körülvéve, amely nem biztonság végett, hanem csak dísznek volt ott. A királyné után Onegesiussé vált ki, amelyet szintén fakerítés vett körül, de ez nem volt tornyokkal is díszítve, mint az Attiláé.“

Itt újra elismételjük, hogy nem véletlen volt az sem, hogy éppen Udvarhely megyében, az anyaszékben

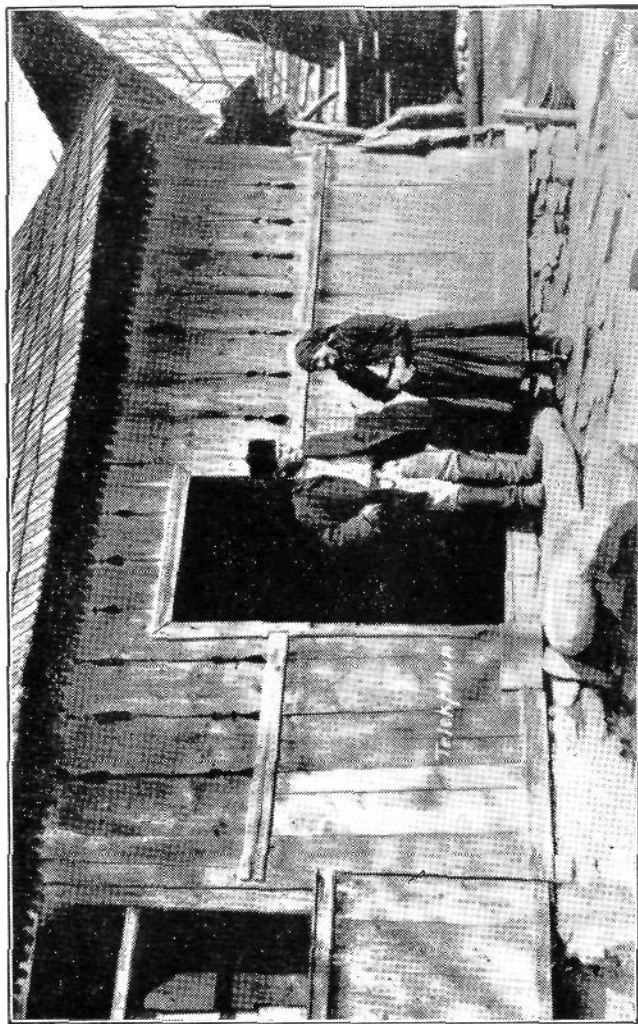

Székelykapu Szentlámásról (Udvarhely megye).

találnak „iratos“ nagy székeykapukat még manapság is, ahol annyi név őrzi Attilának, az Isten ostarának emlékét.

Ha a székeykapu szerkezetét, díszítését és eredetét vizsgáljuk, akkor még messzebb kell mennünk Attilánál. Ugyanis minden székeykapút dekoratív galambdúc díszít, amelyben nincsen rendesen galamb, sőt a galambot ott találjuk a kiskapú feletti zárt téren is, az úgynevezett képszéken — festve. Majdnem minden székeykapú oszlopán, a kapuzámbén reliefben pompásan kifaragva ott találjuk a pálmákat tartó sassanida-oszlopokat is. Ugyancsak minden székeykapun ott van a kerek korong díszítő motívum, ami a Napot tisztelő, keleti népek ornamentikájában annyira jellemző. Őseink napkeleti hazájából, Hunornak és Magyarok csodaszarvast látó, édes álmából hozták magukkal ezt a tündérkaput, ahol elhaladtak, ahol megálltak, ahol valami szépet találtak, az mind bevésődött lelkükbe, majd később felíródott százados cserefából faragott kapujukra, a székeykapura. Így a galamb is, amely az ural-altáji, Nagymagyarországon a Kr. sz. e. II. évezredig a tiszta, fehér, áldó és megtartó isteni erőnek volt a jelképe. E kort követő időben ez a galamb a szimbóluma a mezopotámiai Istár istenasszonynak, vagy a nyugatázsiai vidéken nagy tiszteletnek örvendő Asztarténak. Ez a mély vallásos elem, amely a székey nemzetet a mai napig is határozottan jellemzi, a keresztyénség felvétele után is felvésődött a székeykapura. Ugyanis minden székey kapura a kisajtó felett fel van írva a tulajdonos és neje neve, foglalkozása, címere és a kapu építési éve. De egy székey kapuról sem hiányozhatik a felírás előtt:

— Az Isten segedelméből építé Nagy András és hitese felesége, Fazakas Ágnes.

Zárt tornác Telekfalván.

A szegény oláhfalviakra itten is rájár a rud, mert egy világjáró utazó egyszer egy oláhfalvi atyától azt kérdezte a mende-monda szerint:

— Ugyan bizony, mondja bátya, miből csinálják, miből építik ezeket a gyönyörű székelykapukat? — miközben a tudós turista az egyik kapuzábat rajzolta magának.

— Há nem tudja az urasága — fityentett oda a székely — há Isten segedelméből építik... A székelykapun így rajzolódott fel a perzsaoszlop, a pálmafa *egy-egy korszakot, egy-egy művelődési hatást, egy-egy országot jelölve a hazát kereső székely nemzet életében.* Így került Veress Péter nemes székelynek 1751-ben épült kapújára a tenger, a hableány, a griffmadár, a Nap és a Hold *Dálnok* községében.

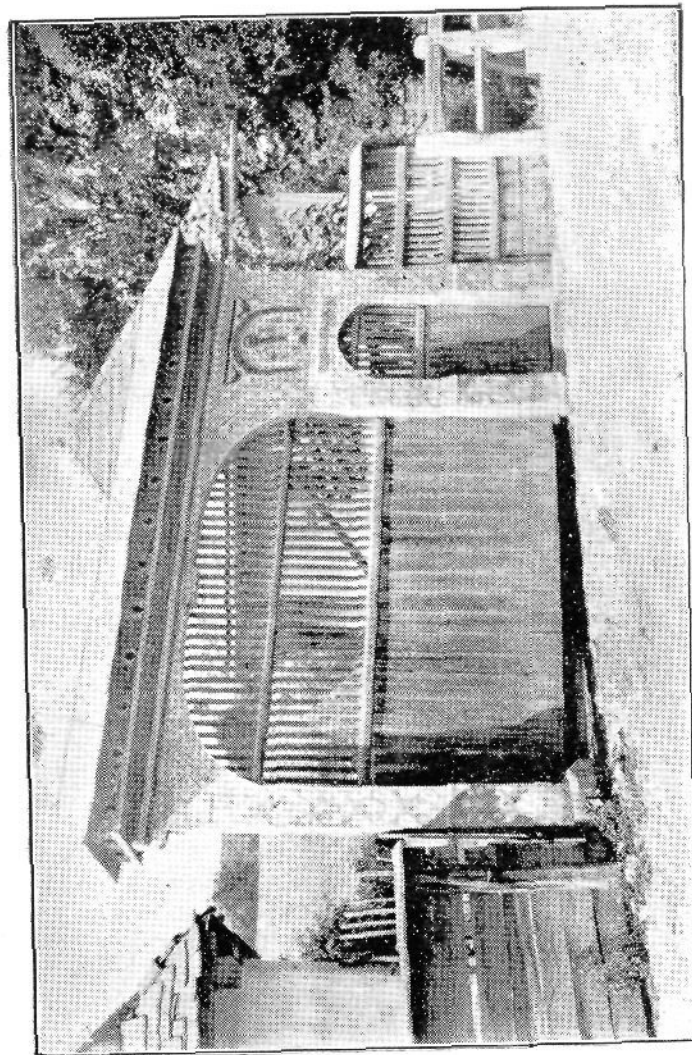
Az itt látható egyik képünkön, amely egy telekfalvi zárttornác bejáratát ábrázolja, már tiszta török hatás jelentkezik. Amikor a sötét belvilágból nagyszerűen lehet kilátni, viszont kívülről a keskeny nyíláson át nehezen lehet betekinteni, mint a hárem ablakán.

A székelykapu szerkezete, megépítése és kifaragása valóban mesteri munka. Rendesen két bejárata van: a köríves nagy bejáró, amelyen egy szénás szekérnek kell beférnie, meg a kényelmes kibejáró kiskapu a gyalogos számára, amely fölött rigmusok szoktak felírva lenni:

Ilyenek. *Békesség a bemenőre,
Áldás a kilépőre!*

Vagy: *Szíves vendéglátó ez kapu gazdája,
De a gonosz embőrt bunkós bottal várja.*

Vagy: *Kerítések háta: tolvajok járása.
Becsületes ember a kaput használja.*

Székelykapu Márfalván (Udvarhely megye).

Vagy: *Készült ez a kapu Isten segedelmén,
Az ezerkilencszázhuszonhat végén.
Aki állította szíves vendéglátó,
De a hitvány embert furkós bottal váró.*

Sajnos, meg kell vallanunk, hogy napjainkban mind kevesebb és kevesebb székelykapu épül. A régieket is csak úgy lehet még megvédeni, hogy az elkorhadtt, földben levő oszlopokat ráklábra teszik, így a díszes felsőrészt még egy százévre meg lehet óvni. Újabban egészséges és lelkes mozgalom indult meg a tanítók, papok és népvezetők között, hogy a sok pénzt felemészítő lakodalmi dáridók helyett minden székely ifjú párt egy új székelykapu fogadja hajlékában, mint ahogy régen.

„Mert, ha ez a kapuforma kiveszne — mondja Viski Károly kitűnő etnográfusunk — kirohadna a székely falu utcásorából, ezzel a székelység legjellemzőbb alkotását, művészi tehetségének, díszítő kedvének legbeszédesebb bizonyosságát veszítené el, nagy kárára magának s az egész magyarságnak. A székelykapu a székely falunak, utcának, életnek címe, címere, büszkesége, a székely mult, történeti hivatás fába vésett nagyszabású bizonyossága, fába rótt oklevele; olyan, amilyennel kevés nép dicsekedhetik.“

A magyar ifjúság fogja tudni a kötelességét itt is!

A SZÉKELY ROVÁSÍRÁS.

Mikor a művelt Nyugat országainak tudós főpapjai és országkormányzó előkelői csak lassan kezdik tanulni a latin írást, akkor a székelység pásztorai és mesteremberei Ázsiából hozott ősjelekkel már ismerték és rótták a betűket. Ezekről tanuskodnak az Udvarhelyszéken talált rovásírási emlékek, melyek közül az

ŐSI SZÉKELY A. B. C.

RÉVAY MIKLÓS után.

aa = 4	k = ◇	s = Λ
b = X	ve _g k = Z	sz = l
c = ↑	L = /	t = 7
cs = 4	ly = 0	ty = X
d = +	m = 8	u = 8
ee = 2	n =)	ü = 44
f = ⊗	ny = D	v = M
g = /	o = 33	z = 4
h = 22	ö = KX3	zs = 7
i = †	p = 3 4	gy = ≠
j = 1	r = H	

1930-ban felfedezett székelyderzsi téglairásról Pais Dezső gondos tanulmányában kideríti, hogy az a XIII. századból származott. Hogy a székelyek már történelmük kezdetén is használták ezt az érdekes jobbról-balra haladó írást, arról történetíróink is megemlékeznek. Így Bonfinius, Hollós Mátyás király történetírója a székelyekről ezeket írja: „szittya betűik vannak, amelyeket nem papirosra írnak, hanem fácskákrónak, kevés jellel sok értelmet fejeznek ki — vagy ahogy maga mondja — paucis notis multa senza comprehendunt.“

Benczédi Székely István 1559-ben írott magyar nyelvű krónikája pedig így emlékezik meg a székely rovásírásról: „Hunniabeli székely bötükkal élnek mind e napiglan.“ A rovásírás úgy történt, hogy a rovásbotot a székely baljában tartotta és késével, bicskájával (a bicsak török szó: írószerszámot jelent) felülről lefelé rötta a szögletes, merev, a vágás technikájának megfelelő írásjeleket. Tehát a rovásbotot, ha vízszintesen tartjuk, akkor jobbról balra kell olvasnunk, ellenkezőleg a mi írásunkkal. Míg, ha függőlegesen tartjuk a pálcát, akkor felülről lefelé betűzzük. A székelyföldön most is a szerelmes legény szíve választottjának hímes guzsalyt, virágos botikát farag. De sohasem használja ezt a szót, hogy „farag“; ő — ír! A nóta is azt mondja:

Orbán Estoán, kincsem!
Írj guzsalyt nekem!
Írnék biz én, kincsem,
De nincs írókésem!

A rovás szó magyar nyelvkincsünkben különféle formákban van meg. Ha valakinek sok törleszteni valója van, akkor azt mondjuk, hogy „sok van a rováson!“

E szólásmondásnak is az az eredete, hogy a régi világban rovásbotra vágták, rötták az adót a polgárookra. Két egymás mellé tett botra írták fel a fizetendőt és a törlesztést. Egyik rovásbot az adófizetőnél, a másik az adószedőnél volt. Mátyás király 1478-ban például elrendelte, hogy a falusbirák ellenőrzés végett szolgáltatassák be a rovásnyeleket. Találkozunk olyan kifejezésekkel is, hogy ez a falu ennek a városnak „az alókése ala tartozik.“ A pásztorok még most is használják a pálcáikra írt jelzéseket, hogy a nyájban történt eseményeket feljegyezzék; így van bárányrovás, dögrovás (a szóbeszédbe is ájtött), borjúrovás és így a többi. Minden gazdának megvan sok helyt a rovásbotja a pásztornál, aki rendesen vezeti és írja azokat, ha történetesen nem is ismeri a mi latin írásunkat, a maga ősi, szittya írásjeleivel. Aztán így olvas róla: „Szeles Estánnak, az Ároné tartozom 4 tehénnel, 3 harmadjú üszövel, két borjúval, meg egy bőrrel!“

Magam is láttam gyermekkoromban, hogy az építő pallér a szállított követ és homokot a szekerektől mindig ilyen rovásboton vette át. A pallér az átlukasztott pálcikákat egy drótkarikán hordta, míg a szekeresek legtöbbször a kalapjuk fellé szurták. Mikor egy teli szekérrel érkezett a fuvaros, akkor elővette az átadásnál a rovásbotját, átadta a pallérnak, aki kikereszte a karikából az illető pálcáját, egymás mellé tette s mindkettőre egy rovást vágott a késével. Ez azt jelentette, hogy egy szekér szállítást elismert. A leszámolásnál pedig mindig ezeket a rovásbotokat használták.

Nagyfontosságú tehát, hogy a magyar nemzet ősi műveltségét olyan ékesen bizonyító rovásírásnak három eredeti emlékét őrzi az udvarhelyi anyaszék, míg a többi emlékeink csak másolatok. Nagyon valószínű azonban, hogy még több rovásírás fog előkerülni

Udvarhely megyében az idők folyamán. Megállapított idősorrendben az alább következő emlékek ismeretese a tudomány előtt:

1. A *székelyderzsi* unitárius templomból kikerült téglafelirat feltételezett ideje a XII. sz. (Az itt talált falkép, freskó a feljegyzés szerint 1419-ből való.)

2. A *csíkszentmihályi* felirat 1501-ből. Csak másolatban ismeretes. Egyik másolatát a marosvásárhelyi gróf Teleki-könyvtár őrzi kéziratban. Tartalma a következő:

„Úrnak születésétől fogván 1501. esztendőben Mátyás, János István kovács csinálták, Mátyás mester, Gergely mester csinálták.“

Szépen, olvashatóan írt rovás.

3. A harmadik értékes, magyar nyelvű, székely rovással írt nyelvemlékünk is csak másolatban ismeretes, mint *konstantinápolyi*, helyesebben *isztambuli epigramma*; 1515-ből való, másolása valamivel későbbi. 1553—1555. között jegyezte le a lelkes *Dernschwam*, német felíratgyűjtő egy konstantinápolyi vendégfogadó istállójának falán levő márványtábláról. Történelmileg is ellenőrizett tartalmát a jeles Thomsen, dán tudós és dr. Sebestyén Gyula fejtették meg a következő értelemmel: „1515. esztendőben írták eszt... László király... öt követét járatták itt... bilaji Barlabás kett. esztendejék it vált... nem tön... császár. Keteji Székel Tamás írta inet... Szelimb török császár itet be... 100 loval.“

4. Sorban a mohácsi vész idejéből származik az udvarhelymegyei *Bögöz község református* templomának belső falán ma is jól látható két szó: *Atyáisten* (v. Atyhai István).

Az énlakai felirat képe. Fényképezte: Sz. Horváth Lajos.

Egy az Isten Deut. (oronomium) VI
Georgijus Musnai Dejádk En(lakán)

5. Az *énlakai* unitárius templom mennyezetén levő, közismert felirat 1668/69-ből való. Olvasása: *Egy az Isten! Georgius Musnai.*

6. 1653. március 12-én írta Komáromi Csipkés György a kismarjai Veszelin Pál emlékkönyvébe az alábbi csinos rovásírással húzott sorokat: „Elég énnekem az Isten kegyelme, te esmérd meg magadat!“ Tovább 56 lappal meg ezt írta rovással: „Légy hű mind halálíglan és tennéked adom az élet koronáját! A debreczeni főiskola könyvtára őrzi.“

7. 1690-ben másolta le *Marsigli* Alajos Ferdinánd Erdélyben jártában a fára rótt *székely örök naptárt*. Az érdekes naptár az 1906-ban meghatározott, részletesebb tanulmány szerint a XV. század második feléből való a megállapított, nyelvtörténeti adatok alapján. A másolás címlapjára *Marsigli* gróf a következő figyelemreméltó sorokat írta olasz nyelven: „*A Székelyföld régi szittyai lakói nyelvének fára faragott gyűjteménye, mely a katolikus hitre először áttértek használatára a mozgó ünnepek naptárát tüntette fel s amelyet ugyanazon fadarabról magam gyűjtöttem s küldtem el olaszországi gyűjteményembe akkor, amikor Erdély szorosait elzártam.*”

Tehát láthatjuk, hogy három kincset érő rovásírás emlék van ma is kitűnő állapotban a székely anyaszékben. A legrégibb, székelyderzsi felíratot tartalmazó tégladarab felfedezését *Balázs András*, ottani unitárius esperes a következőleg írta meg:

„Az 1929. év tavaszán a templom külső oldalát a szükség szerint vakoltattuk és meszelttük. A templom északi oldalán a földtől 1,5 m. magasságban a felduzzadt vakolat leverése alkalmával egy kis ablak körvonalai mutatkoztak. Ennek a nyomán bontani kezdtem a vakolatot, és egy befalazott ablak került elő, melyet kibontottam és itt, az ablakot befalazó téglák között találtam a kérdéses téglát.”

Hossza 24/25 cm., szélessége 16,55 cm., a vastagsága 4,6—4,8 cm. A rovásírás legtöbbször a magánhangzókat a jelzésben összevonja, vagy

kiugorja, így a derzsi téglafelíratot is többféleképen fejtették meg: *Jakubovich* Emil, *Németh Gyula*, *Asztalos Miklós* szerint:

Miklós (és) Derzsi-apa-pap (esperes).

A bögözi, református templom egyik freskójának rovásbetűs felíratát *Szigethy Béla* ref. lelkész 1929. évben fedezte fel. A hat rovásjelt tartalmazó epigramma *Krisztus* fejét övező dicsfényben volt vörös

A bögözi rovásírás.

krétával beírva. A felírat 89 mm. hosszú és 34 mm. széles. *Szigethy Béla* a *Marsigli-féle* kulccsal „*Atyai Estánnak*” határozta meg. *Jakubovich* Emil, szaktudós *Atya-Istennek* olvasta.

A SZÉKELY NÉP EREDETE.

Hogy *Udvarhely* anyaszékén találták meg a székely ős-írás sokatmondó tanubizonyosságait, ahol *Buda-vára*, *Csaba-tornya*, *Zetelaka* őrzi a székely nemzet szent hagyományait, azt bizonyítja, hogy a nép lelkében őrzött legenda *Attila* nemzetéről, a hún eredetéről könnyen történelemmé változhat. Hiszen vannak történelmi emlékeink, melyeket eddig nem vettünk eléggé figyelembe, pedig egyszerre megoldják a sok vélemény és elmélet-gombolyagot a székely eredetről.

A Nagy Lajos korában íródott *Rimes Krónika* latin szövege szerint a húnok mindig ott voltak a honfoglaló Árpád vitézei és vezérei között.

„*Dicitur* — mondja a krónika a honfoglalásról — *quo Huni post victoriam captabant loca regionis Arpad primo ut princeps cum senioribus ad libitum suum.*“ Magyarul: elmondatik, hogyan foglalták el a húnok a kivívott diadal után az ország egyes részeit; elsőnek Árpád, mint fejedelem az előkelőkkel, azután mindenik saját tetszése szerint. Más helyen Árpádot egyenesen a húnok királyának is nevezi ez a XV. századbéli kütfő: *Arpad, princeps Hunorum.*

Gardezi visszafelé futó arab betűivel ezeket jegyzi fel a magyarokról: „A bolgárok és *eszegelek* tartománya közt, akik szintén bolgárok, van a *magyarok* határa. A magyar törökfajú nép...“ Megismétli ezt az igazságot Ibn Roszteh, Gardezi arab író társa is, amikor ezt írja: „A besenyők és *eszegek* bolgárok földje közt fekszik a *magyarok* első határa.“ *Dr. Erdélyi László* a székelyek eredetéről írott munkájában az eszegelekben keresi a székely nép származását. Mások a *szekil* török szótól viszik az eredetet, ami vándorlót, szökevényt jelent a hún birodalom felbomlása után. *Thury József* hún-avar néptörödeknek tartja a székelyt és nevüket a *szikil* szótól származtatja, ami nemes embert jelent. *Sebestyén Gyula dr.* a székely nemzet nevét a vitéz foglalkozásából magyarázza, ami *székeli* ört, *végbelit, határolt fejez ki: székely. Marczali Henrik* a székelységet a Dunántulról telepített népségből állítja össze. *Hóman-Szekfű-Szádeczky Lajos dr.* legújabb tanulmányai szerint a székely a magyar testvér-nemzetisége hozzácsatlakozva a honfoglalókhoz és letelepedve határórség gyanánt. *Karácsonyi János* tanulmányában gepidáknak tartja a székelyt.

A sok elmélet, mikor határozottan állítja a maga

igazát, az ellentétek zürzavarában mindig azt a hatást kelti, hogy nincsen igaza. Általában a túlhajtott nyelvészeti buvárlatok okozták a történelem nyílt szeme megtévesztésére a látszólagos ellentétek sorozatát. Ha két testvért jellemezni akarunk, meg akarjuk határozni az eredetüket, akkor nem elég csak az orrukát vagy a lábukat írni le tüzetesen, mert az sokszor különbözik. A szív, a vér, épen olyan fontos itt, mint a lélek. Úgyhogy a különböző és külsőleg ellentmondó elméleteket, mint részleges megállapításokat egy egészszé lehet tömöríteni. *A székely nemzet a honfoglaló magyarnak édes testvére, a húnok s más törödekrokon turáni nép leszármazottja, a honfoglalás után vitézsége jogán határőr szolgálatot teljesített.* Erre lelkiismeretünk is ígent dobog!

SZÉKELY VIRÁGÉNEK.

Ha megcsodáltuk az udvarhelyi anyaszék két drága örökségét: a Hargita fájába írt történelmét, a székelykapút és az ősi műveltségét bizonyító rovásírást, most szedjük egy pár szép virágot a Nyikó mentéről, melyek a székely nép lelkéből nőttek. Megmutatták már ezeket a művelt nyugatnak s gyönyörűnek találta ezeket a lélekvirágokat mindenki. *Szittya Horváth Lajos*, lelkes népdalgyűjtő és zeneszerző gyűjteményéből válasszunk ki egy párat igaz gyönyörűségünkre.

Egy szakasz az egész s mégis egy egész, nagy, emberi boldogság mosolyog felénk:

„Ne nézz rám, ne neved,
Mert megtudják, hogy szeretsz!
Rám néztél — neveltél: ...
S így tudták meg, hogy engemet szeretted!”

*

Katonanótái őszinték és szívhez szólóak. Ime egy:

Ablakomon bésütött a holdvilág,
Az én babám abba füsüli magát:
Én is abban füsülöm a göndör hajamat,
Legény vagyok, szeretem a lányokat!

*

A következő egy kis ballada. Finom, sejtelmes ének.

Nem aludtam én az éjjel egy órát,
Hallgattam az édesanyám panaszát.
Hajnal tájban kezdtem elszöndörögni ...
S valaki a kapum zárját zörgeti.
Édes rózsám, gyere ki a kapuba,
Nem én vagyok, csak a lelkem jött haza.
Édes rózsám, jöjj ki a ház elébe!
Tekints fel a kék, csillagos, nagy égre!
Csillagos ég! Hely de régen utazol,
Nem láttad-e jönni babám valahol?
Biz én láttam Északamerikában,
Ott dolgozik Ulinanci vasgárban ...

A most következő, udvarhelyszéki nótát már országhatáron túl is dalolják.

Látod-é babám, látod-é babám ahajt azt a nagy
[högyet?

Amíg azt a högyet, amíg azt a högyet látod,
Én a tied nem leszek!
Aztat a högyet, aztat a högyet két markommal
Ha tudom! [elhordom!
Ugyis csak az enyém, úgyis csak az enyém
Lőszöl, édös galambom!

Látod-é babám, látod-é babám ahajt azt a nagy vizet?
Amíg azt a vizet látod, amíg azt a vizet látod,
Én a tied nem leszek!
Aztat a vizet, aztat a vizet kalappal elhordom!
Ha tudom!
Ugyis csak az enyém, úgyis csak az enyém
Lőszöl, édös galambom!

Látod-é babám, látod-é babám, ahajt azt a nagy tüzet?
Amíg azt a tüzet látod, amíg azt a tüzet látod,
Én a tied nem leszek!
Aztat a tüzet két szömmönnel könnyeivel eloltom ...
Ha tudom!
Ugyis csak az enyém, úgyis csak az enyém
Lőszöl, édös galambom!

Ha az ember a szívébe teszi ezeket a gyönyörű virágokat, soha többé el nem hervadnak.

A SZÉKELYEK RAKOSMEZEJE: AZ AGYAGFALVI RÉT.

„Mert nem a nyers erő az, ami megvédi s naggyá teszi a nemzetet, hanem az ész mindenható hatalma, az értelmiségnek feltörő szelleme az, ami a nemzet jövőjét biztosítja, ami megdönthetetlen alapja a jövő felvirágzásának és nagyságának.“

Br. Orbán Balázs.

Székelyudvarhelytől nyugatra a keresztúri országúton, sűrű falvak során a harmadik község, az előbb rovásírásáért megemlített Bögöz. — Bögöz és Agyagfalva között terül el az *agyagfalvi rét*

Szent helyen vagyunk! Ezen a békés, csendes, kipihent mezőn hajdan 60 ezer székely harcos gyermek, iskolát, templomot és hazát védő fegyvere csörrent és emelkedett a magasba az igazságért. Két nevezetessége van az agyagfalvi rétnak.

Az első a Székelyföld, a szülőföld szentségét vési minden igaz magyarnak a lelkébe.

A másik nevezetessége világtörténelmi, amely a székely nép életrevaló, politikai érettségéről tanúskodik. Ugyanis a székelyek itten 1848-ban a románok balázsfalvi országgyűlése után egy erős és büszke hadsereg sorfalai előtt nemes és fenkölt válaszkép ki merik mondani, hogy *a szász is, meg a román is testvére a magyarnak, ha emberséges magaviseletet tanusít.*

Vegyük azonban rendben!

Első jelentősége 1506-ból származik. Ugyanis 1506-ban az advent vasárnap után következő 5-ik napon az öt székelyszék nemesei itt, az agyagfalvi réten gyűltek össze Gyergyói Lázár András vezetése alatt és meg-

alkották a híres agyagfalvi székely alkotmányt, a konstitúciót. Két emléket és igazságot olvasunk ki ebből a félévezredes székely törvénykönyvből. Először a hon-szerelem parancsát. Ugyanis ebben az ősi alkotmányban mondják ki, hogy aki a székely nemzetet elárulja, az örökre száműzessék a Székelyföldről, ingóságai prédáltassanak fel, földjeiket pedig a rokonok vagy jó szomszédok örököljék. A székelység tehát nem akarta vérének ismerni azt, aki áruba merte bocsátani nemzetének a hitét és piacra dobta családját és saját maga becsületét! Ezt tanuljuk meg mi is, magyar testvéreim, mikor erre járunk és virágot szedünk a székely történelem lábanyomdokából! Irodalmi nevezetessége is van az 1506-os agyagfalvi alkotmánynak. Tudniillik a mohácsi vész előtti keresztény-középkori majdnem kizárólagosan latin nyelvű legendái és krónikái között a székely alkotmány tiszta magyar nyelven szerkesztett s az akkori szókinszünknek sok tanulságot rejtő tárházát szolgálja ízes, csengő, magyar beszédében.

1848. október 16—17-ike az a dátum, amely újra történelmi jelentőséget nyújt az agyagfalvi síkságnak. Mikor a magyar nemzet Petőfi, Jókai és Kossuth láng-lelkétől vezetve a szabadság diadalát ünnepelte s szívét akarta megosztani a többi testvérepekkel, az osztrák kamarilla bujtogatására Erdély köves földjét ártatlan magyar vérről kezdtek öntözni. Mikor a székelység ezt meghallotta, tüstént fegyvert fogott s több, mint 60 ezer fegyveres székely gyűlt össze az agyagfalvi réten gróf Mikó Imre vezérlete alatt. De ahelyett, hogy kemény kardjával véres hadjáratra indult volna, a leg-hatalmasabb fegyvert: a szeretet és igazság paizsát emelte. Kimondja a székely nemzetgyűlés itten feleletül a Saguna, Nopcea, Barnuțiu vezetése alatt összesereglett balázsfalvi román országgyűlésnek, hogy a *románságot és a szászságot a testvériség karjával kész*

a székely nemzet felkarolni, ha testvér- és szabadság-szerető népet, törvénytisztelő nemzetet talál e két sorsközösségben élő népben. Majd gyors csapatokat küld a rend és nyugalom fenntartása végett Zsombory Sándor ezredes parancsnoksága alatt a veszélyeztetett helyekre.

*

Nyugaton, külföldön megbecsülnek minden régi emléket. Ha egy istenes valaki valahol csak megfordult, étkezett vagy szállást vett, ott márványtáblák hirdetik emlékét. Diadalkapuk figyelmeztetik a késői utódokat a múlt értékeire.

Testvéreim! Az agyagfalvi síkon, a székelyek Rákosmezején nincsen méltó emlékmű, emeljetez tehát méltó és maradandó emléket a ti szívetekben s felíratot is véssetek rája a következő szavakkal: *Székelyek, románok, szászok, magyarok szeressétek egymást, nagyon szeressétek!*

AZ UTOLSÓ „SZÉKELY HEGEDŐS“.

Visszafelé útunkban álljunk meg Felsőboldogfalván az utolsó székely hegedős sírjánál. *Fülöp Áron* nevezte magát így, aki itt született és itt halt meg Boldogfalván. Legnagyobb műve a hún tetralógia, a rímes alexandrinusokban zengő, tízénekes, *Attila, Ellák, Aladár és Csaba*.

Külöp Áron élete tanúbizonyság mindnyájunk előtt, hogy egy emberi életet, bármilyen rövid, bármilyen sajátságos pályán működjek, értékké és felejtetlenné lehet tenni, ha a lélek a szép, a nemes, a nehéz, de az egyedül igaz felé iparkodik s megalkudni nem tud! Fülöp Áron az udvarhelyi ref. kollégiumban nevelkedett fel mint kitűnő diák. Ezért a halás tanítvány özvegye, Sargavy Erzsébet, a költő testamentuma

értelmében egy 50 ezer lejes alapítványt tett az intézet jól tanuló és szegénysorsú növendékei számára. A diák Fülöp Áron a kollégiumban is jeleskedett tehetségével. Pályadíjat nyert a Sziklacsúcon című versével, Hunyadi Jánosról szóló dícsbeszédjével és a Richárd címet viselő elbeszéléseivel. Érettségi után először teológusnak, majd orvostanhallgatónak, végül szíve szerint tanárjelöltnek íratkozott be a budapesti egyetemre. Egyetemi évei alatt már sűrűn jelennek meg versei a fővárosi lapokban, sőt 1883-ban az Akadémia pályázatán az *Ellák* című eposza az első helyen kapott dícséretet. Ő az utolsó „székely hegedős“, ahogy sírkövére írták, ki elzokogja Attila világverő népének rettenetes, a mai napig nyúló tragédiáját:

*„Visszavonás átkán egyik a más ellen
A gyűlölködésben sohase pihenjen!
Soha be ne lássa, mi a saját vetke,
S időktől időig bűnhődjék meg érte!“*

Szól a kemény sors a versében. Költői hírnevével párhuzamosan emelkedik a polgári méltóságok nehéz lépcsőjén a Közoktatásügyi Tanács titkári fokáig, majd később az Országház könyvtárosa lesz. Egy kicsi mérges seb, melyet a nyakán Segesváron meg is operáltak, 1929. júniusában volt halálának az okozója. Verseiben kifejezett végrendelete szerint a felsőboldogfalvi birtokán temették el, ahol a legkisebb fenyőt és legédesebb almafát is maga ültette. Minden év október 22-én a kollégium ifjúsága a jeles székely költő halálának évfordulónapján kegyelet-ünnepélyt tart, amikor a költő műveiből mutatnak be részleteket. Fülöp Áron szellemével találkozunk ilyenkor az ifjúság.

*„Fülöp Áron lelke itt volt. Elsuhant fölöttünk,
beszélgetett velünk. Mi bámulva néztünk fel reá, mert*

szép magasan repült — mondta egyik szívből jövő és szívhez szóló emlékezésében Biró Sándor prof. — Szeretjük, mert szárnyai fehérék voltak, mint a galambé. Boldogok voltunk, mert éreztük, hogy fölfelé ragad! Virágos sirja felett áldozott most az emlékezet, és áldozni fog akkor is, ha most lepte be sirját! Áldozni fog mindig, amíg lesz egy szív, mely hevül szent ideálokért, lesz egy lélek, amely magasra tör, amíg lesz egy igaz magyar, akinek kebelében szent oltár a szülőföld képe!“ Az udvarhelyi kollégium könyvtára őrzi Fülöp Aron műveinek gyöngybetűkkel megírt kézíratait.

AZ ORBÁN BALÁZS BARLANG.

*„Szeretném, ha száz kezem volna,
hogy dolgozhatnám sokat, meg-
mérhetetlen sokat... Csak az a
valamennyire egész ember, kinek
könnyű a toll, s nem nehéz a
kasza.“*

(Benedek Elek székely mesemondó
testamentumából.)

Az Almási-barlang, Udvarhelyszék egyik mesevára a Vargyas-patak festői völgyében található. Már az út is az Almási-hágó után a vadregényes szurdukvölgyben az Almás-barlang felé, melyet nemrég nevezett el a székely nemzet hálás kegyelettel báró Orbán Balázs-barlangnak, mondom, már az út is felejthetetlen, elragadó és gyönyörű. Egymásra boruló erdők illata száll fel a magasságok Ura elé a sok helyt tisztafehér sziklaoltárokról. A mélyben a Vargyas vize hőmpölygeti titkát a barlang rejtekútjairól, a lánggal lobogó Dárius-kincséről és Csaba vitézről. Csobog és beszél érthetetlen nyelven Attila népéről, a székelyekről fenséges, komoly történelmet. Maga a barlang hatalmas, vak szeme

Részlet a Vargyas völgyéből, az almási Orbán Balázs barlang környékéről.

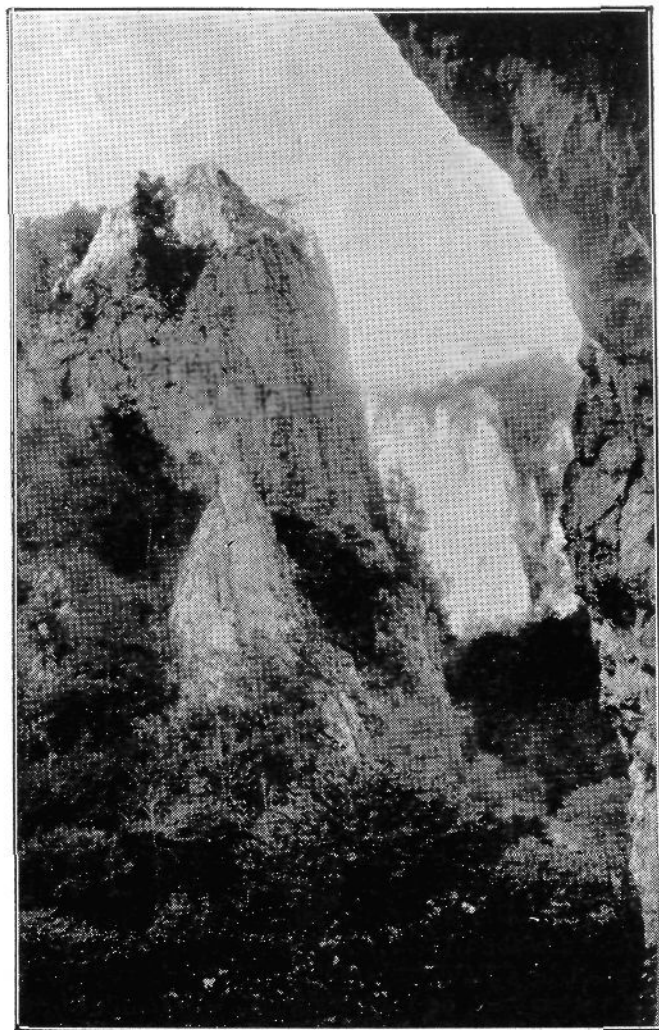
úgy néz le az elbujt Vargyas-patakra, mint egy gyógyíthatatlan, nagy seb, amit az idő ezredéve vágott a büszke székelv sziklán.

— De milyen is az a „Csudálókő” — ahogy erre-felé nevezi a nép az Orbán Balázs-barlangot. Mielőtt azonban belépnénk ebbe a cseppkő-barlangba, egy pár mondatban ismertessük meg, hogy mi is a barlang?

*

Barlangnak nevezzük az ilyen nagyobb, földbe szaladó üreget, mely legtöbbször természetes úton jött létre, többnyire a víz oldó, romboló ereje következtében. A víznek oldó hatása s a kőzetek vájása annál erőteljesebb, azaz a barlangképződés annál nagyobb és szebb, minél nagyobb nyomás alatt van a kőzetekbe hatoló víz, minél magasabb a hőmérséklete s minél gazdagabb szénsavtartalma. A föld felső kérgét alkotó kőzetek közül a víz a mészkövet, dolomitot és gipszet oldja legkönnyebben. Így a barlangok a leggyakoribbak, legszebbek, legnagyobbak a mészköves zónában, míg más kőzetekben a barlangok ritkábbak és egyszerűbbek. A barlangokat rendszeren a következő felosztásban ismerjük: gázbarlangok, ahol nagyobb mennyiségű széndioxid, kénhidrogén vagy egyéb gázok és gőzök fejlődnek. Ilyen gázbarlang *Háromszék megyében a torjai Bűdös-barlang* vagy a Kutya-barlang Nápoly közelében. Második csoport a cseppkőbarlangoké; ezek a legérdekesebbek, amikor a mészkőbarlangok falán és alján a beszivárgó víz cseppköveket képez. Ilyen Erdélyben a Királyhágó melletti Zichy- vagy Révi-barlang; ismeretes még a nyolckilométer hosszú aggteleki cseppkő-barlang. Ide sorozzuk a most tárgyalandó *Orbán Balázsról* elnevezett *almási barlangot* is.

A barlangok sajátos elhelyezése hozza létre a jégbarlangokat, ahol a hőmérséklet kisebb a környező,

Csaba-bérce, az Orbán Balázs barlangból.

Kovács I. felv.

külső világ hőmérsékleténél; ilyen például a dobsinai jégbarlang. Ez volt a harmadik csoport. A negyedik csoportot azok a mesterséges barlangok alkotják, melyeket először az ember kezdett megmunkálni akkor, amikor kincset vagy ércet keresett, vagy bújó, illetve védőhelyet csinált a könnyen máló, de nehezen megközelíthető sziklák oldalán. A tudományos barlangkutatások sok érdekes adatot gyűjtöttek össze a barlanglakó ősember mesterségéről, művészetéről, a jégkorszakban élő állatokról és egész irodalmat írtak össze a barlangba való temetkezésekről, a barlangból való védekező harcról, meg különböző barlangkultuszról.

*

Az almási barlangról az első, ismert részletes leírást nagykezei *Fekete István* „*nemes Udvarhelyszék földmérője*” készítette. Munkáját 1836-ban a kolozsvári református kollégium betűivel szedték ki Kolozsvárt.

Az almási barlang szintén mészköves barlang, amint említettük, sok helyt érdekes cseppkő-képződményekkel. A barlang bejárta a meredek sziklafalon mintegy 20 m. magasságon tűnik elő, ahova jelenben falépcsőkön lehet kissé nehezen feljutni. *Vargyas* és *Almás* községek lakói még most is Kőlik-nak nevezik a barlang száját. Ahogy a lépcsőkön feljutottunk, a bejárat előtt kőfalat találunk romjaiban. Ez egy védőberendezkedés volt még a régi török-tatár, később a labanc időkben, amikor a környék lakossága e barlangban nyert biztos oltalmat. A barlang emberföldrajzi történetét és fontosságát bizonyítja az a hosszú per *Vargyas* és *Almás* székely községek között, amely a XVII. században (1637.) nyer befejezést az udvarhelyi királybíró ítéletével, amikor Almás községnek jut ez a várbarlang, de a birtokper ítélete fenntartotta a vargyasiaknak a jogát is, hogy „*vész idején, mint*

BÁRÁNY ORBÁN BALÁZS,
a „Székelyföld leírása” című hatkötetes remekmunka szerzője.

menhelyet, szintén használhassák.“ Valóban ide menekült a homoródvölgyi székelység nagyon gyakran a tatár, török és labanc hadak elől. Ebben a barlangban sütötte a hős Rebeka a maga hamúból sült óriásperecét, amitől az élelmiszerekben szegény tatársereg, amely ki akarta éheztetni a barlangvédőket, úgy megijedt, hogy seregével azonnal elvonult. Vagy ahogy ez egyszerű versezet említi:

*Azt beszélék, hogy végre egy hősleány
Maroknyi lisztjét is megsütötte s egy fán
Kidugta s hangosan képen kiáltott:
„Ott künn tü eheztek, itt mű eszünk pánkót!”*

A felszabadított várbarlang emlékezetes szabadulásiért emelték később a Tatárkápolnát, melynek romjai a havasi virágokkal borított Kápolna-réten ma is jól láthatók. Szemben a barlang bejáratával van Csala-bérce, miről egyik szép székely ballada így énekel:

*„Csala is felmászott egy magos sziklára,
A csorda tatárnép megvizsgálására.
Hej, de alábukott épp a tetejéről,
Ma is Csالاتornyá: hívják ő nevéről!”*

A barlangban, amely nyolc üregrészből áll, először egy tágas „tánc- és lovagterem” fogad. Egy-egy barlangrész, ahol nem borította el a barlang talapzatát a felülről lezuhanó sziklatörmelék, bőven tartalmaz guanót, századok óta felgyült denevértrágyát, amely kitűnő foszfát műtrágyát tartalmaz, jelenleg kiaknázatlanul. A sok helyt nehezen járható barlangban az udvarhelymegyei tanítószáz szép márványtáblát helyezett Erzsébet magyar királynő gyászos emlékére 1899. szept. 10-én, a királyasszony tragikus halálának első évfordulója alkalmából. A barlanggal kapcsolatos mondák közül nagy néprajzi értékkel bír az, amely

arról regél, hogy a németországi, hammeli csodafurulyás, akinek nem akarta kifizetni Hammel városa az elűzött egerekért a megígért jutalmat, ide vezette földalatti úton a hammeli német gyerekeket akik itt jöttek ki s tőlük származik az erdélyi szászság — a monda szerint. A barlang elől bújik el egy érdekes víznyelőben — ahogy itt nevezik — jön újra napvilágra. A vízkeletnek egyébként más nevezetessége is van: „aranyat lel itten a tisztaszívű ember hajnalban. Ha valaki bejut a vízkelet kapuján, egy mélységes tó vizét éri el a föld alatt, melynek tiszta arany a partja — sugja a székely fonó regéleje — még most is ott állnak partjainál a régi, megholt kincskeresők kikötött csolnakjai“. A meg-megújuló aranylegendának annyi alapja van, a legújabb földtani kutatások szerint, hogy az Almás barlang környékén a mészkőre telepedő homokkő-zónának agyagpalái között itt-ott az aranyhoz hasonló, hamiskásan csillogó pirit is előfordul. Báró Orbán Balázs, a Székelyföld halhatatlan írója ezt mondja az Almás-barlangról:

„Lesz-e idő, mikor világhírűvé válna, hova az utazók ezrei fognak tódulni, hogy a természetnek csudás és nagyszerű műveleteit megbámulják. Az Almás-barlang és annak nagyszerű szoros az, mely bizonynyal egyike földrészünk legmegragadóbb pontjainak...”

A székely nép Orbán Balázs lángoló honszerelmét tisztelte meg, mikor lélekemelő ünnepség keretében az almási barlangot, báró Orbán Balázs-barlangnak nevezte el, megörökítve a nagy székely emlékét.

Az avató ünnepély székely műsorral 1931. június 14-én történt a helyszínen, az összes székely székek részvételével.

ERDŐSZENTGYÖRGY.

Valahol Erdély közepén, ahol a Kis Küküllő hatalmasabb a Nagy Küküllőnél, ahol mezitláb jár a férfi is — szégyen nélkül — a mindennapi kenyér után az élet poros útjain, itten Erdőszentgyörgyön, ahol az északi szél a havasról gyakran ijeszti zúgásával a hegyen épült község hunyorgó ablakait, van egy fekete márványtábla, s alatta a templom mélyén nyugszik a földgömb leghatalmasabb, leggazdagabb államának, Nagy Británnia uralkodójának, VI. Györgynek, anyai nagyszülője, gróf Rhédei Claudia, hohenstein grófnő, Sándor württembergi herceg királyi fenségnek hitvese. Ugyancsak Erdőszentgyörgyön, épen az istenháza melletti hivatalos szobában van egy nyugodt, fenséges tekintetű kép... arcán megjelenik a Lórántffy Zsuzsák, Bornemissza Annák, a Rhédei Claudiák, a magyar nagyasszonyok örökölt, jóságos fensége. A világ minden részéből megvásárolt, számtalan igazgyöngyből álló, ragyogó, páratlan nyakék arról beszél, hogy ez a kép azért olyan értékes, azért olyan gazdag, mert az édesanyai szív a legdrágább kincs az egész világon. A képen sajátkezü aláírás van: Mary, Queen-Mother of Great Britain. 1936. Mary, Nagy Britannia anyakirálynője. 1936. Tekintsük meg közelebbről e kép történetét.

Bethlen Gábor adományozta a maroszséki Erdőszentgyörgyöt vitéz és odaadó hívének, Rhédei Jánosnak, kinek fia, Rhédei Ferenc, II. Rákóczy György után Erdély fejedelme lesz 1657-ben. Rhédei László gróf volt az édesapja Victoria Mary angol királynő nagyanyjának, Rhédei Claudiának, aki Erdőszentgyörgyön született 1812. szeptember 21-én. A ref. anyaszentegyház törzshönyvében így van bevezetve e nevezetes esemény: „Méltóságos gróff és Camara-

rius kis Rhédei Rhédei László úr második leány magzatját nyervén úri kedves párja a Méltóságos grófné Intzédi Ágnes asszony költsége által kereszteltetett meg Szept. 21-én; ő akkor vett keresztségben Claudia Susanna nevet. Keresztatya gróf Kemény Farkas úr és nagyságos keresztanya Mélt. gróf kedves grófnéja és főispányné gróff Kendeffi Susanna Teleki Domokos úr öméltósága élete kedves párja.“

Az erdőszentgyörgyi kastély gyönyörű parkjában töltötte játszi gyermek-éveit a szépséges Claudia grófnő. Az ottani kálvinista egyháznak féltve őrzött kincse az a díszített aranyozott, ezüst kehely, melynek a felirata a következő: „A hálaadásnak poharát vészem és az én fogadásaimat megadom az Úrnak az ő népe előtt. Solt. CXVI. 13, 14. Gróf Rhédei László és B. Intzédi Ágnes készítette ezen Poharat az erdőszentgyörgyi reformata Ecclesia számára, midőn Claudia, kedves leányok legalább élt volna Úri szent vacsorával 1826. május 14-én.“

Megható volt az az egyházi ünnepség, amikor Rhédei Claudia, Victoria Mary angol királynő édes nagyanyja, konfirmált az erdőszentgyörgyi ref. templomban. Az ünnepi szónok a kolozsvári Herepei Károly volt. A díszes ünneplő sereg előtt a prédikátor így könyörgött: Úristen te jó vagy, Te magad is atya vagy; add meg a szüléknek kéréseket; áldd meg, szenteld meg ez ártatlant. Neveljed a tiszta vallásban; adjad, hogy a mostan teendő fogadása szent legyen előtte.“ Teksztusa pedig ez volt: „Az Úrnak a félelme kútfeje az életnek.“ Prédikációja közben a szónok egészen Claudia felé fordult és szóról szóra ezeket mondta: „Tanuld meg azért tőlem és írd fel tiszta szívednek táblájára örökösen ezt az igazságot: Hogy a világi szerentse, rang, gazdagság és haló fény még senkit is magára boldoggá nem tehetett s a rosszul

előnek kezei közt átokká válik az Úrnak legszebb áldása is. Hogy Te boldog lehessél a földön és az örökkévalóságban, vallásos hit és tiszta élet kívántatik, s akárhol keressék a világ fiai a boldogságot, Tsak az Úrnak félelme lehet a böltéség és az élet kűtfeje! Ez a prédikáció egész terjedelmében megjelent még abban az évben a kolozsvári ref. kollégium nyomdájában.

Claudia meg is tartotta ezt a szent parancsot egész életében.

A szépségéről és jóságáról messze földön híres Claudiát szülei egy alkalommal felvitték a bécsi udvari bálba. Varázsa itt ígizte meg siring tartó szere-

Gróf Rhédei Claudia.

lemmel a daliás Württemberg Sándor herceget, Károly Württemberg királyának unokaöccsét. A herceg, sok családi harca után, személyesen kérte meg Rhédei László gróftól Erdőszentgyörgyön Claudia kezét, az uralkodóház törvényei szerint morganatikus házasságra. Az édesapa nem várt választ adott a hercegnek: — Claudiát nem adom lealázó frigyre. Nem a württembergi uralkodócsalád hajol le hozzám e helyt, hanem én hoznék áldozatot rangban, mert egyik ősöm Aba Sámuel magyar királytól származik, aki Szent István trónján uralkodott, nagyszülém pedig Erdély fejedelme volt! Nem restelt herceg így megbántani leányomat és engemet!?

Württemberg Sándor herceg.

Pedig Claudia is igazán szerette Württemberg Sándor herceget. Azonban tartotta a szent parancsolatot: engedelemeskedett édesapjának. Otthon maradt, könnyes szemmel, bánatos lélekkel és reszkető kézzel vett búcsút vőlegényétől. Édesapja később nagyon sokat áldozott volna, hogy kedves leányának fájdalmán enyhítsen. Azonban a kimondott szó ereje nagy volt abban az időben. A szerelmesek titokban egymásnak örök hűséget fogadtak s Isten kezébe tették le további sorsukat.

Nemsokára, 1835-ben meghalt Claudia édesapja. Haláláról az erdőszentgyörgyi ref. egyház évkönyve így emlékezik meg: „Császári és királyi kamarás K. Rhédei Méltóságos gróf Rhédey László úr halt meg Kolozsvárt november 22-én (1835) inbéli elgyengülésben beteges életének 60-dik, házassági szövetségének 30-dik évében, temetettet december 2 napján Erdőszentgyörgyön végrendelete szerint a templomban levő egyik régi családi sírboltban kettős koporsóban, lábához tettéven a hegyen levő kriptából kivétté, régebben meghalt egy fiú és egy leánygyermek, két kisdéd koporsóban.” A gyász letelte után Claudia Württemberg Sándor herceg felesége lett. A herceg a felesége kedvéért jól megtanult magyarul. A család társalgási nyelve a magyar volt. A herceg Rhédei grófnéval, az anyósával, csak magyarul levelezett. Szolgái közül legjobban Antal János székely legényt szerette, akit mindenhova magával vitt. Mikor pedig fiát, Teck herceget, huszárrá avatta, lelkére kötötte, hogy a magyar nyelvet el ne felejtse, mert a nélkül jó huszár nem lesz sohasem. Házasságukból született Ferenc gyermekük, Victoria Mary angol királynő édesapja, akinek később Teck hecege nevét adományozták.

Ötéves volt Ferenc, mikor édesanyja, Claudia vá-

ratlanul meghalt. Ugyanis 1841. szeptemberében Sándor hercegnek Erdőszentgyörgyről ezredéhez kellett bevonulnia, a 11-es magyar huszárokhoz, hadgyakorlatra. A herceg és neje három kis gyermekével együtt utazott Alvincig. Itten a herceg családjától elvált és előre sietett, hogy idejében ott legyen a hadgyakorlaton. Pár nappal később Claudia is megérkezett a gyermekekkel Grätzba. Férje ekkor már a pettaui gyakorlatokon volt. Claudia, hogy hően szeretett férjét meglepje, elhatározta, hogy Grätzból lóháton gróf Török Sándor huszárkapitány neje társaságában Pettauba lovagol. Nyolc óráig tartott a fásztzó lovaglás. A meglepetés és viziontlátás öröme felejthetetlen volt. Claudia azonban másnap beteg lett és egy hétre reá meghalt. Halálának okát hivatalosan így jegyezték fel: gyermekvesztés. Legenda szól arról, hogy a két hőslélkű amazon a gyakorlótéren egy rohamozó ezred vágójába sodródott, ahol Claudia lóva megbokrosodott, a hercegasszony lováról leesett és férje karjai között halt meg. Huszonkilenc éves volt Claudia ekkor. Utolsó kívánsága az volt, hogy testét vigyék haza drága szülőföldjére, Erdőszentgyörgyre. Sándor herceg teljesítette Claudia óhaját, „azonban szívét, melyet örökre nekem adott Claudia, — mondta, — megőrzöm magamnak.” Így is cselekedett. Claudia nemes szívét bebalzsamoztatta Sándor herceg s arany szelencében, utolsó órájáig, több mint 44 évig megőrizte, majd koporsójába zárva magával temettette el. Rhédei Claudiát pedig hazahozták Erdőszentgyörgyre s a ref. templom mélyén levő családi kriptában temették el. A gyászmenet útja 36 napig tartott. A gyászhintót maga Sándor herceg hajtotta felváltva Török Sándor gróffal. A templomban levő, díszes emléktáblát, amelyen Nagy Britannia királyi és a Rhédei család grófi címere ragyog, Victoria Mary

királynő, Claudia hűséges unokája tétette. Az angol-magyar szöveg a következőket tartalmazza: In memory of Claudine countess Rhédey, countess Hohenstein wife of H. R. N. Alexander Duke of Würtemberg — died 1841. Erected by her granddaughter Victoria Mary Princess of Wales. Rhédei Claudina grófnő, hohenseini grófnő, Sándor württembergi herceg ö királyi fensége hitvesének emlékére. Meghalt 1841-ben. Emeltette unokája, Victoria walesi hercegnő. Ezt a fekete márvány emléktáblát Vámbéri Ármin, a jeles ázsiai kutató és nyelvész, hozta magával és helyezte el a templom északi falán az angol uralkodó család megbízásából.

Victoria Mary, anyakirálynő.

Claudia árva gyermekei májustól egészen szeptemberig mindig nagyanyjuknál Erdőszentgyörgyön töltötték a nyarat. Teck hercege, Victoria Mary anyakirálynő édesapja, mindig sok szeretettel emlékezett meg székely játszótársairól, a kastély parkja mellett elfolyó Kisküküllőről, ahol pajtásaival sokat fürdött. Gyermekkori játszótársai közül Kozma Lászlóval, a család későbbi jogtanácsosával, állandó levelezést tartott fenn. Ruhái közül legjobban szerette a magyar huszár-attilát. Teck herceg felesége Mária, Etelka, Amália Cambridge hercegnője volt. Házasságukból négy gyermek született: Victoria hercegnő és három fiú: Adolf, Ferenc és Sándor; mindhárom hí-

Teck herceg.

res, kitűnő lovas tisztje volt az angol hadseregnek. Victoria Maryt először Edward herceg jegyezte el, aki szintén egy vágatató lóról zuhant le és így halt meg. Majd a gyönyörű menyasszonyt György walesi herceg, a trónörökös, vette feleségül 1893. július 6-án; a királyi való koronázás 1910-ben történt. A jelenleg dicsőségesen uralkodó VI. György, Nagy Britannia királya és India császára is, édes gyermeke Victoria Mary anyakirálynőnek. Így a föld leghatalmasabb birodalma uralkodójának ereiben magyar vér is folyik, s ha a Rhédei család egészen Szent István koráig vezeti vissza családfáját, elmondhatjuk, hogy VI. György a legtisztább és legősibb magyar nemzetséggel tart közeli rokonságot. Victoria Mary büszke is erre a rokonságra. Nem rég mondta a nagy tekintélynek és népszerűségnek örvendő anyakirálynő: „Azt hiszem, hogy a színek és formák iránti érzékemet, ízlésemet az én magyar nagyanyámtól, Rhédei grófnőtől örökölttem“... A tavaly küldte el a saját aláírásával ellátott fényképét az erdőszentgyörgyi ref. egyháznak emlékül. A legújabb és csak angol nyelvű felirat a templomban („In 1935, through the generosity of Her Majesty Queen Mary of England, this church in which some of her ancestors lie buried was improved and restored“) is azt bizonyítja, hogy állandóan gondoskodik Victoria Mary anyakirálynő az erdőszentgyörgyi istenházáról s a hitközség népéről.

*

Az angol-magyar nemzet között a történelmi kapcsolatok azonban nemcsak családiak. Adva van ez a magyar nép őseit s megpróbált erkölcsöket megbecsülő jellemvonásában, amely éppen olyan alkotó erőforrás nemzetünk történelmében, mint a

közmondásos angol konzervativizmus. A művelt Európában az angol nemzet volt az első, amely már a XIII. sz. elején alkotmányt nyert a Magna Chartában, a második pedig csupán hét évi különbséggel, a magyar nép volt az aranybullával. Az angolok Arctus királyfit épen úgy várják haza a csillagporos hadakútján nemzetük segítségére, mint a székely Csaba vezért. Hiteles történelmi adat, hogy Edward-Etheling és Edmund angol hercegek Szent István udvarában találtak menedéket a dán dúlás idején. Szent István birtokot adott nekik a Dunántúlon, Püspök-nádason. Edward herceg feleségül vette Szent István feleségének, Gizella királynénak az unokahúgát, Ágotha magyar hercegnőt, míg Edmund (másképen Edwin) Szent István leányát kapta nőül. Edwardnak és Ágothának három gyermeke volt: Edgar herceg, Krisztina és Margit, a későbbi skót királynő, aki mai napig is legendás hőse Skóciának. IV. Ince pápa 1251-ben szentté is avatta Margit, skót királynőt. A római breviáriumban a június 10-i dátum így van bevezetve: Magyarországi szent Margit, a skótok királynője.

Edward hercegnek nagybátyja volt az angol nemzet nagy királya: Hitvalló Edward, aki 1057-ben haza hívta Magyarországból a bujdosó, brit hercegeket. A visszatérő hercegeket Angliába 100 székely vitéz kísért; ezek soha nem tértek vissza hazájukba, s mint Szent Margit székely vitézei, a krónikákban többször szerepelnek. Szó van róluk Shakespeare Machbethjében is, amikor III. Malcolm skót király hitvese, Margit, magyar származásu királynő hűséges környezetével olyan nyelven tudott beszélni, amelyet senki sem értett meg. Egy másik legenda szerint Margit királynő honosította meg a skót királyi udvarban a nagycsütörtöki lábmossást, az alázatosságnak és szolgálatnak a

szimbólumát, amit Szent Margit az Árpádok udvarában tanult meg. Nagyon sok ős, skót család még a mai napig is tartja a magyar rokonságot Szent Margit 100 székelly vitéze jussán.

Folytatni lehet még nagy vonalakban az angol-magyar kapcsolatokat Nagy Lajoson keresztül, aki Töröcsváron híres angol ijjászokat telepített le. I. Iakab, angol király Bethlen Gáborral protestáns szövetséget kötött, Cromwell Olivér, lord-protektor pedig sirva fakadt, amikor II. Rákóczi György levelét olvasta a magyar nemzet sorsáról. III. Orániai Vilmos, a nagy protestáns szabadsághős, Erdély sorsát mindig szíven viselte. II. Rákóczi Ferenc korában Anna, angol királynő minden befolyását latba velette, hogy a szatmári béke előnyös legyen a kurucok számára. Ugyancsak Anna királynő építtette újra a Rákóczi Ferenc szabadságharcában Rabutin labanc generális által lerombolt nagyenyedi Bethlen-kollégiumot, amikor 1709-ben elrendelte, hogy Anglia összes templomaiban a lerombolt és felégetett kálvinista kollégiumról prédikáljanak és a befolyó perselypénzt a kollégium felépítésére és felruházására fordítsák. Ez az összegyűjtött összeg mintegy 11 ezer fontsterling volt, amellyel ezt a híres kollégiumot csakugyan újra felépítették és rendbehozták.

Minden jó cselekedet ezerszeresen kamatozik, így van ez a jelen esetben is. Hiszen éppen ebből az angol pénzen újraépült kollégiumból került ki Kőrösi Csoma Sándor, aki angol nyelven írta meg az 1834-ben Calcuttában megjelent hatalmas művét, tibeti nyelvtanát és nagy szótárát. Kőrösi Cs. Sándorról, a volt enyedi kollégistáról és nagy székely tudósról pedig így írnak az angol könyvek: Nemcsak bámulatraméltó tudásával szerzett világraszóló dicsőséget magának és nemzetének, hanem önzetlen jellemével is. Kőrösi Cs. Sándor

dardzsilingi sírjának márványtáblájára a Magyar Tudományos akadémia gróf Széchenyi Istvánnak emlékbeszédjéből vett sorokat véste örök emlékkül:

„Egy szegény, árva magyar,
pénz és taps nélkül,

De elszánt, kiltartó hazafiságtól lelkesítve,
Kőrösi Csoma Sándor

bölcsőjét kereste a magyarnak és végre összeroskadt fáradalmai alatt. Távol a hazától alussza örök álmát,
de él minden jobb magyarnak lelkében“...

A HARGITAI OPÁLBARLANG.

Székelyudvarhelytől mintegy 25 kilométerre, a délkeleti irányban elterülő br. Orbán Balázs-barlangtól most elindulunk északkeletnek a hargitai cpálbarlanghoz, amelyet csak az utóbbi években fedeztek fel. Utunk a gyönyörű, ősi székely viseletéről és puritán erkölcséről nevezetes Lövéten vezet át, melyről már a Székelyudvarhely című fejezetünkben megemlékeztünk, mint solymárszékről. Már messziről élénk hangzik Lövéteről kiindulva a vízerőre berendezett, keményen dobogó ványolóházak századok óta dolgozó ősrégi eredeti munkája a Nagyhomorod mentében, amikor székely abaposztót ványolnak, ütögetnek símára az elmés és furfangos kerékszerkezetek.

Dobogófürdőre érkezünk.

Sajnos, ez a kis telep az előtte fekvő *Lobogófürdővel* nem mutatja azt az élénk és rendezett életet, ami a 80-as években jellemezte e két szénsavas fürdőt. Lobogófürdő nevét valószínűleg onnan kapta, hogy

bővízü tükörfürdőjének felszínét az állandóan és nagy erővel előtörő széndioxid, alulról felszallva, mozgásban tartja. Fodrozott, hullámos felszíne az egyes gáz-erupciók körül a fővő, logobó vizet juttatja eszünkbe. Tovább északra haladva a karna vasércköveiről nevezetes *szentkeresztbányái* vasolvasztó hámor és modern vasüzem sűrű telepén át Szentegyházás-Nagyoláhfaluba érkeztünk.

Oláhfaluról sok kedves, szellemes anekdóta járja a Hargita vidékét. Hajdanában a népes község külön követet küldött az erdélyi fejedelem országgyűlésére. A választást furfangosan úgy ejtették meg a derék oláhfalviak, hogy mindig azt küldték a diétára, akire legjobban talált a község díszzekéje, amelyik egy sovány emberre volt szabva.

A csíkiek és az udvarhelyszékiek Oláhfaluban szoktak legtöbbször a Tolvajostető előtt egy kis ideig megállni. Sokszor egy-egy félkupa bor mellett el-el-évdnek, hogy kinek van több esze, a csíkiek-é vagy az udvarhelyi székyeknek. Egy alkalommal egy oláhfalvi atyafi is közbeszólott, természetesen az udvarhelyiek oldalán:

— Nőcsak, ha magiknak olyan sok eszük van — szól oda egy szeredai szekeresnek — hát tanája ki, hány szál kolbász van az átalvetőmben? ... Ha kitanája, mind a négyet magának adom ... — fejezte be a próbát az oláhfalvi gazda.

Szintén az oláhfalvi követség kérte *I. Apaffy Mihály* fejedelemtől, hogy az igazságos fejedelem mondja ki, hogy akinek lóva nincs, járjon gyalog. Egyszerű és természetes kérés volt ez látszólag, míg alapjában véve Oláhfalú egy nagy tehertől szabadult meg a kérelem teljesítése által. Ugyanis, amikor a sűrű fejedelmi hírnökök gyors előfogatot kértek a kelet felé utolsó udvarhelyszéki községtől, Oláhfalutól,

hogy a hosszú Hargitán át Moldova felé vigye a követséget, alázatosan és tisztelettel mutatták a fejedelmi végzést:

„*Akinek lóva nincs, járjon gyalog!*“ Ők pedig törvénytisztelők akarnak lenni!

Oláhfaluban tetik meg a rákot szabónak, itten „függesztették“ fel a csaló bírót egy körtefára, itten vitték be az ablaktalan házba a világosságot zsákokkal. Nem hált ki innen a jókedv még manapság sem, mikor így dicsekednek: A világháborúban győztünk es, de valljuk meg veszítettünk es ... de azt már mégse reméltük, hogy az egész Románia a mienk lesz, mint ahogy megtörtént ...

De hagyjuk ezt a szíves községet, ahol így fogadják az utazót:

„*Legyen a vendégünk, mert Istené a szállás!*“

Oláhfalú keleti részén kiindulva vágunk neki a csíkszeredai országútnak a Tolvajostetőn. Utunk irányában a 31-es kilométerjelzőnél jobbra (délre) térünk le az útkaparó házánál. Azonnal feltűnik, hogy új útunk tompán fénylő ékkövekkel van kirakva, mintha Meseországban járnánk. Alig „sirülünk“ be, ahogy a székyek mondják, a szűkülő völgy felé, már is megérkeztünk az úttól 50 lépésre balra (keletre) elterülő Opálbarlang szájá elé.

Maga a barlang 10 méter hosszú, 2 méter magas és 5 méter széles, némely helyen határozottan emberi alkotás. Erre vall téglalapalakú, szabályosnak tetsző bejárata, tároszerű, rövid alagútja és a barlangnak alapközete: a viaszopál, ami hasznos festékanyagot tartalmaz. A barlang környezete, az erdővel, ligetekkel borított plató vulkánikus andezit aglomeratumból rakódott össze a Tolvajos-patak és a Köves-patak között.

A később bevágódott két patak völgytől mind a négy égtáj felé folytatódik ez a lávatakaró, erdővel borítva.

A barlang értékes és érdekes anyagának, az opálnak a keletkezése régi szökő hőforrások, gejzirek erőteljes működésének az emléke lehet csak, amely a diluviális idők végén, mint figyelemreméltó utó vulkanizmus jelentkezett több helyen a Hargita vonalán, a vetődések mentén. Tehát az opálbarlangnak anyaga a szökő hőforrás kicsapódott és a fokozatos lehűlés után lerakódott csillogó, megmerevedett kovasava hasonló szépségében és elhanyagoltságában a tihanyi kialudt gejzirkúpokhoz. Erre mutat az opálbarlang környékének rekonstruált képe, melyen kimutatható az erupció kráterjének tejopál centruma, majd a forróvíz kúpszerű lefolyásának irányában a hőmérséklet fokozatos csökkenésével rakja le a különböző színű kevert kovasavakat, legnagyobb mértékben a vashidroxidot tartalmazó viaszopált, amely kitűnő sárgafesték gyártására kiválóan alkalmas; ezt bizonyítja a Tolvajos-patak völgyében elhelyezett, nemrégén még működő festékmalom is. A Hargita vonalán máshol is előfordul ilyen gejzirkúp, például Füle község mellett, majd Magyarhermány közelében. Érdekes itt azt is megemlíteni, hogy a háromszéki erődsí és oltszemi világhíres ásatásoknál, mikor egy premikénei ősemberi település került majdnem teljes épségben a felszínre, nyílhegyeket és más vágószerszámokat találtak egyéb értékes lelet mellett a Hargita mellett működött gejzirlerakódásokban, az opálkövekben. Jelenleg a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum birtokában vannak.

A hargitai opálbarlang környékén, a vízvulkán szélén gyakran találtak vékony ásványi réteggel bevont faleveleket és ágakat, sőt egyik tejfehér darabban csigaembriókat is. Ennek a hatalmas utó vulkanizmus-

nak ma is vannak látható és működő jelenségei a különböző gázkitörésekben, a Hargita két oldalán több, mint 2000 gazdag, szénsavas ásványvízforrásban, köztük a maroshévízi 25 C. fokos, a csíkmegyei Tusnádfürdő 22 C. fokos melegforrás. De ide kell soroznunk azokat a miniatűr vulkánokat is, amelyek időszakonként vagy állandóan most is fortyognak és működnek. A legnagyobb liliputi-vulkánt is könnyen át lehet lépni, izzó tömeg helyett vizes iszapot hány ki magából, pusztító lávaözön helyett sok helyt gyógyító sár ömlik ki belőle. Már messziről fel lehet ismerni ezeket az iszapvulkánokat vagy sárokádókat, mert a szabályos kráterből kiömlő hamvas-szürke iszap később lefolyva teljesen kiszárad a nap tüze alatt s így kifehéredve kopár foltokat alkot, amelyen sokszor kimosott muszkovit-szemek csillognak.

Udvarhely megyében sok ilyen működő iszapvulkán van: Székelyudvarhely északi határában a Farcád felé vezető út és a Fehér-patak közötti dűlön a „Szapulj Kati” elnevezésű, Székelykeresztúron a „Katus-fürdő” is ilyen iszapvulkánra épült. Az utóbbi jelentőségét emeli az is, hogy eltakarított iszaprétegek között 22 darab római pénz került elő Traianus császár, Hadrian, Marcus Aurelius és felesége Flavia képmásával.

A „Szapulj Kati”-nak elnevezett iszapforrásnak, amely időszakonként működik, tanulságos legendája van. Nagyon régen egy kis község terült el ezen a területen. Munkás, istenfélő székely nép lakott itt. Épen az Úr színeváltozásának ünnepét tartották, mikor a templomla menő ünneplők megbotránkozva vették észre, — beszéli a monda — hogy Kati néni, dacára a szent ünnepnek, nagy mosásba kezdett és szapult. Egy pár jámbor ember figyelmeztette és kérte az asszonyt, hogy hagyja félbe az Úr színeváltozása

napján ezt az istenkáromló munkáját. Mire Kati néni hányavetve így felelt:

„Az Úr változzon színibe,
Csak az én szapulóm csorogjon ízibe!”

Ekkor már az Úristen is közbeszólt s menten elszűsztyette a mélységes föld alá Kati nénit, szapulóját, házatáját és istentelen beszédjét. Azóta mindig csurog buzogva a hamvasszrüke, szapuló mosólé a Fehérpatak mentében. A falu népe erre úgy megijedt, hogy lassan-lassan mind elhagyták az emberek a megátkozott, istenverte községe — tartja a néphit. Az arramenők sokszor odakiállják az iszapvulkán felé: — *Szapulj Kati, szapulj!* — mire a hamvaslé fortyogva, szaporábban tör elő a kráter torkából. Tény annyi, hogy ha az ember a botját a vulkán szájába mélyen beledugja, és az előtörő iszapban nagyobb tere nyílik a felszálló gázoknak, erősebb lesz a kitörés.

A TORJAI KÉNBARLANG.

Az utóvulkánizmusnak a Székelyföldön világraszóló példája az a harmadik barlang, amelyikről most fogunk beszélni. Ez pedig a Hargitán túl, az Olthól keletre Bükszád és Feltorja között elterülő torjai Büdös gázbarlang, körülülletve gyógyforrásokkal.

„Ha más országban volnának e gyógyerejű csudaforrások — mondja e barlang vidékéről Jókai — búcsújáró kápolna volna mindenik mellé építve egyfelől, részvénytársaság venégyfogadója a másik felől.”

Igy mi is egy pár kultúrpoliakai problémát olvastunk le a Székelyföld egyik istenáldotta oldalán, amint a bükszádi kaptatón igyekeztünk a gyönyörű Bálványos-vár romjai felé. Elmondjuk úgy, ahogy találtuk, minden szépítgetés nélkül. Leírjuk úgy, ahogy a megtépett fenyőerdő elzokogta. Minden igaz embernek tovább adjuk úgy, ahogy a Zsombor-patak eicsevegte nekünk, pajkosan és csúfolkodva, amint a mély völgyben a sziklákat átugorva elszaladt előttünk...

Kezdjük a legelején a kérdést: iskola és kultúra. Minden nemzetnek legerősebb fundamentuma e két szó. Biztos a jövő és diadalmas az élet, ha ez a két szó egészséges és ép. Zavaros bizonytalanság, szeszélyes örömök és búbanatok következnek be akkor, ha e két szó közül valamelyikből hiányzik egy-egy betű vagy olvashatatlanul van leírva a szó!

Pedig a Természet, az Isten szava mást mond. Ezt olvastuk és ezt hallottuk a Hargita vonalai között a székely erdők zúgásában:

Kincseket adok Neked, magyar ifjúság, mérheletlen számmal, csak engem keress! Van vízem, orvosságom, amitől munkára erősödhetsz! Van kövem, mivel aranyat válthatsz vagy amiből templomot, iskolát építhetsz újra! Csak ne jajgass, csak ne sopánkoazzál, hanem fogj serényen munkához ma — székely nemzetem arany ifjúsága! Becsülj meg Engemet: a Szülőföldedet — susogja az erdő — és élni fogsz, ameddig kék ég borul a tájra!

Magyar ifjak! Sírás helyett dolgozzunk, ne keressük az erőforrásokat ott, ahol nincs! Használjuk föl

azokat a földön heverő kincseket, melyeket Isten ingyen kegyelméből adott nekünk! Ha pedig lesz munkánk jogán pénzünk, anyagi erőnk, úgy vásárolhatunk vele áldásos kultúrát és örvendő életet.

Ime a tennivalónk:

A torjai barlang felé vivő útunkban a Sósmező közepéig négy hatalmas mocsár mellett haladunk el. A mocsár borvízből van! Egy-egy kristálytisztá buzgó ásványvízforrásból áll a feje a mocsártengernek, amely hiába csobogott, beszélt, intett, hívott, kért — nem vettük észre! Pedig nincsen harminc kilométerre Sepsiszentgyörgytől, Kézdivásárhelytől és így tovább! — Most álljunk meg egy szóra...

Ha ökrösszekeren vagy autóbusszal csak ezer korszót tudnak a közeli városokban naponta elhelyezni a borvíz literjét a legolcsóbban egy leuval számolnók el, úgy a Székelyföldön divatos 2 literes „korsókkal“ évi 500.000 lej tiszta jövedelmet jelentene, minden kiadást leszámítva. Azután ott vannak a többi székely városok mind borvíz nélkül, kivéve Székelyudvarhelyet, ahol a *Szejke-borvíz* széthordása most is a legbiztosabb jövedelmi forrás. Anyagilag lassan megerősödve egy-két év múlva már több autókamionnázs vinné 48 órán belül az üdítő, korsós borvizet Kolozsvárra, Nagyváradra stb. vagy a regát gazdag városaiba.

Bizony sok nehéz millió folyna így be biztos számításokkal a nemzeti alap vérkeringésébe, nem is számítva, hogy száz meg száz ember kapna becsületet és bő kenyeret az itt mutakozó munkáknál.

Nem lenne többé ingovány a borvízkútak mellett, hanem fürdőtelepek, villák, vonzó idegenforgalom tenné népessé Európa legszebb és legáldottabb részét:

a Székelyföldet! Svájcot a földrajzönyvek Európa vendégfogadójának nevezik. Ez a főfoglalkozása, ez a főjövedelme. Pedig Helvéciának nincsenek gyógyító fürdői, üdítő borvízforrásai, világhíres kén- és szén-savas barlangjai. *Milyen oriai kincset adott a jó Isten nekünk a Székelyföldben és mi mégis a hamuban kutatunk a kiszipolyozott, erőtlen kősziklára akarjuk vetni megmaradt, féltve őrzött gabonánkat és átkozzuk az eget, ha a kopár szirt már nem tud teremni számunkra!*

Egy munkás, ifjú nemzedék szótárából ez a két szó, hogy „nincs“ és „nem lehet“, hiányzik! *Ez a jövőendő tudománya!*

Kegyetlen sorsunkban sokszor egyenesen kétségbe ejtő saját erőtlenségünk, amellyel már föl sem tudjuk emelni azokat a drága kincseket, melyek jártunkban r. ellettünk hevernek, melyeket csak föl kellene vennünk, hogy megmutassuk a világnak, hogy meginduljon a zarándokút, a jólét, a gazdagság a Székelyföld felé. Előttünk terül el a *Fortyogó* érintetlen gyógyiszap tengere, amely gyógyhatásban vetekedik a híres olasz „Fango“, köszvényes betegségek ellen, világszerte árult, hasonló természetű, gyógyiszap zsákjaival. Vagy megmutassuk a Büdösbarlang csodakórházát, melynek szénsavas (95.48 százalék), kénhidrogén (0.56 százalék), nitrogén (3.64 százalék) főbb alkotó gázainak állandó és bő kiáramlása *gazdagabb és erősebb* a világhírű Kutya-barlangénál, amely Nápoly közelében van. Megbízható számítások szerint évente 1,425.000 kg szénsavat termel ki magából a barlang.

Most végezzünk egy egyszerű szorzást a szénsav kilogrammonként 50 lejes napi árfolyamával. Eszerint a torjai Büdös-barlang nagyon kevés beruházás mellett évenként 71 millió lej jövedelmet jelentene. A bar-

lang faláról lecsepegő kissé timsós víz szabad kénsvat tartalmaz, ami Európában sehol sem fordul elő. Az egész világon is csak két helyen: a vulkánikus Jáva szigetén és Északamerikában Uj Granadában, a Rio-Viagre folyó völgyében található. A Székelyföld népe e csepegést kipróbált gyógyhatással már régóta használja szembetegség ellen. Orbán Balázs is megemlékezik erről, ezeket írván:

„A lecsepegő szemvizet aláhelyezett kis favályukban fogják fel; az tiszta, átlátszó, erősen kénszagú, a szemet nagyon csípi, de azért huzamosabb használatlaltal a gyenge szemeket megerősíti elannyira, hogy csaknem egészen vakok is nyerték itten vissza látásukat.“

Régebben bányásztak itten ként is. Erről tanúskodik Bethlen Gábornak 1626-ban Gyulafehérváron kelt adománylevele *„a mi Fiscusunknak nagy haszonnal járó kénkőnek fűtatásáról a felső-torjai birodalomnak igaz határában...“* A kénbányászatot a XVIII. században hagyhatták fel.

A múlt században látogatott fürdőházak, gondozott utak, rendben tartott medencék jellemezték a bálványosi Sósmező és Torja vidékét. Manapság csak romok, korhadt gerendák mutatják, hogy hol volt hajdan a keresett fürdőtelep.

Legszomorúbb látvány ebben a tekintetben a Fidelisz- és a Károly-forrás környéke, ahol tizenkét, terméskőből faragott, ízléses kömedence és rozsdafogott kidobott, hatalmas kazángép hirdeti, hogy itt rettenetes tűz volt: a lelkiismeretlenség felgyújtotta és elégette a kultúrát, a nemtörődomség és a hozzá nem értés pedig tönkretette és elprédálta a vidék kincseit.

És erre a kopasz vidékre évente mégis százával jönnek most is a betegek, mert csak itt tudnak meg-

gyógyulni. Alkalmi sátrakat ütnek, szekérernyők alatt élnek, csakhogy fürödhessenek a gyógyvizekben, ápolhassák szemeiket a búverejű szemvizekkel és igyák a fenyők orvosságát: a buzogó, jó borvizet. Jellemző ebben a tekintetben, hogy tavaly ittjártunkban a Bükk-szád feletti kicsiny utásházban egymás mellé fektetett deszkapadon 42 vendég kapott szállást, és hogy a fürdővendégek képesek ilyen embertelen torturákat is elszenvedni, csakhogy az áldott borvizek mellett lehessenek gyógyulásukért, meg a Büdös-barlang életet jelentő gázában erőt és egészséget szerezzenek beteg tagjaiknak.

Maga a barlang 1053 méter magasságban, az úttesttől északra, a Büdöshegy lávaszikláinak között terül el. Az új tudóstanatórium mögött régen gondozott, lassan emelkedő serpentinek vezetnek a barlang kőből épített „száda“ (bejárata) elé. A növényzet is lassan-lassan elhagy, mikor közvetlen közelébe érkezünk. Csak az igénytelen áfonya, meg a nyomorúságos mohok, zuzmók merészkednek megkapaszkodni a tar és meredek, tűzeredetű sziklákon. Még be sem lépünk a félelmetes barlang száján, lábunkon máris valami bizsergő melegséget érzünk, amely fokozatosan erősödik, amint a bejáratához közeledünk. Ha napsütésben a barlangtól messze oldalt tekintünk a bejárat felé, rögtön megértjük e szokatlan jelenséget. Azt vesszük ugyanis észre, hogy a barlang szájából és repedéseiből valami rezgő, sűrű, szürkés-fehér ködtömeg ömlik le közvetlenül a föld színe fölött a hegyoldalon, s minél lennébb és lennébb hatol, annál gyéresebb, annál színtelenebb és erőtlenebb lesz. Nem más ez, mint a folyton előtörő széndioxid-gáz, mely természeténél fogva nehezebb, mint a levegő s ezért a legmélyebb szintet keresi. A barlangban, mint már említettem, több mint 90 százalék széndioxid az alkotó gáz, amit egy közelé-

ben időszakosan működő gyár csepfolyósít és vastartályokban értékesít. A barlang környékén már jó messzire megcsap a „boszorkány-illat vagy a bűdös-párfümi“. Nem más ez, mint a széndioxid hátán előnyargaló, záptojás-szagú kénhidrogén. Mikor a lábunk ebben a meleg, sűrű ölelésben ijedten kapaszkodik előre s orrunk is félve szippant aprókat, a fölvezető székely ilyen bátorító és szórakoztató elbeszéléseket mond:

— Nem kell megrettenni, mert a halálgájz csak a nyulakat öli meg, mert alacsonyan van a fejük az ájzerben... csak ritkán esik meg, hogy a madár is halva esik le a sziklaromokra, elbódulva a léghen... — huncutkodik a góbé.

— De hiszen elég sok embert is megölt már a „Bűdösjuk“ — bátorít tovább útmutatónk. Ott van mindjárt Józsa Izsák Szárazajtáról... Nagyon jóra való, jámbor ember volt... olyanszerű lehetett, mint maga — nézett meg a vezetőm megállva, botját előre vetve. Izsák es bement nezdegélni a barlangba... egyszerre valami erős szag fintorította meg az orrát... kikapta nagy hirtelen zsebkészkenőjét és az orrához szorította. De hamarjában a zsebkendőjével együtt két huszast is kirántott a zsebéből, ami a földre gurult. Sajnálta Izsák a szép huszasát, mert nagyon takarékos ember volt — itt újra erősen megnézett engem, de nem szólott semmit — utána guggolt a guruló pénznek Izsák s közben vagy kettőt szippantott az aljban levő halálgájzból... a pénzt már nem tudta többé felvenni, mert holtan terült el a földön... Két huszasért odaadta Józsa Izsák Szárazajtáról az életét — s ezzel útnak is indított a székelyünk, miközben hosszú botjával nagy mérgesen egy meghalt száraz ágat dobott el a kanyargónál.

Előadásának nagy hatása volt. Elhatároztam, hogy husz lej helyett mind a negyven lejt már előre

odaadom Gergő bátyánknak borra valónak, nehogy a barlangban én is, takarékos ember lévén, kísértésbe essek. Egyúttal éreztem azt az igazságot is, hogy két esze van minden igaz székelynek.

A barlangba belépve egy sárga üreg fogad, oldalt padokat látunk. Ide szoktak ülni a köszvényes betegek, a gyógyulást keresők. Jóleső, meleg érzés fut át egész testünkön, mintha meleg, apró kásaszemek peregnének állandóan a testünkre. Vezetőnk gyufát gyújt és azzal bizonyítja a széndioxid hő jelenlétét. Ugyanis, ahol a láng kialszik, ott kezdődik a halált jelentő gáz. Ez időnként jelentéktelenül változik. Jelen esetben térdkalácsunkig ért. Főlelmetes és egyben fenséges érzés volt, mikor a halál hizelegve ölelgette térdünket. Ilyen közel csak a háborúban voltam a Halál öfenségéhez. Egyiket sem felejtettem el soha!

Hála Istennek, hogy nem volt szerencsém vele még egészen megismerkedni! A kénbarlagnagtól keletre találjuk a *Timsós-barlangot*. Nevét onnan kapta, hogy e kisebb üreg falán fehér timsó-virágok jegecesedtek ki.

Mikor elbúcsúztunk Gergő bácsitól, elindulva ez isteni szép tájakon Torja felé a Bálványosvár elé, az öreg székely újra megszólalt:

— Aztat még el kell hogy mondjam, ami a múlt szeredán történt ehelyt. Három cifra nagysága és egy úr járt a barlang szádában. A fehérsépek ilyanok voltak, mint a lisztes mónárok... Sokat ratyakoltak és nevetgéltek... Én nem értettem a nyelvüket, valami idegenek lehettek... Fájt nekem, hogy úgy csúfolodnak velem, meg a Bűdössel, mert folyvást nevettek... Hát Uram-Teremtőm, ahogy beléptek a nacságák a Bűdöslükába... mind a háromnak az orcája tiszta fekete lett, mint a cigányoknak... Ott is hagytam őket

s hazáig, Ikafalváig vetettem a keresztet magamra, hogy az Isten bocsásson meg nekik... Megbüntette őket a barlang szelleme — szorított búcsúkezet a székely.

Pedig valóság is lehetett ez a mese. Ugyanis a barlangban a kénhidrogén minden fémét megtámad, az aranyat kivéve, és fekete-zöldes színnel vonja be azt. Legyen az óra, pénz vagy akármi más. Az idegen hölgyek valószínűleg a modern szépművészet „díszére“ valami előkelő, divatos ólomfehérrel voltak fehérítve, ami a kénhidrogén-gázban azonnal szürkés, fekete ólomszulfiddá változik át.

BÁLVÁNYOS VÁRA.

Már messze a hátunk megett ködlött a kénbalang délibábszerűen lebegő, földet suroló fátyola, életet és halált okozó elemekből szöve, mikor megérkeztünk *Bálványos vára* elé.

A romokban heverő vár a büszke bérc-sziklán még így is a csodálat érzését ébreszti a nézőben. Olyan, mint egy dacos, ellenálló tekintet, mely hajdan rohanó, ellenséges hadseregeknek parancsolt: „Állj“ t. Szeme előtt élt és dolgozott Háromszék székely népe Bereczktől Zágónig, a Feketeúgy mentén. Hadinépét egyforma gyorsan tudta küldeni az Olt vizére, vagy a gazdag háromszéki lapályra.

Eleink a keresztyénség felvétele után is még itt áldoztak utoljára Hadúrnak. Innen van a neve is: *Bálványosvár*, amely néven szerepel a középkori oklevelekben is. Zsigmond király is így említi az 1402-ben kiadott adománylevelében: „*Arx Idololatriae*“ (A bálványimádás vára), amikor az Apor-családot megerősíti ősi birtokában.

A várat a déli oldal felől, amely menedékesebb, kettős várfal védte. Az északi és északkeleti felén, ahol a meredek sziklafal természetes védelmet nyújt, csak egysoros bástyafal oltalmazta. Hogyan tudták ősenk ezt a századokat lenéző, délceg várat megépíteni? A monda szerint, ezen az égbenyuló bércezen csak a tündérkirály tudott várat emelni. De ő is csak „lány“ kőből tudta ezt megépíteni, amely csak azután szilárdult meg.

Az igazság szerint ez a vár tanúbizonyság afelől, hogy dicső eleinknek páratlan tudománya volt a hadi dolgokban, nemes ízlésben, építészetben és a századokra szóló művészetekben. Testéből épít várat a határon kelet felé, hogy szíve vérével megvédelmezze Nyugat kultúráját és előrehaladását.

Apor Péter: „*Lusus Mundi*“ című munkája említi, hogy az Árpádház kihaltja után bajor Ottót leánynézőben ide zárta el Apor (Opor) László. Más adatok Déva, meg Fogaras várát emlegetik.

A vár keresztvételét is regényes színben őrizte meg az emlékezet. A szépséges és jóságos Mike Ilona térítette meg a vár urát, Apor Gézát (egyesek szerint Istvánt), aki a kikoszorúzás csúfságát megbosszulva várába rabolta a keresztyén leányszót. Vad harcok, hősi párvíadalok folynak a torjai templomból elrabolt leányért. És amit a kard, az erőszak, az önkény nem tudott elérni, azt elérte Mike Ilona szerelmes szíve, amikor az ostromlott vár falán kezében a kereszttel megjelent és apja keresztyén népéhez így szólott: „*Az igaz Istennek és Krisztus urunknak nevében békesség nektek! Ne folyjon tovább atyámfiái vére! Apor Géza kész felvenni Üdvöztök hitét!*“ Így lett az ostromból hét országra szóló lakodalom, de a vár mindmáig megtartotta emlékezetes nevét...

KIRÁNDULÁS A SZÉKELY SVÁJCBA.

MAGÁNYOS FENYŐ.

Hoggy görnyed, mint aki bűnt lakol,
 Az őszcibálta bús bokor!
 Az ágakról leverte levelek
 A szélben föl- s lekerengenek.
 Haraszt röpül, vén fűz nyikorog...
 Minden csupa gyász, por, pernye, rom
 A végét várja minden e zord vidéken.
 Csak én nem!

Én, amíg minden omlik, összedül,
 Gyökereimmel e kopár fokon,
 — Bús, székely fenyő — megkapaszkodom,
 S állok daccal, társ nélkül, egyedül.

S míg havat dob rám, hóköpenyt,
 Egy szeles nap, vagy egy vad éj,
 Így biztatom magam: ne félj,
 Te tovább tartasz, mint a tél!
 A gúnyos holdnak, mely nekem halált
 S hasonlót emleget,
 Így szólok: „Uram, láttam én
 Már karón varjat eleget!
 Görnyedtem én még máskor is,
 Némultan, hó és jég alatt —
 De törzsem, ágam akkor is,
 A hó alatt is zöld maradt.
 Kibirtam én már sok telet.
 Míg jöttek a jégtörő szelek,
 S galyaimon, mint hurokon,
 Új fuvalmak zenéltek!
 Így mulnak, újulnak évek...
 Én az időkkal bátran szembenézek!”

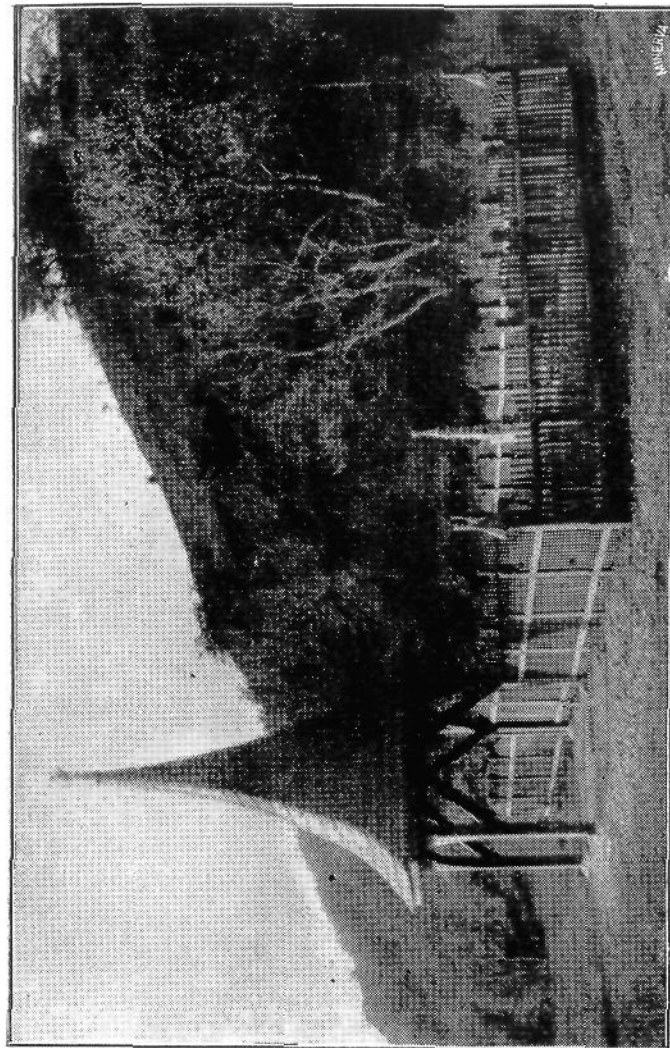
Tompa László, székely költő verse.

A mindennapi kenyér után.

Valóban csodálatraméltó az a szívósság, kitartás és akarat, amivel a székely szülőföldjének hegyeit, sokszor sovány földjét megmunkálja és termékennyé teszi. Nincs Európában még egy olyan nemzet, ki mindennapi kenyerét annyira megszolgálja, aki verejtékének annyi sok igaz, drága gyöngyével fizetné meg, mint a székely. Ez azután magával vonja a lélek szilárdságát, az önérzet valami csodálatos és tiszteleltre méltó büszkeségét és önbizalmát. Egy székely ember kézfogása annyi, mint máshol hét pecsét alatt megkötött szerződés. Nemcsak közjogi értelemben nemes minden székely, hanem erkölcsi értelemben is. Alapos, tiszta, becsületes és dolgos. A régiből megtartja, ami érték és szép, az újból, a modernből azonnal átveszi mindazt, ami igaz és jó. Míg más népeknél a fejlődés, az eszmei reform először csak a prófétaelkű vezető egyéniségek-nél talál pártolásra és csak azután veszi át — legtöbbször kényszerre — a nagy tömeg, addig a székely nemzetnél minden székben szinte egyszerre testesült meg az életrevaló, új gondolat. Ez mindenestre a nép érettségére és nagy történelmi elhivatására vall. Ezért van az, hogy régi hadi ruháját, melyben Erdély délkeleti kapuját századok óta védte igaz becsülettel, még mindig megtartotta, viszont nincs olyan eldugott székely falú a Székelyföldön az Úrnak 1933-ik esztendejében, ahol nem szólna rádió. Templomba a székely méltósággal, királyi magatartással megyen, mert nemcsak a külseje, hanem a lelke is ragyogó tiszta, az is ünnepei.

Ilyen a házatája is, ilyen a falúja is: istenáldotta. Ilyen az országa is: Gyönyörű. Nem véletlenül nevezték el a fenséges, szép Gyilkos-tó környékét erdélyi Svájcnak. Ide vezetem én most kedves olvasóimat, de Székelyudvarhelyről kiinduló kirándulásunkat úgy indítjuk el, hogy most új irányban haladva a székely sóvidéken haladjunk keresztül. Tehát induljunk északnak.

Báró Orbán Balázs sírja Szejke-fürdőn.

Alig egy jó félóra indulásunk után a szombatfalvi határban *Szejk-fürdő*n haladunk át. A fürdőt „*Székely Gastein*”-nak hívják. *Sir* az embernek a lelke, amikor ezeket a lerongyolódott vendégfogadókat látja, melyek a 80-as években látogatott és virágzó fürdőtelepet alkottak. Az *Attila-fürdő* szénsavas, kénes, vasas, jódos vize nagyon hatékony gyógyvíz a csúzos betegségekben. Ivó borvize pedig keresett ital *Székelyudvarhelyen*. Istenem, mi lenne itten, ha egyszer már észretérnénk s gazdasági eszközeinket nemzeti kincseink hasznosítására fordítanók! Valamikor *Orbán Balázs* báró birtoka volt. Itten írta lobogó, szent honszerelmének tüze mellett *székelyföldi monográfiájának* nagy részét. Ide is temették el, kívánsága szerint, a *Budapesten* elhunyt után 1890-ben. A családi sírbolt megrongálása után *Orbán Balázs* hamvait a kriptá mellett új sírhelyre 1921 június 19-én helyezték el kegyeletes ünnepségekkel. Majd 1932-ben a *székely ifjúság* jelenlétében avatták föl *Orbán Balázs* új sírkertjét, amelynek nemesen faragott fejfáján ez a felirat diszeleg:

*„Székelyföld! A Te leghívebb fiad
Nyugszik itt. Nyugtasd, míg a kürt riad!”*

A KORONDI ARRAGONIT.

De haladjunk szaporán, mert célunk még messze van. Az országút két oldalán találjuk *Szentlélek* és *Farkaslak* községeket, majd erdők között megyünk a *Kalonda-tetőn* át, míg a lejtőre érve egyszerre csak élénk szalad a kies fekvésű *Korond* község. Régen ezt a dörög és gazdag községet úgy tanítottuk, hogy tartós, jó agyagkő-edényeket készítenek a *korondi fazekasok*, melyek messze földön híresek; a „*sárkovácsok*” meg híres kályhacsempéket. Beszéltünk még nevezetes vasas

Kovács István felvétele.

A korondi arragonit fejlése.

savanyúvíz fürdőjéről, Firtos gyöngyéről. Így Korondról már a régi időben is megemlékeztek a földrajz-olvasókönyvek, mint híres községről. Pedig a mai nevezetessége, minden túlzás nélkül mondhatjuk, világ-hírű. A község közeli, északi határában találják az értékes és ritka *arragonit*-követ, amiből remek dísztárgyakat csiszolnak. A lelőhellyel szemben van egy modern gépekkel felszerelt gyártelep, mely e drága és hasznos követ a községből kikerülő munkásokkal külföldre kerülő, versenyképes áruvá dolgoztatja fel. A kő a spanyolországi Arragónia tartománytól kapta a nevet, ahol szintén található. Messziről valami finom márványnak tetszik tejfehér, halványzöld, kanárisárga vagy fekete színével. Közelebb az *arragonit* tapintata simább, barátságosabb és finomabb, mint a márványé, színárnyalata is gazdagabb. Keletkezése is érdekes, szinte a szemünk láttára születik meg a felbugyborékoló szénsavas, sós vízből. Az ásványvízben az ottani, tartó medence szétágazó kőzetei vannak bőven feloldva. Ahogy azonban a szénsavtól lobogó víz a felszínre kerül, felivott széndioxidjának nagy része elillan, megváltozik a víz nyomása, hőmérséklete. Mindez a változás pedig fokozatosan megy végbe a feltörő meszes forrásban, miközben szépen sorban, az aláfoló víz természetének megfelelő törvények szerint vékony, vastagabb rétegekben lerakja a vasat tartalmazó rozsdabarna, a ként tartalmazó sárga, márgás szürke vagy a bitumenes fekete *arragonit*-ot, a székely drágaköveket. Működik ez a jelenség napjainkban is gombaszerű *arragonit*-fészkekkel hozva létre, de működött már évezredekkel ezelőtt is befeleledőtt vastag rétegeket képezve. A feltünő gázbuborékok sokszor lyukacsossá teszik a lazább szövetű, tuffás szerkezetű kőzetet, létrehozván azokat a titokzatos „darázsköveket”. Hasonlít ugyanis ez a kőzetdarab a vadon található darázsfész-

kekhez. Sőt hasonló eredete lehet sok „likaskőnek” is, az eddigi magyarázatoktól eltérőleg. A Korond vízének völgyében is van egy ilyen hatalmas „Likaskő”, amit az erre utazónak szívesen meg is mutatnak jámbor és tanulságos legendát beszélve róla.

FIRTOS TÜNDÉRE.

Két testvér uralkodott hajdan e vidéken. Szépséges tündérek voltak. Hiában voltak azonban bűverővel rendelkező tündérek, testvérek voltak, s így ők is nagyon sokat veszekedtek, mint az emberek között a testvérek — meséli a monda. Firtos tündér volt a jobbik: ő csak mindig épített, dolgozott, gyógyított és vigasztalt. Tartód tündér volt a rossz testvér; programszerűleg rombolt le mindent, fejét csak gonoszon jártatta, mint akárcsak a rossz testvér az emberek között. Tartód egyszer csalárd versenyre szólította Firtos tündért. Abban egyeztek meg, hogy egy-egy bérleten Korondtól napnyugatra Firtos, napkeletre pedig Havas alatt Tartód építsen tündér népével büszke várat. Aki hamarabb készen lesz, az legyen a vidék ura. Firtos jóhiszeműleg elfogadta bátyja föltételeit, mint minden jó testvér az emberek között. Tartód azonban csúnyán megcsalta Firtost, amint hogy minden rossz testvér így cselekszik a jóval szemben. Ugyanis mikor egyszerre megindult a munka, és a serény tündérek kora reggeltől késő estig hordták a mázsás köveket, egyenlő számban építve délceg várfalat a sziklabércen, éjszaka Tartód feketehajú legényeivel fellopózkodott Firtos várába s éjfélig a nappal hordott kövekből sokat lehordott. Egy ízben éppen a legnehezebb szegletkövet akarták leemelni Firtos tündér várából, mikor a vasgerendára kötött, nehezen vihető óriáskövet csak a félútig, Korondig hurcolhat-

ták magukkal, mert hirtelenében megszólalt a kakas. Tartódnak minden ereje elment a kakasszóra és a nagy követ leejtették Korond határában. Így a szégyenteljes dolog kitudódott, mire a tündérek közös elhatározással elűzték Tartódot és együtt építették meg a jó Firtos tündér várát. Firtos várának romjai napjainkban is jól láthatók és az ékirásos feliratáról nevezetes Enlaka községből kiindulva jól megközelíthető is. Tartód várát már majdnem egészen elpusztította az enyészet, de a „Likas követ” még manapság is mutogatják a korondi országút mellett a déli oldalon.

A SÓVIDÉK.

A székely Sóvidékre útunk vonalán Felsősfalván érkezünk meg, amely az első község Korond és Szóváta között. Az itt lakó székelyek kék dzsitisű zekét viselnek régi, katonai megkülönböztetéssel a fekete, udvarhelyi és vérpiros, csíki férfiviselettől. Terjedelmes erdeiket közbirtokossági, ősi rendszerrel termelik ki. Házaikat leginkább fából készítik és zsindellyel fedik. Így gyakran szenvednek az ilyen községek a tüztől e szeles vidéken. Legújabban 1931. áprilisában pusztult el Sófálva északi része egy borzalmas tűzvészben. Több mint száz család maradt hajlék és vagyon nélkül. Magam is jelen voltam Felsősfálva katasztrófájánál és akkori írásaim alapján történelmi hűség gyanánt egy pár adatot — megrögzítés céljából — itt is közlök:

Összeszorog az embernek a szíve arra a síralmas látványra, amelyet az égő vagy porig leégett falurész Felsősfalván nyújtott... A hazatért jószág, a sok apró marha komoran ott ácsorgott a megszenesedett kapuzábék előtt. Kereste a régi helyét, hajlékát, ame-

lyet még reggel épségben hagyott otthon, mikor gazdája utoljára megitatta. Megható volt ezeknek az oktan állatoknak bús tekintete és néma gyásza.

Közben a károsult családok asszonyai megzavarodott lélekkel keresték tönkrement tűzhelyeik körül egész életmunkájuknak véletlenül megmaradt holmijait: egy-egy repedt vaslábst vagy egy megmaradt, tüzes bölcösözeget. Sőt olyan is akadt, aki eszeveszketten gyermekének csontjait kutatta az égő romok között. Az anyákat tette leginkább próbára ez az irtózatosszerű szerencsétlenség. Amit a felsősfalvi székely asszonyok a tűzvész alkalmával cselekedtek, az egyenesen csodálatraméltó hőslélekűség volt. A falu férfinépe ugyanis a tűzvész keletkezésének időpontjában távol volt a községtől. Egy részük a leállott só- és fatermelő üzemek miatt messze vidéken dolgozott a mindennapi kenyérért. Az otthon maradtak nagy része pedig Makkfalván volt a vásáron. Így csak a gyermekek voltak a portákon, mert az asszonyok és a fiatalok a mezőn végezték a tavaszi munka dandárját. Mégis a rohamosan elharapózott tűzvészben közel harminc, veszélyben levő gyermeket mentettek meg az anyák. Sófálvi Domokosné például háromszor rohant a csapkodó lángok közé, hogy kimentse bennrekedt hat kis gyermekét. Összeégett a ruhája, keze, arca, de az anyai szeretet mégis győzött: a gyermekek megmenekültek.

Azután ott volt Szőke Gidóné szomorú, megindító esete, ami legdrámaibb jelenete volt ennek a tömegkatasztrófának. Hetedik szomszédja volt annak a gazdának, ahol a tűz keletkezett. Éppen abban a pillanatban érkezett haza, mikor a hajlék fedelébe már belekapott a zsarátnok. Az anya berohant a feltört ajtón és két alvó kis gyermekét karjaiba kapva ki akart menekülni... De már késő, az ajtót is előntötte a perzselő, megsemmisítő tűztenger. Itt már lehetetlen volt

kijutni. Erre utolsó kétségbeesésében az ablakhoz rohant s itt szerencsére még egérutat nyer; a hőslélekű asszony kimentette gyermekeit. Félőrülten szalad le a megmentett kicsinyekkel az alsó faluba apósához, Oláh Salamonhoz, majd ott hagyva a gyermekeket, rohannak vissza együtt valamit még menteni, valamit még oltani. Amikor azonban a színhelyre érnek és visszatekintenek a völgybe, rémülten látják, hogy az apósa háza is ég már s hatalmas lángnyelvek emésztik a csürt, a kerítést, a házat magát is...

Magánkívül, félelmetes zokogással rohant vissza Szőke Gidóné egyszer már nagy nehezen megmentett és most újra a haláltorkában levő gyermekeiért. Ezuttal már nem tudott bejutni. Amikor ugyanis odaért, éppen összeomlott apósa, Oláh Salamon háza s két kis gyermekét nem látta viszont... Szívszaggató fájdalommal kiabált, sírt, tépte magát. Elvégre is látni akarta még véreit, de már lehetetlen... A jó Isten kegyelme estére mégis visszarendelte neki gyermekeit. Alsófalviak mentették meg még ideje-korán... Mikor az édesanya újra karjaiba zárhatta gyermekeit, a viszontlátás örömeiben megőrült a boldogságtól...

Ebben a gyászban, hamuban és pusztulásban is itt-ott felcsillant az igazi székely derű, életkedv, bizakodás és akasztófahumor, amely sohasem veszti el a fejét. Míg más jajgat, addig a székely már is az új élelen töri az esztét, erőt merítve a jókedv megújító korsójából, bölcsességet és gyógyulást nyerve az igazi élet keserű orvosságából.

Ime egy-két eset. A parajdi országút mellett már 104 ház és mellékhelyiség hever romokban és üszökben. A szomszéd faluk derék tűzoltói, az autón ide szállított katonaság és a székelyudvarhelyi tűzoltóság modern felszerelése és legénysége emberföltött munkát fejt ki a tűz tovaterjedésének megakadályozásában.

Rengeteg a néző is. Az egyik kárvallott gazda észrevette az ácsorgó kíváncsiak között egyik uzsorás hitelzőjét, aki többször megfenyegette már a végrehajtással.

— Nő, most osztán már jöhet végrehajtani — mondja odabölkve a székely. Lefoglalhatja az üszköt, a hamut... meg a búbanatot!...

A kietlenné vált ufon egy öreg székely halad az erdő felé. Vágási Samunak hívták.

— Hová, háová öreg?! — ripakodnak rá az emberek.

— Erdőlni megyek — válaszolta egykedvűen, mintha mi sem történt volna.

— Nem jön oltani, Samu bá? Tartóztatja föl egy fiatal, kormos tűzoltó. Most, mikor ég a háza, tán csak nem megy erdőlni?

— Az én házam, ecsém, nem ég!

— Hámár hogyan, hiszen a tűzfészkében vót a magiké es.

— Montan mán, hogy nem égek, fijam, mert mán a földszinéig, porig égtem. Menek, hogy fát szokotáljak magamnak az erdőben az építéshez. Itt van a vagyonom, amit megmentettem — a hóna alatti kenyérre mutatva — de nekem ez is elég...

Már hála Istennek Felsősfalva újra felépült, de szántszándékosan állítottam meg olvasóim figyelmét a katasztrófánál. Ugyanis több mint száz károsult gazda közül alig három velt biztosítva, azok is egész jelentéktelen összegben. Rá akarok mutatni a székely autonómia kulturális, szociális szükségességére, amely a székely nemzet adóját fontos és nélkülözhetetlen társadalmi és kulturális juttatásokra fordítaná. Erős és kiépített nemzeti önségély és biztosítás kell kivédje a székely népet az idők viszontagságai ellen. Bevezetném azt írtam, hogy amikor fölmutatom a Székely-

föld néhány emberföldrajzi képét apáink munkájában, mindenhol föl hívom a magyar ifjúságnak okos figyelmét arra, amit neki kell majd megvalósítania a jövőben. Ilyen legyen a székelyföli kultúr- és társadalmi önkormányzat is!

RABSONNÉ VÁRA.

Egy kis kaptató után Felsősófalva után megérkezünk a Kisküküllő völgyében elterülő Parajdra. Négy országos sokadalma, ahogy itten a vásárokat nevezik, valóságos társadalmi találkozó szokott lenni, ahol az egész vidék népe meg szokott jelenni. Fehér sóhegyei és sóaknái már a rómaiak idejében csodáltak és hasznosak voltak. A székelyeknek már régtől fogva szabad sóhasználatuk volt, amit az erdélyi fejedelmek is tiszteletben tartottak. Így Bethlen Gábor is, aki az 1613-as, beiktató törvényeiben kimondja:

„A székely uraink, atyáinkfiainak a parajdi aknáról házok szükségére elegendő só adassék!”

Jelenben a bányauzem le van állítva, mivel a regáti nagy sóbányákban rabok dolgoznak, s így olcsóbban tudják ott kitermelni a szükséges sómennyiséget, mint itt a fizetett munkásokkal. Parajd közelében van a Kisjuhod meg a Szilaspatak között Rabsonné vára, ki az ördöggel építette meg egy hegy aranyért és egy völgy ezüstért a parádés utat Tordára. Mikor pedig a kapzsi ördöggel ezt a hasznos és szép munkát már véghez vitte, a saját gonoszságánál fogta meg a gonosz szellemet. Összezárt kezefejére egy aranytallért téve, így szólott az ördöghöz:

— Becsületes bérért, jó szóért akartál dolgozni, csak a telhetlenséged csábított tégedet most is valami derék munkára! Ime a jutalmad: a hegy arany.

Azután tenyerét kinyitva belehelyezett egy ezüst pénzt, így szólva:

— Ez meg a völgy ezüst! Legyen a tied! A szavamat tehát betartottam, köszönöm a munkádat!

A monda szerint az ördög úgy felmérgeződött ezen, hogy haragjában szétpukkadt.

Az emberekkel is megszokott történni ez a kis mese, csak a vége nem szokott ilyen igazságosan, ilyen jól végződni.

A MEDVE-TÓ.

Kis kanyarodás után már Marosmegyében vagyunk, a bájos Szováta-fürdőn, „Szikonyországhban”. Itt van ugyanis a Mezőséget annyira jellemző agyagnak egyik keleti határszéle. A székely ember az agyagot szikonyinak nevezi, így kapta az Erdélyi Medencének ez a része ezt a furcsa nevet. Meglátszik ez mindjárt a falu külső képén is. Az előbbi falvakkal szemben a házakat téglából építik és cseréppel fedik. A falu helyes és dicséretreméltó vezetésének köszönhető, hogy az érkező idegent a gyermekek mindenhol kedves és nyájas köszöntéssel fogadják, ami mindjárt kellemesen hat a látogatóra.

A szovátai, meleg sósfürdő állandóan fejlődő, szépülő telep. Vize természetes meleg, így a kádfürdők is megfelelő berendezés mellett kazán nélkül nyerik a híres Medve-tó mélységéből a 40 fokos melegvizet, melyet azután a szükségnek megfelelően lehűtenek. A most is látogatott, élénk fürdőtelepnek központja a Medve-tó. 1878 előtt még kövér kaszálórétetek terültek el a tó mai helyén, amikor a mezőségi, agyagos talajt annyira jellemző földcsuszamlás következtében a Sós patak feldugult és lassan kitöltötte kanyargó völgyét. A keletkezett tó, melyet kezdetben a gazdájáról Illyés-

tónak neveztek, kedvenc kirándulóhelye volt a vadászoknak; ők nevezték el először távlati képeről Medve-tónak. A tó lassan lefolyást talált új terepén, a 10—12 méter mélységű víztömeg azonban fehér sóágyában idővel különböző függőleges elosztásban erősen koncentrált sóoldattá változott. (Egy liter vizében 231 gramm konyhasó van.)

A Medve-tónak második nevezetessége az, hogy eltérőleg a többi erdélyi sós-tótól, vize egészen meleg. Hosszú és sok találgatás után végre 1902-ben Kalecsinszky Sándor magyar vegyész tudományos mérésekkel és megfigyelésekkel megállapította a Medve-tó páratlan érdekességének, az állandó meleg víznek törvényszerűségét. Szerinte a különböző nyomás alatt levő, különböző sűrűségű sós víz, mint valami tartály más és más befogadóképességgel összegyűjti a nap hőerejét, amit azután megóv a felszínén átfolyó, legkönnyebb fajsúlyu hideg víz rétege.

Kalecsinszky vizsgálatainak idejében a Medve-tó mérési adatai a következők voltak:

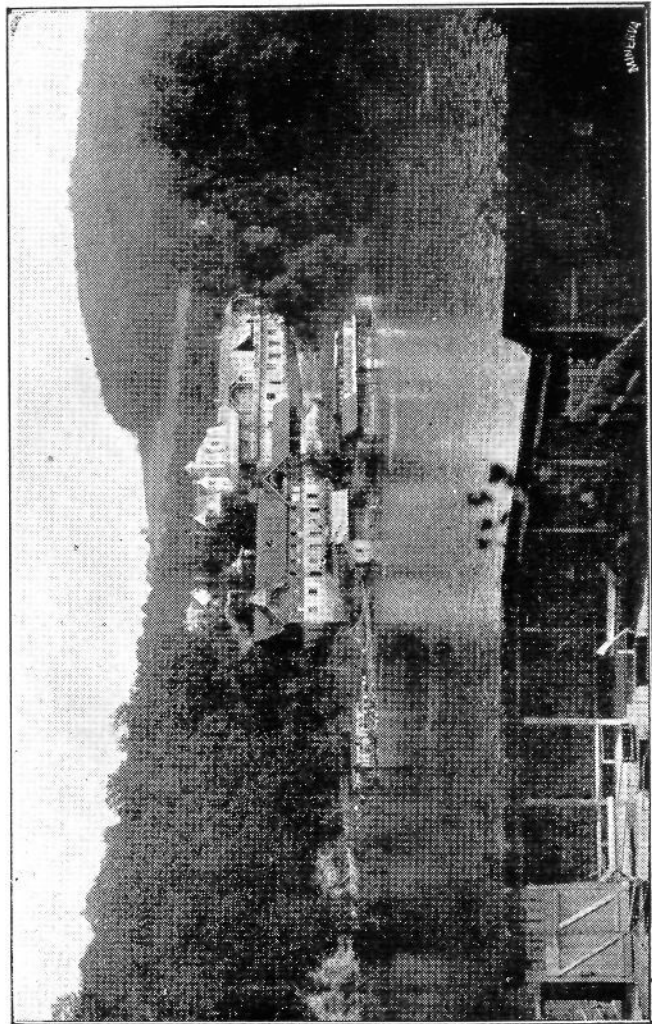
I. A felszínen úszó édesvíz nyári hőmérséklete 21 Celsius fok.

II. A tó vize egy félméter mélységben 39 C. fok. Itt a víz sótartalma 18%, fajsúlya pedig 1.135 volt.

III. A tó 1 m. 32 cm. mélységében a hőmérséklete 56 Celsius fok volt. Ugyanakkor a sótartalma 23%-os, fajsúlya pedig 1.176 egység volt.

IV. A Medve-tó 14 m. 82 cm. mélységben azután a hőmérséklet már csak 19 C. fok volt 25%-os sótartalommal és 1.194 fajsúlynyi egységgel.

Manapság már ez az egyensúly a nagytömegű fűrdőzés következtében összezavarodott és kiegyenlítődtött, úgy hogy egy és fél méter mélységben sem forró a víz, hanem csak kellemesen meleg.

A szovátai Medve-tó.

Kovács István felvétele.

Most felvetődik az a kérdés, hogy miért nem meleg a Medve-tó közelében levő Fekete-tó? Vagy miért nem meleg az erdélyi sóstavak: a kitünő vizaknai, kolozsi stb. tavak? A felelet nagyon egyszerű: mert nem folyik rajtuk keresztül a jószívetelő édesvíz, amely könnyű fajsúlyu léven, nem keveredik a melegebb, nehezebb fajsúlyu sósvizekkel.

De meg is lehetne fordítani ezt a kérdést!

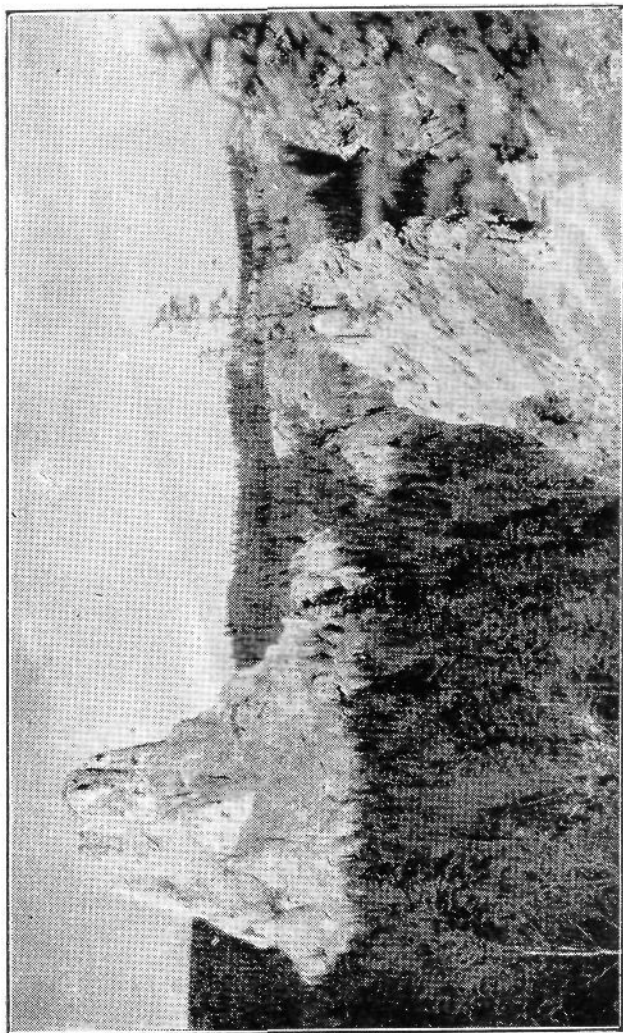
Miért ne lehetne, ezt a törvényszerűséget ismerve, a kevésbbé látogatott hideg, erdélyi sósfürdőkből szóvatai élénkségű, híres meleg sósfürdőt varázsolni, tükreire vezetve édesvizet elmés megoldással?!

Hogy a Medve-tavon lefolyó érdekes természeti jelenség tényleg a Kalecsinszky által észlelt törvény szerint játszódik le, azt egy hordókisérettel is pontosan be lehet bizonyítani. Tegyük egy nagy hordóba különböző sűrűségű sóoldatot és édes vizet vezetve át tükre-n, tartósan kitéve a nap sugarainak, nemsokára előáll pontosan a Medve-tó érdekes jelensége kicsinyített példában.

Hogy a mai Medve-tó helyén hajdan, nem is olyan régen még fás, füves térség terült el, azt a Medve-tó tükre felé kinyuló nagyobb fatörzsek ágai is bizonyítják. Úgy, hogy elmondhatjuk, hogy sokszor a fürdővendégek a fák tetején uszálnak s ha elfáradnak, egy-egy nagyobb ágon 10 m. magasságban szépen kipihenhetik magukat. Nem is olyan mindennapi szórakozás...

A SZÉKELY SVÁJC.

Gyalogútunkat most gyors autóval folytatjuk, hogy hamarább eljussunk Európa egyik legfenségebb, leggyönyörűsegebb tájára, a százados fenyvesekkel koszorúzott Erdélyi Svájcba: a Gyilkos-tó környékére. Felejthetetlen útunk a Mezőhavas érdekes

Gyilkos-tó részlet.

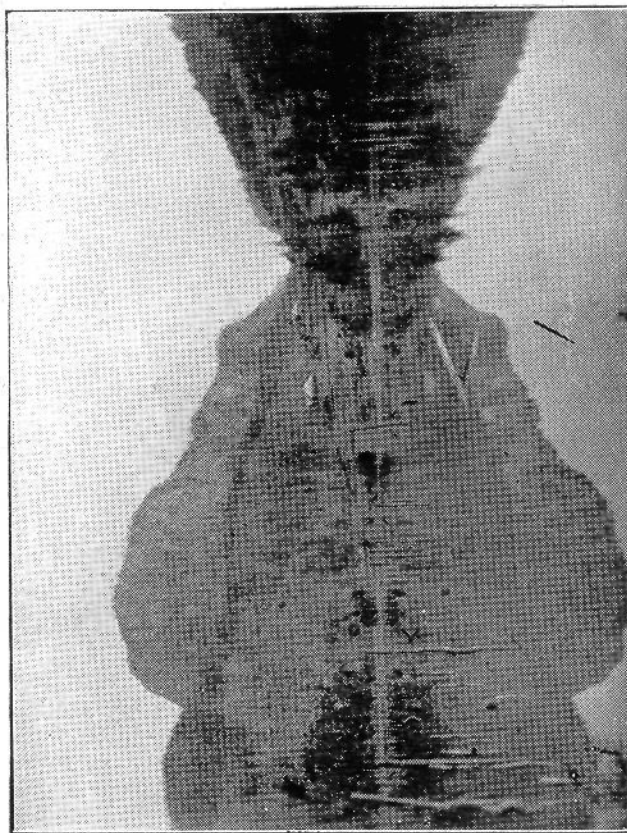

vulkánikus tömege alatt az erdőborította Bucsinon át vezet a gazdag Gyergyói-medencére ereszkedünk le, feltűnik, hogy itt-ott a fenyőrégió felett kisebb bükkerdőcsoport húzódik, lennebb pedig csak fenyő és fenyő. Ez éppen megfordítottja a növényzet függőleges elosztásának, ahol előbb a lombos erdő jelenik meg alól s efölött következik csak a tűlevelű fenyőrégió. E szabálytalanságnak oka az, hogy a hegyek nyugati oldaláról, ahol a melegebb, óceáni szelek az uralkodók, a bükk lassan átlopózkodott védettebb helyekre, a keleti hidegebb oldalra, természetesen a fenyők fölé.

A vulkánikus zóna északi kitörési központjai körül több helyen az andezitben egy ötödrész arányban tiszta magnetit szemecskéket találtak a mikroszkópikus vizsgálatok között. Egy-egy letört kőzetdarab valóságos természetes mágnesként szolgált. Istenem, mennyi gazdagság, mennyi kincs mind kiaknázatlanul!

A Székelyföldön több mint 2000 gyógyforrás és borvízkút ismeretes s abból csak 20 van gazdasági-földrajzi szempontból hasznosan értékesítve. Pedig jól mondja *Bányai János* geológus, a Hargita jeles kutatója, hogy:

„A Székelyföldnek sokoldalú ásványvíz gazdagsága olyan adottság, mely az érdeklődés centrumába téve a többi gazdasági ág idekapcsolásával olyan jellemző, jó megélhetésű vidéket varázsolhat ide, mint ahogy a bányatermékek sokfélesége egyes vidékek vadonjában megélhetést, jó módot és ezzel járó magas kultúrát teremtett. E kérdéssel is úgy vagyunk különben, mint általában mindennel: a természetadta előnyök fölismerése a legelső lépés valamely vidék boldogulásához!”

Gyilkos-tó.

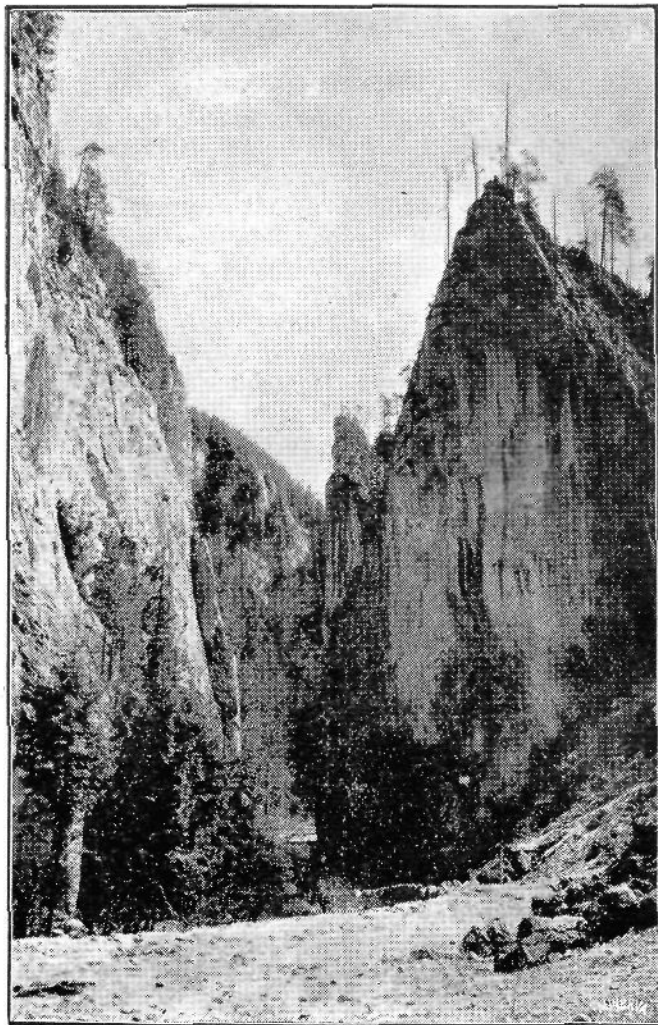
Gyergyószentmiklóstól négy óra járásnyira van 995 méter magasan a tenger színe fölött a festői Gyilkos-tó, szívet-lelket gyönyörködtető környezetben a Délkeleti-Kárpátok mészkőzónájába beüdügött pazar szépségű Békás-szoros előtt. A Pongrácz-tó rendben tartott hosszú szerpentinjei után egy szélesedő völgyben találjuk meg a Gyilkos-tavat. Hossza egy félkilométer lehet, szélessége némely helyen több, mint száz méter. Legnagyobb mélységét 40 méterben mérték. Régebbi adatok nagyobb értékeket tüntettek föl. A tó hosszúságát 2000 m., a szélességét pedig 200—300 méterben állapították meg. Azonban a tó, mint torlat-bázis lassú feltöltés alatt áll a patakok hordalékával s így térfogata állandóan csökken. Ehhez járul még a természetes lecsapolás is.

A tóból, mint valami bubájos, tündéri tóból még most is fenyőfa-koronák emelkednek ki. Köröskörül örök díszbe öltözött, egyenes, délceg, mozdulatlan tartású katonák sűrű sorfalai: az örökzöld fenyők néma díszőrsége. Háttérben a Nagy Czohárd hatalmas vörösmárvány rózsaszínű oltára. A Nagy Czohárd nevét a hagyomány úgy magyarázza, hogy Németországból mérnökök jöttek ide, hogy a szikla márványkővét megvizsgálják értékesítés végett. Gyergyóból sokan kijöttek, hogy jelen legyenek a kincskeresésnél.

A németajkú mérnökök egy napi kemény munka után este felé a várakozóknak fejcsóválva így szóltak: *Zu hart... zu hart...!* (Nagyon durva, nagyon kemény!)

Nem is felejtették el az okos gyergyóiak, hogy mi van a hegyben, félre értve a német beszédet. Mint-hogy két hegykupak is volt belőle, lett az egyik Nagy Czohárd.

A Gyilkos-tó 1837-ben — tehát épen száz éve — keletkezett, mikor a Likas-patak völgyét egy hatalmas

A Békás-szoros.

Kovács I. felv.

földcsúszamlás feltorlaszolta, hasonlóan az előbb tárgyalt Medve-tóhoz. Miután megtele a völgy, a víz új talajt keresve lefolyást talált a Békás-patak felé.

A tó partján több modern, emeletes menedékhely épült több keresett penzióval. Az 1933-as esztendő januárjában már különvonat hozta ide Erdély közepéből a téli sportkedvelőket, példát mutatva arra, hogy felvilágosítással, kellő propagandával végre rátalálunk arra, ami igazán szép, ami igazán gyógyít.

Ide tartozik a magával ragadó Békás-szoros is. Égbenyuló, függőleges szikláival, regényes tájképeivel, megrázó fenségével nemcsak a Kárpátoknak, hanem egész Európának egyik legszebb szorosa. Hasonlít Szinaja predeáli részéhez, és szebb, impozánsabb, mint az egyhangú Vöröstoronyi-szoros az Olt völgyében és felejthetelenebb, mint a gyönyörű Szurduki-szoros a Zsil áttörésében. A Békás-patak sok testvérével valóban isteni munkát végzett a könnyen vágható, oldható és faragható mészkövek között a Békás-szorosban. A Békás-szoros sziklaalagútja, imádkozó, hófehér oltárkövei, titokzatos barlangszájai, a növények és fák csodálatos és hősies élete, az állandóan dolgozó és daloló patak mind-mind azt bizonyítják, hogy a Békás-szoros szebb, mint a Gyilkos-tó. Pedig ezzel, nem is mondtam nagyot, jöllehet a Gyilkos-tavat sem adnám oda semmiért! Legujabban külföldről számos tudós kereste föl a Gyilkos-tó környékét, mert 1932-ben egy építési ásatás közben a mészköves talajban őspáncélos ritka, kétmázsás kővéletét találták meg, amely csodálatos hatású, ultraviolett sugarakat bocsát ki magából.

A Gyilkos-tó környéki Likas-barlang is nevezetes szépsége a vidéknek. Sajátságos dolinás-szerkezettel a barlang szája a felőn van, s mint egy kráter nyúlik le 50 méter mélységbe a mészkő talajon. A székely népmonda azt tartja a Likas-barlang felől, hogy a

beléje dobott kő pontosan a világot tartó cethal hátát üti meg. Maga ez a mitológikus legenda is végtelenül érdekes. Másik monda szerint, ha a Likas-barlangba egy kacsát dobunk be, az elevenen fog kibukni a Szent Anna-tó tükrén szinárannyá változva.

Aki egyszer ezen a vidéken járt, annak a lelke jobb lett, mert itt a természet eme fenséges templomában találkozott magával a Teremtővel, az Istennel!

Vegyünk búcsút e felejthetetlen tájtól mostan, a sólyomfészkes bércektől, a tündéri Gyilkos-tótól, amelyről Orbán Balázs is így emlékezett meg:

„A legmeglepőbb, a legelragadóbb képek egyike állt előttünk. Még az is, ki felső Olaszország nagyszerű és Svájcnak ünnepelt tavait látta, bámulattal fog e látvány előtt megállani. Nagyobb-szerű tüneményt talán igen, de szebbet, vonzóbbat bizonytal nem rejtenek a havasok keblökben.“

Aki a Székelyföldön járt és a Gyilkos-tó környékét nem látta, az nem látta Siculia legszebb panorámáját... Az nem látott jóformán semmit!...

KINCSEK EGY ISMERETLEN SZÉKELY-FÖLDI MAGANGYÜJTEMÉNYBEN.

A csíkszentmártoni kép-, oklevél- és éremgyűjtemény.

Öreg közmondás, hogy makkból lesz a tölgyfa. Kicsiny, igénytelen semmiség ez a makk-mag s mégis benne van a százados tölgyerdő minden csodája, lombja és jótéteménye. Egy elszánt akarat, egy tiszta, jó szív és kész a közmondás erejénél fogva az emberi alkotás ornamentikája, az emberi szorgalom és kitarítás csodaháza. Nagyon kevesen tudják, hogy a csíkszeredai és sepsiszentgyörgyi uttesten egy tiszta és

egyszerű faluban, Csíkszentmártonban van Erdély leggazdagabb és legszebb magán-gyűjteménye: felbecsülhetetlen értékű, 47 darab képből álló képtára a XVII. századtól elkezdve Barabás Miklós, Deák Ferenc portréjáig egy sereg műremek. Képtáránál gazdagabb az oklevéltára. Több mint 3000 darab diploma várja a gondos és meglepetéseket ígérő feldolgozást. A numizmatikus is kincset lelhet a csíkszentmártoni 2000 darabot számláló régi pénzgyűjtemény ritkaságai között. A fegyvertár, történelmi butorok, nagybecsű könyvrégiségek mind-mind csodálatba ejtik a meglepett szemlélőt. Ezt a műkincset egy tiszta, székely szív lelkesültsége gyűjtötte össze egy emberi élet útján és egy örökké mosolygó, női lélek aranyozta be, rendezte el a csíkszentmártoni kastélyban. Név szerint Nagy Jenő dr. és neje a boldog tulajdonosa a szépségek kastélyának. Erdemes beljebb lépni.

Ahol 12 ora üti a 12 órát.

Csik, Gyergyó és Kászsónszék főkapitányainak, a Sándoroknak büszke várából épült fel e stílusos, bástya oromzatokkal ékes udvarház a háziasszony féltve őrzött örökségében. A világos, komoly fehér hallban a szabadságot, hitet védő fegyverek köszöntik a belépőt hozzáértő elrendezésben. Félelmetes buzogányok, a halál kapujában hagyott vassisakok, már a XVI. századból származó rettentő fegyverek, lándzsák, kardok és handsárok állnak felakasztva őrséget. Tenyérszerű széles inzurgens szablyák, vékony női lelkeket zörgető, elegáns jurátusi kardok fénylenek előttünk. Zománcal kirakott, hegyes olasz tör, löpuskák, melyeknek az ólommal megtöltött tusája, a boldogabb vége veszedelmesebb volt a harcban, mint maga a golyóbis, hosszú történeteket mondanak el a rég letűnt dicső

időkről, melyek egy cseppet sem voltak jobbak az emberpusztításban a mienknél. Az ajtóknál cizellált, alabárdos páncélzatok köszöntenek némán. Itten igazán pazarul berendezett ebédlőbe, dolgozóba és a fogadóterembe érkezünk. Tizenkét darab óra üti pontosan a tizenkét órát délben és éjszéken a barokk, empire és biedermeier-stílusban megmunkált, ünnepi köntösben. Az egyik édeskés, német melódiát penget este, mikor a sóhajlás már szabadon szállhat a csillagok hunyorgatása mellett a szerelmes szívekhez. A másik élelmes játékot, vagy munka-műhelyt mozgat minden életórán az élet éber és hű figyelmeztetése végett. Az antik butorok is egyenként egész vagyont érnek. Manapság csinos, kis köházat lehet építeni abból az árból, amivel egy reneszánsz-szekrényt vásároltak Párizsban, a Napkirály udvarából, hogy a székely föld gyermeke is lássa és tanuljon belőle ízlést és művészetet.

Bem apó egyetlen képe.

Az eredeti képek között történelmi értékű *Sykó* Miklósnak Bem apó arcképe. Egyetlen Erdélyben készített Bem-kép és a haza bölcsének, Deák Ferencnek nagyméretű arcképe, *Barabás* Miklós remeke. A gyűjtemény egyik legértékesebb képe Bartholomér Spranger a XVI. századból való képe: Jézus beteget gyógyít címen. *Salvator Rosa*, *Winckboons* Dávid, *Pannini* *Giovani* *Paolis*, *Possin*, *Cermak* *Jaroslav* és a nagytehetségű *Aidukievic* *Tadeus*, lengyel festő hatalmas képei alkotják a külföldiek galleriáját. A jeles magyar művészek gyönyörű képei közül itt láthatók a következő eredeti munkák: Székely Bertalan: Erdő éjjel; Keleti Gusztáv: Tájkép; Telepi, Böhm, Hegedüs, Aggházy, Zombori, Molnár, Udvardi, Mednyánszki és Barabás Miklós szebbnél-szebb képei.

Szendrey Julia gyöngyös táskája.

Nem kis meglepetésünkre ugyancsak Csíkszentmártonban találtuk meg a legjobban őrzött kincsek között Petőfi Sándor hitvesének, Szendrey Juliának kék gyöngyökből kirakott, kecses kizlaskáját, amelyet talán a szent költőkirály is megsimogatott. Nagy Jenő dr. könyvtárában ott találjuk Bonfininek első kiadványát, Reznik kézirat munkáját az eperjesi vértanukról és Caraffa véstörvényeskéről egyetlen példányban, II. Rákóczi Ferenc manifestumát kéziratban. Cserey Mihály Históriaját, hibátlan példányban. Oklevéltárában ott van a rokonsaládok, a zögödi Mikós szentdomokosi Sándor-familiák megmentett levéltára, a diplomák között kettő az Árpád-királyoktól, le a mohácsi vész előtti időkől, a további XVI. századból 25 oklevél származik. Mátyás király, János Zsigmond, Izabella, Báthory István, Bethlen Gábor, Brandenburgi Katalin, Apaffiaktól, Teleki Mihálytól számtalan, aláírással ellátott, fontos diploma várja a szomjas kutatókat. Különösen becses az 1848/49-es időknek székelyvonatkozású oklevéltára

A nagypoharu Szentmárton.

Csíkszentmártonnak a legutolsó népszámlálás adata szerint 1428 lélek lakója volt. 1910 óta több mint négyszáz a szaporulat. Van postája, járásbíró-sága, telekkönyve és csendörörse — mondja róla a lexikon. Pedig a történelem tanúsága szerint a 48 as idők előtt Alsiknak és Kászonnak a főhelye volt Csíkszentmárton, népes algimnáziummal, messze földön híres papirosmalommal. Búcsúi híresek voltak a somlyói zárandokutnál, a vendégszerető szentmártoni házak mindig jó nagy pohárban kínálták borral

az idegeneket. Innen van a nagypoharu melléknév is. Manapság még nagyobb a nevezetesség: Nagy Jenő műgyüteménye. De ebben a kincsesházban talán mégsem a felmérhetetlen műremek a legnagyobb érték, hanem az az áldott, istenes emberszív, amely a semmiből azokat kikereste, megszerezte és vele a székelyföldet feldíszítette. Sepsiszentgyörgyön tudtuk meg, hogy a székely nemzet büszkesége, a Székely Nemzeti Múzeum nemes igazgatósága elhatározta, hogy Csík, Udvarhely és Háromszékből az újonnan megvett területen egy-egy eredeti székely házat fog teljes néprajzi kincseivel beállítani. Itt tudtuk meg, hogy ebben a nagyfontosságú tervben első Csík lett, mert tipikus székely házat vett meg és szállított Szentgyörgyre Csíkménaságról, Nagy Jenő dr. jószívű áldozatkészségéből. A főpatronus vezetése alatt a kis község virágzik, malom- és faipara bő munkaalkalmat nyújt a dolgoz falunak. Mindkét üzem Nagy Jenő vezetése alatt áll. A boldog község jötevői között Nagy Jenő munkatársát, a lelkes Konrád Kálmán gyógyszerész nevét és a nő-meg a leányegyletek buzgó vezetőjét, Konrád Kálmánnét jegyeztük fel útinaplónkba.

MESSZE-MESSZE CSIKORSZÁGBAN.

Két értékes gyütemény tanulságai.

1. Mentsük meg néprajzi kincseinket!
2. Becsüljük meg ifjúságunkat!

Ha leszaladunk a Hargita keleti lejtőjén Csíkba, felénk jön egy kedves, székely város hétköznapi, vasárnap egyforma szívéllyességgel: Csíkszereda.

Nem is olyan régen, ezelőtt száz évvel — még hatalmas mocsár és tótengeter vette körül a medencéből kiemelkedő, székely várost, amelyből legjobban az Istenháznak a tornya mutat fölfelé, az Ég felé.

Sokatmondó anekdóta maradt fenn ebből az időből, mikor az osztrák Bach-korszakban egyik idegen megkérdezte a csíki székelyt egyik veszélyes, mocsaras-gázló szélén:

— Átal lehet menni ezen zsombékon?

— Tud-e németül az úr? — hunyorított magában az atyafi.

— Osztrák vagyok, — örvendett az úr.

— No, akkor csak menjen bátran át a nyírfa irányában!...

Bizony, ahol most az ékes sétatér huzódik Csíkszeredában, ott hajdan vadkacsás mocsártó terült el. S már csak az öregek emlékeznek vissza Szeredában — Csütörtökfalvára s a város két szélén elhelyezett két „keserves“ akasztófára.

A csíksomlyói székely múzeumban.

A legendáshírű somlyói kegytemplom szomszéd-ságában levő történelmi kolostor emeletén van elhelyezve jó rendben a Csíki-Múzeum. Értékes gyűjtemény, de még értékesebb az a tanulság benne, hogy hogyan lehet szinte semmiből a lelkesültség, jó munka jussán valami szépet, valami jót alkotni?!

Vámszer Géza, Domokos Pál Péter és Nagy Imre hordták össze szívük erejével a múzeális anyagot; a hidro-geológiai felvételeket kincseket érő ábrázolásban Bányai János, professzor készítette el.

Az első teremben a csíki néprajz vonul fel — ügyes rendezésben. Szépek a jellegzetes, egyszerű színezésű, csíki festékes szőnyegek. Azután sorban vonulnak fel Csík néprajzi érdekességei: a szövő-fonó házipar, a munkás és finom kidolgozású „rudlepedők“, karcu és tömzsi bogilyók; értékes, régi csempék; tulipános ládák; himes, húsvéti tojások; népi ügyeskedések; falusi kovács remekek: titkos záruk; egy fatörzs

ből készült pávamadár; Vass Áronnak ismert állatszoborremekai. Különösen megragadóak a csángó Bálint Lázár népszobrásznak szimbolikus szoborcsoportjai. Szobor-csoportjainak a tárgya mindig a Jónak a küzdelme a Gonosszal: de műveiben mindig az Igaz győzedelmeskedik. Sokatmondó szobra az is, amikor Jézus Krisztus küszködik a hatalmas ördöggel s végül az Úr biztosan győz.

A régészeti-osztályban a prehistoriától kezdve különös értéket képviselnek Csík régi várainak rekonstruált alaprajzai, meg a csíki székely család településének megkapó ábrázolásai. Mindez Vámszer Géza hasznos tanulmánya és szép felvétele szerint.

A geológiai szoba most áll rendezés alatt. Megkövesedett bölényagyara, Bányai János Csíkot érdeklő hidro-geológiai térképei kötik le elsősorban a látogató figyelmét. Az utolsó szoba egyháztörténelmi régiségeket tartalmaz. Itten a delnei Szent János kápolna értékes és izlées, valódi csíki-festékes oltárszőnyegét, a Dürer-iskolához tartozó művészi, közép szárnyas-oltárképet, Szent Mihály szobrát, XV. századbeli ciboriumot, meg egy remek barock-kori tabernaculumot említjük meg.

A csíksomlyói múzeum alig pár éves. Szép példája arra kell ösztönözze a lelkes embereket, hogy mindenhol meggyűjtsék, városuk, falujuk múzeális értékeit a lomtárból, padlásról, a megsemmisülés széléről gyűjtsék össze s ezzel dicséretreméltó munkát fognak végezni. Népművészeti kincseket fognak így megmenteni s átadni a jelen tervezőinek leírhatatlan értékekben. S állandó látogatót gyűjtőhelyük is lesz azáltal.

Menjünk el a diák-múzeumba!

Ha már Szeredában vagyunk — nézzük meg, — ahogy Csíkban mondják — a román. kath. főgimnázium

állandó kiállítását is. Megállapíthatjuk minden ráterelés nélkül, hogy ez Csík legimpozánsabb épülete. Szereda fenséges díszé a róm. kath. főgimnázium lélek-vára. Úgy ügyel a somlyói csodatevő-hely bejárata előtt, mint egy kőből épített őrség, amely éjjel-nappal, télen-nyáron örökös, mozdulatlan vigyázban áll! S hogy jobban lássa minden jótett-ember, magaslati sziklabércen vett magának déceg állást.

Felemelkedtünk hozzája s tiszteletünket tettük a diák-múzeumban.

Amíg a somlyói gyűjteményben a multat szemlélünk csodálattal itt a csíkszeredai róm. kath. főgimnázium kiállítási termében a jövő tölt el bízattól, jó reménységgel.

Ez a tágas, a régi ebédlőben kiállított, pedagógiai gyűjtemény a főgimnázium székely diákjainak ügyeskéde. Meglepő, bravuros munkák. Fantázia rajzok, modern reklám-plakátok tervezése, székely néprajzi motívumok építése mind szebbnél-szebb iskolamunkák. Különösen ügyes a fafaragászat: a szőlődmunkák. Remek székelykapuk egész sora, székely házak, pásztor-telepek, fűrészek mind-mind szemléltető, miniatűr-valóságban. Külön és egész dicséretet érdemel a delnei Szent János kápolna restaurált, művészi ábrázolása. Itten is minden fából van, fa a templom csinos megépítése, fából vannak faragva a környező, lombos fák, — fából van szerkesztve a kápolna várszerű kőfala is. Igaz elismeréssel veszi körül Vámszer Géza professzort és szorgalmas tanítványait Csíkszereda városának fából megépített, terjedelmes kompozíciója is. Van vagy tizenöt repülőgép-modell, cséplőgép-szerkezetek, tiszteletreméltó keresztek, elmés szekerek és ízléses kézi-szerszámok — mind-mind fából munkálva. A mégis talán legszellemesebb a tökéletesen berendezett, székely szoba, ahol a csíki festékes szőnyegtől

kezdve, a bölcsőn át az ingaóráig, a rudlepedőig minden szobaberendezés található.

Kedves és elmés jelenet volt, mikor a tervező diáknak egy kolozsvári, kritikus tanár azt mondta, hogy a szoba hiányos, mert nincsenek benne emberek. Mire az ötödikes, székely discipulus minden zavar nélkül azt felelte:

— Nincsenek a lakásban sem a gazda, sem az asszony, mert ebben a pillanatban mentek el a somlyói-búcsúra!

A szellemes felelet annyira megragadta a kritikus, hogy meglepetésében egy 20 lejest nyomott a kicsi mérnöklesznek a markába...

Aki Csíkszeredába látogat, jó szívvel tekintse meg e didaktikai-múzeumot is, hátha addig a háznép visszaérkezett a csodatevő helyről.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
I. RÉSZ: A székely anyaszék.	
Székely anyaszék — székely anyaváros	5
A daliás város	7
Az iskolaváros	14
Róm, kat. főgimnázium	14
Retormátus tanítónőképezde	18
Székely, néprajzi múzeum	23
Az iparos város	29
A székely anyaszék kincsei	35
A székelykapu	35
A székely rovásírás	42
A székely nép eredete	49
Székely virágének	51
II. RÉSZ: Kirándulások.	
A székelyek Rákosmezeje: Az agyagfalvi rét	54
Az utolsó „székely hegedős”	56
Az Orbán Balázs barlang	58
Erdőszentgyörgy	66
A hargitai opálbarlang	77
A torjai kénbarlang	82
Bálványos vára	90
Kirándulás a székely Svájcba	92
A korondi arragonit	96
Firtos tündére	99
A Sóvidék	100
Rabsonné vára	104
A Medve-tó	105
A székely Svájc	108
Kincsek egy ismeretlen székelytöldi magángyűjteményben	115
Messze-messze Csíksországban	119

